

KULTŪROS

BARAI

ISSN 0134-3106

2011

12

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. www.eurozine.com

Os GEMEOS. Johannes WIELAND. Melancholijos dėžutė

Vienas išskirtinių bienalės projektų šiemet buvo „Judanti tekstilė“ – tarpdiscipliniškumo ir kasdienybės erdvė.

„Turime pripažinti, kad gyvename tarpkultūrinėje, hibridinėje erdvėje, niekas nebesitiki idealiai reprezentuoti savo šalį, kai įsivaizduojama tapatybė kuriama iš kažkokių visiems nacionaliniams mūsų sugyventiniams būdingų bruožų.“ (Né Barros, Portugalija, projektas „4 milijonai“)

Apie Kauno bienalę skaitykite p. 32

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 2 62 38 61

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Ramunė MARCINKEVICIŪTĖ
(teatras) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Kęstutis ŠAPOKA
(dailė) 2 62 38 61
Tadas GINDRĖNAS
(dailininkas) 2 61 05 38
Kristina SABUKIENĖ
(kompiuterininkė) 2 61 05 38
Dalia MEČKAUSKAITĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Vytautas BERENIS
Endre BOJTÁR (Vengrija)
Alfredas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Carl Henrik FREDRIKSSON (eurozine)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Tomas KIAUKA
Algis MICKŪNAS
Liana RUOKYTĖ (Skandinavija)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: kulturosbarai@takas.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra Eurozine the netmagazine
partneris. www.eurozine.com

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Almantas SAMALAVIČIUS. Universitetų reformos bankrotas / 2

Problemos ir idėjos

Eglė WITTIG-MARCINKEVIČIŪTĖ. Nacionalinės etikos griuvėsiai, arba Kaip nužudyti valstybę jos intelektualų rankomis / 8

Reminiscencijos

Zygmunt BAUMAN. Apie dialogo nekasdieniškumą ir nekasdieninį dialogą / 19

Praeities dabartis

Romualdas OZOLAS. Be jokios tolerancijos, arba Nepaisant nieko. *Reformacija Lietuvos istorijoje* / 26

Kūryba ir kūrėjai

Vėjūnė SUDARYTĖ. Kur (prasideda ir baigiasi) tekstilė / 32

Viktorija RUSINAITĖ. Šešios pažintys, arba Penki tarpininkai. *Judanti tekstilė* / 35

Rūta GINIŪNAITĖ. „12 mėnulių“ – Europos ir Kinijos kultūrų kryžkelė / 38

Kęstutis ŠAPOKA. Tarp melancholijos ir absurdo. *Giedriaus Jonaičio kūrybos paroda* / 41

Anelė DVLINSKAITĖ. Vaizduotės skrydis virš kasdienybės. *Valdo Simučio tapyba* / 42

Dovilė ZUOZAITĖ. Viltis sostinės karilionui / 44

Bonifacas STUNDŽIA. Sunku rašyti būtuojų laiku... *In memoriam Aleksui Girdeniui* / 47

Aleksas GIRDENIS. Šiurpiausias dalykas, kuris labiausiai kenkia mūsų kalbai / 51

George MIKELL / Jurgis MIKELAITIS. Kodėl nenuėšiu rožės ant Diane'os Cilento kapo / 53

Kaimynystė

Gražina MARECKAITĖ. Teatre bus nuobodu? *In memoriam Adamui Hanuszkiewiczziui* / 55

Koliažai iš skeveldrų, nugrimzdusių į laiko upę. *Su rašytoju Karlu-Jürgenu Liedtke kalbasi*

Astrida Petraitytė / 59

Apie knygas

Ona MAŽEIKIENĖ. Zigmanto Vazos triumfo diena Vilniuje / 62

Pro publico bono

Rita REPŠIENĖ. „Lietuviškoji mizoginija“: stebuklai, moterys ir kitos nacionalinės nelaimės / 67

Dailės terapija: ištakos ir įtakos

Kęstutis ŠAPOKA. Dailės terapijos diagnostinė funkcija: nupiešk savo sielą / 73

Europos istorijos

Petras STANKERAS. Bijok vienos knygos žmogaus. *Mein Kampf – klaidingų pažiūrų ir nemokšiško žinybos, tapęs bestselleriu* / 80

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Elito kalibras / 87

Metinis turinys / 88

Summaries / 95

Viršelio 1 p.: Valdas SIMUTIS. Figūra su vaizdu į Plungę. 2011. Drobė, aliejus; 64,5x71

4 p.: Valdas SIMUTIS. Beržoras. 2010–2011. Drobė, aliejus; 51,5x80,5. Iš parodos
Vilniuje, Akademijos galerijoje. Vidmanto Ilčiuko reprodukcija.

UNIVERSITETŲ REFORMOS BANKROTAS*

Universitetų valdymo ir mokslo tyrimų biurokratizacija

Daugelis iš tų, kurie dėsto Lietuvos universitetuose, veikiausiai nesiginčys, kad per pastaruosius du dešimtmečius biurokratinių dokumentų ir procedūrų kiekis tapo nepalyginamai didesnis, nei drįso įsivaizduoti net išradingiausi „brandaus socializmo“ epochos socialiniai inžinieriai, beje, dėję nemenkas pastangas, kad aukštąjį mokslą paverstų „žinių gamybos“ industrija. Kone su nostalgija prisimename pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį – nors tada slėgė dideli nepritekliai, bet užtat planų, ataskaitų, lydraščių ir kitų dokumentų, kuriuos privaloma pateikti aukštosios mokyklos administracijai ir ministerijai, srautas buvo dar visai pakenčiamas. Politikams ėmus universitetus ir akademijas traktuoti kaip pramonės įmones, kurios orientuojasi į rinkos poreikius, o įvairių sričių mokslininkai „gamina“ (tarsi prie konvejerio) specialistus, biurokratija išsikerojo

plačiai kaip niekada. Jos pareiga užtikrinti, kad universitetai klusniai reaguotų į menkiausius finansų, verslo ir darbo rinkos pokyčius.

Tokia biurokratizacija nėra vietinis išradimas. Nuo pat moderniosios industrinės eros pradžios Vakaruose į aukštojo mokslo ir mokslinių tyrimų sritį kryptingai ir nuosekliai buvo perkeliama valstybės administravimo, įmonių valdymo principai. „Klasikinė“ industrializacija nuo dabartinės skiriasi tik tuo, kad naujos technologijos (masinė kompiuterizacija, internetas ir kt.) suteikė biurokratijai dar daugiau galimybių. Sociologas Williamas H. Whyte'as praėjusio amžiaus 7-ojo dešimtmečio pradžioje paskelbė plačiai pagarsėjusią knygą „Organizacijos žmogus“, kurioje diagnozavo moderniosios racionalizacijos ir organizacinių technologijų padarinius universitetams ir mokslinių tyrimų kultūrai: „Esminė problema yra net ne pats biurokratizacijos faktas, o *susigyvenimas* su ja. Jokiai kitai sričiai, išskyrus meną, administracinių vertybių įsigalėjimas nėra toks pavojingas kaip mokslui, tačiau mokslas

* Tęsinys iš nr. 11. Pabaiga.

net neketina tam priešintis. Atvirksčiai – fonduose ir universitetuose dirbantys asmenys įtvirtina šias vertybes, o jas įtvirtindami toliau lipdo mokslininkus pagal organizacijos vaizdinį.“¹

Iki šiol aktuali ir kita Williamo H. Whyte'o veikle aptarta sąvoka, įvardijanti itin plačiai išsikerėjusį reiškinį, kurį, beje, labai palaiko Europos Sąjungos politikai, – tai „projektizmas“, mūsų laikais jau tapęs konstanta. Mokslinių tyrimų sfera šiandien, regis, nebeįsivaizduojama be „projektų“, ir tokia praktika niekam nekelia abejonių nei dėl jos pagrįstumo, nei dėl teisėtumo...

Švietimo ir mokslo ministerijos dabartinė vadovybė universitetų funkcionavimui taiko, nežinia, sąmoningai ar nesąmoningai (o veikiausiai ir vienaip, ir kitaip), *organizacinį* mąstymo ir veiklos modelį, kurį taip detalai išanalizavo Williamas H. Whyte'as. Nežabotas valdininkų noras kontroliuoti ir valdyti viską, kas vyksta universitetuose, šias, mentaliniu atžvilgiu palyginti autonomiškas, institucijas paverčia ministerijos padaliniais ir jos priimamų centralizuotų sprendimų įkaitėmis. Kai švietimo ir mokslo vairą paėmė į savo rankas liberalų atstovas, jau iki tol išplitęs biurokratijos virusas ne tik nebuvo pažabotas, bet ir dar labiau suvešėjo. Viena iš naujausių ir absurdiškiausių tokio pobūdžio iniciatyvų – mokslo kryptių ir sričių „klasifikatorius“, kuris leis galutinai „sunorminti“ akademinės programos ir net mokslo disciplinas. Jei „reformatoriams“ pavyktų įgyvendinti dar ir liūdnai pagarsėjusį universitetų tinklo „optimizacijos“ projektą (apie jį rašiau pirmojoje straipsnio dalyje, KB nr. 11), aukštojo mokslo sistemai būtų primestas autokratinis valdymas, maskuojamas išorinių demokratijos atributų.

Beje, biurokratai jau gali švęsti ne tik Kalėdas, bet ir savo pasiektą dar vieną graudžią „pergalę“, kuri netrukus užguls visas Lietuvos aukštąsias mokyklas. Keletą metų buvo diskutuojama, kaip užkirsti kelią akademinės etikos pažeidimams, ypač mokslo darbų plagijavimui. Ministerija kartu su Lietuvos mokslo taryba nusprendė, kad šią (neva visuotinę) praktiką lengvai išgyvendins speciali valstybinė akademinės etikos priežiūros komisija, kurioje jau

artimiausiu metu ims triūsti pulkelis mokesčių mokėtojų lėšomis išlaikomų valdininkų, o jiems vadovaus akademinės etikos reikalų *ombudsmenas*. Esą ši nauja centralizuota valdžios įstaiga užtikrins, kad nebūtų galima savanaudiškai pasinaudoti svetimo mokslinio darbo vaisiais. Tai dar viena antgamtiškomis biurokratijos galiomis įtikėjusių politikų, o, beje, ir dalies akademikų, iliuzija. Mokslo darbų, disertacijų ir pan. plagiatoriai (beje, jų netrūksta ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje kitų „pažangių“ pasaulio šalių) iš tikrųjų yra juoda akademinės kultūros dėmė, vis dėlto ši problema priklauso aukštųjų mokyklų savireguliacijos sričiai, todėl spręsti ją turėtų pati akademinė bendruomenė, pasitelkdama teisminių ginčų praktiką. Ministerijai derėtų rūpintis įstatymų pataisomis ir papildymais, kurie leistų adekvačiau nustatyti ir įvertinti plagijavimą ar kitokią neetišką veiklą, kad pažeidėjams būtų galima taikyti deramas nuobaudas. Bet ir vėl pasukta gerai išmindžiotu, nors visiškai neperspektyviu biurokratinio krizių valdymo keliu. Nė kiek neabejoju, kad, pradėjus veikti šiai institucijai, akademinės etikos pažeidimų nė kiek nesumažės, nebus išspręstos ir teisinės dviprasmybės, tačiau tikrai įsisuks įprastinė biurokratinio „gamybos“ proceso karuselė – gausybės apklausų, anketų, ataskaitų, pa(si)aiškinimų naujoji institucija reikalaus tam, kad pirštu prikišamai pademonstruotų, kokia „efektyvi“ ir naudinga jos veikla. O plagiatoriai ir toliau ramiai darbuosis, jei pati akademinė bendruomenė pagaliau nesiims iš vidaus sąmoningai ir kryptingai kovoti su kolegų nesąžiningumu.

Kokia neveiksminga *ombudsmenų* tarnyba, rodo ir absurdiškai neefektyvi žurnalistų etikos inspektoriaus veikla, primenanti vien šauksmą žiniasklaidos tyruose, nes nė vienos esminės problemos, susijusios su masinio informavimo priemonių atsakomybe ir etika, ji taip ir neišsprendė, nors triūsia jau gerą dešimtmetį. Kad tokio pobūdžio reikalus galima tvarkyti, pasitelkiant biurokratinės procedūras, yra tik dar vienas technologinės visuomenės mitas, o gal paklydimas ar sąmoningas klaidinimas.

Universitetinio lavinimo „kokybės“ slenksčiai

Pastaraisiais metais dėl aukštojo mokslo kokybės diskutuojama daug ir karštai. Ne tik kai kurie darbdaviai, bet ir piliečiai iš šalies, ypač anoniminiai internautai, žeria priekaištus šiandieniniams universitetams, į šuns dienas deda jų programas, nevengdami tokio riebaus slengo, kad kyla abejonių, ar pačių komentatorių išsilavinimas tikrai universitetinis... Deja, šie narsūs kritikai dažniausiai nepateikia nei faktų, nei argumentų, kurie patvirtintų jų teiginius.

Kokybės reikalais prieš keletą metų itin rūpinosi ir „reformos“, kurią dabar vykdo Švietimo ir mokslo ministerija, iniciatoriai. Su jų pateiktu deklaratyviu ir labai miglotu aukštojo mokslo „kokybės“ kėlimo lozungu galima susipažinti, apsilankius ministerijos interneto svetainėje.

Neseniai ministras maloniai nustebino Lietuvos visuomenę, o ypač akademinę bendruomenę, pasigirdamas, esą jo vykdoma (ir dar itin sėmingai) reforma gerokai kilstelėjo šalies aukštąjį mokslą Europos Sąjungos reitinge, kuri nustatė pati Europos Komisija: „Aukštojo mokslo srityje pasiekta pažanga, tampame stiprūs vidutiniškai, kai kur tarp lyderiaujančių. EK pabrėžė, kad esame viena iš nedaugelio ES šalių, kur aukštasis mokslas yra socialiai orientuotas ir taikomos lanksčios socialinių paskatų priemonės. [...] vienintelė iš naujų Europos Sąjungos valstybių, kuri sunkmečio kontekste taikė paskatų sistemą. Aukštojo mokslo reforma startavo 2009 metais, turėjome nemažai iššūkių dėl valstybės remiamų paskolų ar studento krepšelio, tačiau, EK vertinimu, esame viena iš nedaugelio šalių, turinčių realiai apčiuopiamą studento paramos sistemą.“²

Tokią stebuklinę pasaką iš nuostabos išsižiojusiems žurnalistams porino ministras tada, kai dalis universitetų net neturėjo naujo aukščiausio valdymo organo – tarybos. Stebuklu nepatikėję kritikai netrukus priminė ministrui, kad duomenys, kuriuos jis priskyrė savo komandos laimėjimams, paimiti iš ankstesnių laikotarpių.

Aukštojo mokslo kokybe, kad ir kokia miglota ir neapčiuopiama ji būtų, pradėta rūpintis irgi gerokai anksčiau, negu teigia dabartiniai ministerijos vadovai. Keliolika metų aukštojo mokslo programų priežiūrą daugiau ar mažiau sėkmingai vykdė specialiai tam reikalui įsteigtas Studijų kokybės vertinimo centras, kurio veiklą prieš keletą metų, beje, itin aršiai užsipovalė prezidento Valdo Adamkaus patarėjų palaikymą užsitikrinsi dabartinių „reformatorių“ grupelė. Prezidentūroje buvo surengtas ir pokalbis kokybės vertinimo problemoms aptarti.³ Ten savo ideologines nuostatas išdėstė dabartinės universitetų reformos autoriai – Nerija Putinaitė, netrukus tapusi viceministre, Paulius Subačius, tapęs ministro konsultantu. Aktyviai reikėsi ir nežinia ką bendra su aukštuoju mokslu turintis dabartinis Lietuvos atstovas prie Šventojo Sosto Vytautas Ališauskas. Buvo įrodinėjama, esą vertinant humanitarų mokslinę veiklą reikia atsakyti tarptautiškumo kriterijaus. Gal todėl prezidentas Adamkus, skaitydamas savo pranešimą, padarė reikšmingą pauzę ir pabrėžė, kad sutinka ne su visais pasiūlymais, kurie išdėstyti tekste. Deja, po šios pastabos toliau skaitė tai, ką parengė patarėjai...

Bendraminčių grupelės (gal veikia klanu) tezés iškart virto oficialia Lietuvos mokslo politika, kai minėti asmenys „persikraustė“ į Švietimo ir mokslo ministeriją. Lietuvos humanitarams, pretenduojantiems į profesoriaus ar vyriausiojo mokslo darbuotojo pareigas, jau nebereikia (ir, matyt, dar ilgai nereikės) vargintis, kad paskelbtų savo tyrimus tarptautinėje erdvėje, užtenka ir vietinių publikacijų, kokios nors striukos „monografijos“ ar net elementaraus vadovėlio, kuriame atpasakojami užsienio autorių tyrimai. Kaip ši valstybės įteisinta kazuistika, iš esmės eliminuojanti tarptautinius tyrimų vertinimo kriterijus, prisidės prie aukštojo mokslo kokybės gerinimo, matyt, žino tik patys „reformatoriai“... Suprantama, tiems, kurie neturi ir nesistengia turėti rimtų tarptautinių mokslo publikacijų, šis „reformos“ padarinys labai padeda savo „simbolinį kapitalą“ įtvirtinti vietinėje akade-

minėje rinkoje, užsitikrinant tiek statusą, tiek privilegijas.

Tačiau grįžkime prie kokybės vertinimo. Aukštojo mokslo kokybės priežiūros valstybiniai, o neretai (pvz., Didžiojoje Britanijoje) dar ir visuomeniniai, institutai daugiau ar mažiau sėkmingai veikia įvairiose pasaulio šalyse, tačiau daugelis analitikų pripažįsta, kad kokių nors absoliučiai objektyvių kriterijų, kurie leistų „išmatuoti“ universitetinių programų, o juo labiau dėstyto ir žinių įsisavinimo kokybę, nėra. Todėl dažniausiai kokybę matuojama kiekybiniais kriterijais. Jie gali pateikti gana objektyvų vaizdą, jei tik nėra pernelyg sureikšminami. Net garsiausi ir pasaulio universitetams plačiausiai taikomi reitingai (pvz., Šanchajaus) remiasi iš esmės kiekybiniais kriterijais – nustatomas paskirose institucijose dirbančių Nobelio premijos laureatų, prestižiškiausiuose mokslo žurnaluose paskelbtų publikacijų, verslo, pramonės ar fondų grantų, gautų moksliniams tyrimams, skaičius ir pan. Kai kurie autoriai, tyrinėjantys moderniąsias švietimo sistemas, pabrėžia, kad kiekybiniai rodikliai taikomi ir kitoms sritims: ekonomikos lygis dažniausiai nustatomas pagal bendrąjį vidaus produktą, kitaip tariant, pagal vartojimo statistiką, kuri mažai ką pasako apie tikrąją šiuolaikinės visuomenės būklę. Įdomu, kad kai kurios rimtos ir novatoriškos institucijos, pvz., Anglijoje veikiančios Naujosios ekonomikos fondas (*New Economics Foundation*) taiko visai kitokią metodiką – vadinamasis „laimės indeksas“ rodo, kad žmonių savijauta daugelyje Europos šalių visiškai nesutampa su įprastiniais ekonominės gerovės rodikliais.

Istorikas ir filosofas Ivanas Illichas, išvalgęs mąstymo premisų, kuriomis remiasi dauguma modernių sistemų (švietimo, sveikatos apsaugos, energetikos ir kt.), kritikas, aiškino, kad pats privalomas mokslas, jau nekalbant apie aukštąsias mokyklas, yra „pažangai ir plėtrai prisiekusios visuomenės ritualas. Jis sukuria tam tikrus mitus, reikalingus vartotojams. Pavyzdžiui, priverčia tikėti, kad lavinimą galima suskaidyti į dalis ir paversti kiekybinu arba

kad lavinimas yra kažkas tokio, kam reikalingas procesas, per kurį jis įgyjamas. Tame procese vienas tampa vartotoju, o kitas – organizatoriumi, ir abu bendradarbiauja kurdami produktą, kuris bus suvartotas. [...] tai kuria visuomenę, tikinčią žiniomis ir žinių įpakavimu, neabejojančią, kad žinios sensta, kad būtina gausinti žinojimą. Ji laiko žinias vertybe – ne gėriu, bet vertybe, o save apibrėžia prekinėmis kategorijomis. Visa tai ir lemia moderniojo žmogaus gyvenimo moderniajame pasaulyje absurda.“⁴

Bet kokios pretenzijos į absoliučiai objektyvius ir abejonių nekeliančius universitetų programų kokybės vertinimo kriterijus, o juo labiau į kokių nors universalų matą aukštojo mokslo „kokybei“ įvertinti, yra tuščia saviapgaulė. Tačiau šiuolaikinė aukštojo mokslo politika šias platoniskas *idėjų idėjas* paverčia fantomu, kurio vaikosi kaip šuo savo uodegos, ir dabar jau uodega vizgina šunį, anot vieno filmo pavadinimo. Tą liudija ir beribis vartotojų visuomenės pasitikėjimas reitingais, „geriausiųjų“ sąrašais, nesvarbu, koks to reitingavimo ar sąrašų sudarymo principas.

Švietimo politikai irgi bando kurti realybę pagal tokias „idėjų idėjas“. Neretai jų bandymai virsta totaline sistemos prievarta, kai beprasmiškai eikvojama žmonių energija, o rezultatų pasiekiamas menkų. Yehudi Elkana – Vidurio Europos universiteto rektorius, prieš keletą metų kalbėdamas Vilniuje surengtoje tarptautinėje konferencijoje, pabrėžė, kokius pavojus slepia iš pažiūros nekaltas siekis biurokratiškai užtikrinti universitetinio lavinimo programų kokybę. Universitetų dėstytojai verčiami daugiau kaip 80 proc. energijos skirti ne dėstyti ir mokslo tyrimams, bet programų savianalizei, ataskaitų rašymui ir panašioms dalykams, kitaip tariant, įrodyti biurokratinėms valstybės institucijoms, kad dėstai kokybiškai, tampa gerokai svarbiau už patį dėstymą... Kad ir kaip būtų absurdiška, tačiau ministro Gintaro Steponavičiaus „reformatorių“ komanda įtvirtina ir įteisina būtent tokį požiūrį. Prie to kartais prisideda ir pačios aukštosios mokyklos – kad

neatsiliktų viena nuo kitos ir atitiktų laiko dvasią, rungtyniauja, kuri greičiau įsteigs ir labiau išplės „kokybės vadybos“ padalinius. Tokia politika lemia, kad vertinti kokybę imasi vadybininkai, neturintys nieko bendra nei su universitetinėmis studijomis, nei su moksliniais tyrimais. Taip elgdamiesi universitetai daro meškos paslaugą patys sau – pataikauja jokių perspektyvų neturinčiai, susikompromitavusiai, mintį ir veiksmažodį įkalinančiai universitetų „reformai“, todėl savo rankomis konstruoja dar vieną sunkiai įveikiamą biurokratijos bastioną paties aukštojo mokslo viduje.

Akademiniai prekybos centrai?

Profesorius Vytautas Daujotis, bene nuosekliausias ir principingiausias vadinamosios universitetų reformos oponentas, vienoje iš publikacijų aptarė keistą tendenciją – dabartiniai švietimo ideologai (o ir platesni neoliberalų sluoksniai) *lavinimą* vadina tiesiog *paslauga*. „Labai grubiai studijas būtų galima prilyginti kokios nors paslaugos ar prekės, pavyzdžiui, televizoriaus, pirkimui, jei atėjusiam į parduotuvę būtų pateiktas ne išbaigtas televizorius, o žaliava (žinios) ir įrankiai televizoriaus (aukštojo mokslo) gamybai, o klientas, pardavėjui patariant, turėtų pats pasigaminti televizorių ir susimokėti už žaliavas bei patarimus. Aišku, ši libertarinė analogija yra verta tiek pat, kiek visos kitos analogijos. Joje neatsižvelgiama į demokratijos pamatą sudarančias aukštojo mokslo vertybes, simbolizuojančias solidarumą, pilietinę visuomenę. Aukštojo mokslo reikšmė slypi ne tiek teikiamose paslaugose, kiek jo brandinamose ir saugomose vertybėse – tai teisingumas, laisvė, piliečių kaip laisvų ir lygių žmonių teisės. Neįtraukta, kadangi tokios sąvokos libertarizmo žodyne arba matuojamos komerciniais matais, arba jų iš viso nėra.“⁵

Daujotis pateikė pakankamai svarių argumentų, įrodančių, kad, nepaisant pakilios retorikos, „reformatorių“ kuriama šiandieninė aukštojo mokslo sistema iš principo neskaitina siekti kokybės. Tad

jis daro išvadą: „Studijų kokybės didinimas tėra tik valdžios veikėjų proginių kalbų būtinas atributas, kadangi jų sukurta realybė – dabartinė Lietuvos aukštojo mokslo finansų sistema – savo prigimtimi yra prieš geresnį studentų mokymąsi. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo dydis dabar yra tiesiogiai proporcingas „negerai“ besimokančiųjų skaičiui – už „negerą“ mokymąsi yra skiriamos baudos, vadinamos mokesčiu už studijas. Kitaip tariant, valstybinė aukštojo mokslo politika ne tik toleruoja blogiau besimokančius, bet ir skatina, kad jų būtų daugiau – be šių studentų atnešamų pinigų Lietuvos aukštojo mokslo sistema negalėtų gyvuoti tokia, kokia ji yra, įvedus krepšelinę finansavimo tvarką.“

Jei tektų ieškoti metaforos, tiksliausiai apibūdinančios ideologiją, kurios laikosi dabartiniai universitetų „reformatoriai“, rinkčiausi *akademinio prekybos centro* įvaizdį, nes jis bene labiausiai atitinka paskubomis kuriamą sistemą, raginančią pelnytis iš nepažangių studentų kišenės. Jeigu aukštasis mokslas yra paprasčiausia komercija, verslas ar prekyba žiniomis ir įgūdžiais, tada jo idealas turėtų būti labiausiai klestintis Lietuvos prekybos centrų tinklas. Taigi, užuot imitavus universitetų valdymo reformą neva kokybės dėlei, ar ne paprasčiau būtų pasitelkti įgudusius, komercijos dėsnius puikiai išmanančius *Maxima* vadybininkus? Jie universitetus paverstų *žinių prekybos centrais* nepalyginamai greičiau ir efektyviau, negu tą daro neoliberalų komanda, paviršutiniškai išmananti ekonomiką ir vadybą.

Tačiau bene labiausiai stebina ne tiek ribotas reformatorių akiratis, kiek pačios akademinės bendruomenės abejingumas. Šiomet dalyvavau prie Švietimo ir mokslo ministerijos veikiančios MOSTA agentūros beveik pusmetį rengtose „dirbtuvėse“, kur buvo kuriama 2030 m. aukštojo mokslo vizija. „Vizionieriai“ apskritai nekalbėjo apie aukštąjį mokslą kaip viešąjį gerį. Kai per vieną posėdį viešai paklausiau kolegų, gal aukštasis mokslas jau nebe laikomas viešuoju geriu, stoji ilga nejauki tyla. Tie-

sa, tai nesutrukdė sudėlioti bendros kolektyvinės aukštojo mokslo ateities vizijos...

Evangelija pagal ministro konsultantą

Jei tikėtume ministro konsultanto Pauliaus Subačiaus žodžiais, tiems, kurie drįsta kritiškai vertinti dabar vykdomą reformą, arba, pasak jo, visiems, „kurie prisideda prie baimės ir nepasitikėjimo atmosferos kūrimo, turėtų būti gėda“, nes jau netrukus išauš šviesus aukštojo mokslo rytojus. Konsultanto nė kiek negąsdina grėsmė, kad ekonominiai principai, kuriais grindžiama studijų pertvarka, pakirs universitetinio lavinimo šaknis, iškreips tikslus, o aukštojo mokslo sistemą, taikliu Vytauto Daujočio apibūdinimu, pavers „akademiniiais Gariūnais“. Subačius įsitikinęs, kad tikrasis gėris yra krepšelių sistema ir studentams primestos bankų paskolos: „Taip, kaip pastaraisiais metais iki reformos funkcionavo kai kurios programos, ypač neakivaizinės ir vakarinės, buvo panašu į tokį fabrikėlį, kurio savininkai galvojo, kad paimsime per trejus metus ką galėsime, o paskui sudeginsime ar uždarysime. Nes dėstytojų krūviai nuolat augo, niekas nebuvo atnaujinama. Matėsi, kaip doktorantūros vietų arba baigiančių doktorantų skaičius mažėja, o dėstytojų amžiaus vidurkis augo. Juk visos tendencijos yra. Tad sakymas, kad mokslas buvo pigus, yra saviapgaulė. Nei jis buvo pigus, nei jis dabar pabrango“, – Lietuvos ryto žurnalistui sujauktai porino konsultantas. Paklaustas, ką mano apie tai, kad dalis jaunų žmonių pasiryžę verčiau mokėti už mokslą užsienio universitetuose negu investuoti į studijas tėvynėje, Subačius pateikė stulbinantį atsakymą: „Aš nenoriu kalbėti ciniškai, nors kartais labai norisi. [...] studentams aš tiesiai sakau: jeigu jūs nemokate skaičiuoti, tai gal geriau jūs ir važiuokite kur nors.“

Skaitydamas šiuos ir panašius dabartinės universitetų reformos „stratego“ samprotavimus, mėginau išvelgti nors šiokią tokią vertybinę dimensiją, juolab kad ministro konsultantas yra ir kitos gerai žinomos institucijos – Lietuvos katalikų mokslų

akademijos vadovas. Tačiau neoliberalizmu dvelkiančiose „reformatoriaus“ tezėse išvelgti bent menkiausių krikščioniškos pasaulėžiūros pėdsakų nepavyko. Matyt, kai kurie katalikų „akademikai“ ja nesivadovauja.

Aš irgi nenorėčiau kalbėti ciniškai, bet sunku to išvengti, regint atsivėrusią smegduobę, į kurią slysta aukštasis mokslas. Mat kai kurie praeityje gerai žinomi komjaunimo aktyvistai, dabar persimetę prie Kristaus mokslo, reformą supranta kaip paprasčiausią „kietą“ biurokratinę procedūrą, o studentams, jeigu jie drįsta būti tokia tvarka nepatenkinti, siūlo „važiuoti kur nors“... Guodžia nebent tai, kad be kitų sovietmečio aktyvistams būdingų savybių – karjerizmo, godumo, savanaudiškumo ir veidmainystės – komjaunuoliai, vadinamoji „neramių širdžių karta“, pasižymėjo dar ir tuo, kad nesugebėdavo dorai atlikti nė vieno užsimoto darbo. Kadaisė „vyresniesiems draugams“ nepavyko užbaigti garsiosios Baikalo–Amūro magistralės, gal „jaunesniesiems“ nepavyks įgyvendinti ir susikompromitavusios, bankrutuojančios Lietuvos universitetų „reformos“? ■

¹ William H. Whyte, *The Organization Man*, Hammondsworth: *Penguin*, 1961, p. 202.

² <http://www.balsas.lt/naujiena/557258/g-steponavičius-auksto-mokslo-sri-tyje-tampame-stipriais-vidutiniokais.html>

³ Šio programinio renginio komentarą esu pateikęs anksčiau. Žr. Alman-tas Samalavičius, *Humanitarų lietaus šokis*, *Kultūros barai*, 2006, nr. 12, p. 16. (Be kita ko, tada rašiau: „...Kai kuriose Afrikos ir Azijos šalyse kadaise buvo plačiai paplitęs vadinamasis lietaus šokis – sausros nukamuoti čiabuviai imdavo šokti, tikėdamiesi, kad, jei bus kantrūs ir stropiai atliks šį ritualą, iš dangaus anksčiau ar vėliau prapliups lietus ir išgelbės pa-sėlius, pasotins ištroškusius. Atsiribodami nuo europinio ir pasaulinio konteksto elgtumės kaip tie čiabuviai. Tik labai abejotina, ar pasukę to-kiu keliu sulauksime taip trokštamo lietaus.“)

⁴ David Cayley, Ivan Illich in *Conversation*. Toronto: *House of Anansi Press*, 1992, p. 67.

⁵ <http://www.delfi.lt/news/ringas/litvdaujotis-akademiniuose-gariuniuose-kokybes-garantiju-nera-kenktu-pelnui.html>

⁶ <http://www.lrytas.lt>

NACIONALINĖS ETIKOS GRIUVĖSIAI, arba KAIP NUŽUDYTI VALSTYBĘ JOS INTELEKTUALŲ RANKOMIS

Kas yra pilietiškumas?

Tapo taip įprasta „pilietiškuumą“ atskirti nuo „politikos“ ar „politiškumo“, kad turbūt niekas nė nesusimąsto, jog, žvelgiant iš lingvistinių pozicijų, tai dvi identiškos sąvokos. Solidūs Vakaruose leidžiami senovės graikų kalbos žodynai prie Antikos kultūros pagrindinės kategorijos *pólis* dažnai nurodo artimiausią lingvistinę jos giminaitę – lietuvišką žodį „pilis“. Žodžio *pólis* prasmė yra, kaip žinome, ganėtinai plati: „miestas“, „pilis“, „bendruomenė“, „bendri reikalai“, „valstybės valdymas“ ir t. t. Žodžių „miestas“ ir „pilis“ semantika yra susipynusi ir kitose kalbose. Pavyzdžiui, vokiškas žodis *Bürger* kilęs iš žodžio *Burg* – „pilis“, taigi tikslus jo vertimas ir pirminė reikšmė būtų „pilėnas“. Tam tikru laikotarpiu jis reiškė miesto gyventoją. Vėliau jį imta vartoti ir bendresne reikšme: biurgeris – tai vidurinio sluoksniu, kurį istoriškai sudarė praturtėję miestiečiai, atstovas. Šiandien žodis *Bürger* dažniausiai nusako asmenį, atstovaujantį visuomenės daugumai, tam tikros tautos, politinės bendruomenės sąmoningą narį, pilietį. „Pilies“, „miesto“ ir „bendruomenės reikalų“ semantinis artumas aiškintinas tuo, kad Europos miestai kurdavosi aplink pilis tvirtoves, ir tuo, kad būtent miestų kultūra paskatino rasti pirmuosius Vakarų civilizaci-

jos tekstus, analizuojančius bendruomeninę gyvenimo struktūrą ir prasmę.

Atsižvelgiant į išskirtinį žodžio „pilis“ ryšį su graikiškąja kategorija *pólis*, ypač keista, kad bandoma įkalti riboženklius tarp „pilietiško“ ir „politikos“ arba „politiškumo“. Pagal šiandieninę vartoseną „pilietiškuumas“ rūpinimasi bendruomenės reikalais, regis, nusako ne kaip politinę veiklą, bet kaip kiekvieno jos nario aktyvumą, skatinamą bendruomeninės atsakomybės. O „politika“ – tai valstybės valdymas, „politiškumas“ – tiesiog narystė partijoje. Toks veiklų atskyrimas nėra tipiškas Vakarų kultūrai. Nors esama sąvokų, kurios įvardija su partijomis nesusijusį aktyvumą, ginant piliečių interesus ir teises (pavyzdžiui, anglų k. tai būtų *civil rights*, *civil movement*, *civil disobedience*), vis dėlto tokia veikla irgi suvokiama kaip politinė. Hannah Arendt „politiką“ siaurąja prasme skyrė nuo „politiškumo“ ir „politinio mąstymo“ plačiąja prasme. Pasak jos, politika reiškia tam tikrus kolektyvinius susitarimus, kurių privalu laikytis, o politiškumas – tai intelektualinės veiklos erdvė, kur keliami ir apmąstomi kolektyviniai uždaviniai. Prasminis ryšys tarp politikos ir pilietiško yra neišvengiamas, nes toks valstybės valdymas, kai atsiribojama nuo bendruomenės reikalų, praranda teisėtumą, o nepartiniai piliečiai, rūpindamiesi savo bendruomene,

neišvengiamai susiduria ir su tais klausimais, kuriuos sprendžia politikai. Todėl senovės graikų kalbos žodis *politikós* reiškė tiek „politiką“, kuris administruoja valstybės institucijas, tiek „pilietį“, t. y. susipratusių bendruomenės narį, kuris aktyviai rūpinasi jos reikalais.

Kitas populiarus teiginys – esą pilietiškumas yra tautiškumo priešybė. „Piliėtis“ akcentuoja *socialinius ir politinius* savo ryšius su tam tikra bendruomene, o ne *etninius ir kultūrinius*, kaip būdinga „tautiečiui“. Todėl pilietinis interesas skiriasi nuo tautinio arba nacionalinio intereso. Šios teorijos šalininkai, regis, pamiršta, kad didžioji dauguma Europos politinių bendruomenių ne tik rėmėsi, bet ir remiasi etnine kultūra, kuri yra viena svarbiausių vertybių, o ją išlaikyti ir puoselėti – vienas didžiausių tikslų. Tačiau, ar skiriamąją ribą brėžtume tarp partinio ir nepartinio aktyvumo formų, ar pasikliautume piliečio apsisprendimu, kokiai (etninei ar politinei) bendruomenei jis priklauso, visa tai susiję tik su vienu pilietiškumo segmentu – tai jo subjektas. Daugiau neaiškumų kyla dėl objekto: kas tie „bendrieji reikalai“, apie kuriuos nuolat šnekama?

Sprendžiant iš viešų pasisakymų, daug kas pilietiškumą suvokia kaip tokį piliečių *aktyvumą*, kai tam tikrų tikslų siekiama ne dėl asmeninės naudos ar saviškiams užganėdinti, o visos bendruomenės labui. Jeigu tai tiesa, tada tektų daryti išvadą, kad tarpukario kairiųjų inteligentų grupė, liūdnamai pagarsėjusi tuo, kad atvežė Lietuvai Stalino „saulę“, buvo nepaprastai *pilietiška*, nes rodė išskirtinį aktyvumą ir taip elgėsi nebūtinai savanaudiškais sumetimais. Nemanau, kad dauguma Lietuvos žmonių sutiktų juos laikyti pilietiškumo etalonu, greičiau jau „penktąją koloną“. Pilietiškumą suvokti kaip aktyvumą yra itin patogu, nes nereikia nei apmąstyti, nei viešai skelbti konkrečių savo tikslų. Tačiau būtent todėl tai ir yra pavojinga, nes nežinia, ar aktyvistai siekia to, kas gera ir teisinga bendruomenės atžvilgiu. Argi Lietuvos sovietizavimas turėjo kokią nors sąlytį su bendruomeniniu gėriu ir teisingumu?

Čia kyla ir kitas klausimas: ar apskritai egzistuoja toks dalykas, kaip visai bendruomenei priimtinas gėris? Abejojančių tuo netrūksta. Matyt, šiomis abejonėmis ir paremtas supratimas, kad pilietiškumas – tai aktyvus

interesų, bet ne visos bendruomenės, o tam tikros grupės, gynimas. Šis apibrėžimas irgi yra nepakankamas, be to, ganėtinai pavojingas. Juk būtent kovos dėl klaniinių interesų, išplieskusios tarp Lietuvos bajorų XVII–XVIII a., daug prisidėjo, kad Lietuvos valstybė pradėtų grimzti į nebūtį, ir tik per stebuklą vėliau ją išgelbėjo tie, kurie sugebėjo mąstyti plačiau nei reikalauja šeimos, klano ar klasės poreikiai. Aklas grupinių interesų gynimas ne vieną bendruomenę įstūmė į pilietinį karą arba kitaip paralyžiavo jos raidą. Taigi, apmąstant pilietiškumą, atrodo, neįmanoma visiškai atmesti viešojo intereso kaip visus piliečius vienijančios bendrojo gėrio idėjos. Vakarų kultūroje visada, nuo Antikos iki šių dienų, buvo ir yra filosofų, neabejojančių, kad tam tikros idėjos yra svarbios ir vertingos visai bendruomenei.

Bet grįžkime prie tų, kurie abejoja. Buvęs dienraščio *Lietuvos rytas* vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas, portalo *lytas.lt* redaktorius Rimvydas Valatka straipsnyje „Kas apgins trypiamą jo didenybę interesą?“¹ teigia, kad bendras, visus arba daugumą žmonių vienijantis interesas neegzistuoja, politika – tai atstovavimas atskiroms interesų grupėms: „*Kol Lietuvoje gyvens trys milijonai, tol gyvi bus ir trys milijonai interesų. Ir tai yra gerai! Nes skirtingi interesai geriausiai liudija, kad esame laisvi. Tai kodėl bandome pakeisti juos kažkokiu neva visiems tinkančiu vieninteliu Viršinteresu?*“ Savo tvirtą įsitikinimą jis lygina net su gamtos reiškiniais: „*Kaip Saulė neišvengiamai patekės, o šešėlis seks žmogų, taip ir su interesais*“; „*Genys yra margas, žmonių gyvenimas dar margesnis*.“ Viešojo visus vienijančio intereso, anot Valatkos, nėra ir negali būti, o tie, kurie tuo tiki, mąsto sovietiškai: „*Okupanto Partija tik vieną interesą ir teturėjo*.“ Skaitydama šį tekstą, laužiau galvą, kodėl nepa-neigiamą faktą, kad Lietuvos žmones dar taip neseniai vienijo vienintelis interesas – laisvės ir nepriklausomybės siekis – Valatka bando paneigti kitais dviem nepa-neigiamais faktais, kad genys margas, o saulė pateka kasdien?

Valstybės, kurią drasko interesų konfliktai, vaizdelis gana idiliškas: „*Vilniaus darbininkas gali šnairuoti į darbininką iš Garliavos, o Skuodo ūkininkas – raukytis susitikęs artoją iš pakaunės*“. Noras suvienyti bendruo-

menę prilyginamas komunistinių laikų nostalgijai, patologine vadinama net mintis, kad „sūrio spaudėjai“ ir „sūrio graužikai“ galėtų remti tą pačią politinę partiją. Išėitų, kad visos jos gina tik verslo ir panašius interesus, o ne išreiškia tam tikrą bendresnę visuomenės viziją. Valatkos akimis žvelgiant, nesuvokiama, kaip Lietuva išsiverčia turėdama „tik“ keturiasdešimt partijų, kai vien sūrio rūšių yra keliasdešimt, atitinkamai ir jo „spaudėjų“, jau nekalbant apie tai, kiek daug esama „graužikų“. Autorius perša ir mintį, kad nėra nieko blogo, jeigu „sūrio graužikai“ pralaimi prieš „sūrio spaudėjus“, mat šių įtaka partijoms didesnė, o ryšys su žiniasklaida „glaudesnis“: „*Tai ar nebūtų visiems geriau taip: štai mano interesas, o štai partija, kuri tuo interesu akis drasko Seime, per televiziją, gatvėje, ir derina tai su kitais interesais, kol galiausiai laimi. Arba pralaimi.*“

Pagaliau paaiškėja šio rašinio tikslas – Valatka širšta, kad bandoma įstatymiškai apriboti verslo užmojus teikti partijoms finansinę paramą. Tokį suvaržymą jis laiko nepagarba skirtingiems interesams, bet nė neužsimena apie pagrindinį tokio draudimo argumentą – kai partijas finansuoja verslas, tam tikros dalies žmonių interesai yra visiškai ignoruojami, Seimas tampa vieta, kur atstovaujama tik turtingoms ir galingoms grupėms, o ne visiems piliečiams, atsižvelgiant į skirtingus jų interesus ir ieškant tokio įstatymo varianto, kuris geriausiai patenkintų visą bendruomenę. Kitaip tariant, toks apribojimas užkirstų turtuoliams kelią paversti valstybę savo įkaite.

Valatkos straipsnyje bergždžiai ieškotume to, kuo išsiskiria vakarietiškių dienraščių redaktorių skiltys, – solidžios ir detalios analizės, kai tiksliai rekonstruojami ir atremiami oponentų argumentai. Staiga pakeitęs strategiją, Valatka ima apie interesų gynimą kalbėti ne kaip apie neišvengiamą gėrį, o kaip apie neišvengiamą blogį. Bandymus apriboti partijų finansavimą jis prilygina prostitucijos draudimui – atseit, visos partijos vis tiek naudosis finansine verslo parama, kaip vyrai naudojasi prostitučių paslaugomis, bet darys tą ne atvirai, o slapčia ir patyliukais. Para-

doksalu: kairiosios pakraipos dienraštis netiesiogiai gina turtinguosius, pasitelkdamas drastiškai susiaurintą sampratą, kas yra politinė partija ir interesų gynimas, kitaip manantiems agresyviai klijuodamas „okupantų partijos“ etiketę, be to, nepaisydamas jokių civilizuoto nuomonės pateikimo reikalavimų. Valatkos oracija savo retorinėmis figūromis išties prilygsta Periklio ištarmėms ir gebėjimui populistškai manipuliuoti senovės Atėnų gyventojais...

Keista, kad į tokius rašinius viešai nereaguoja lietuvių intelektualai, net tie, kurie daug kalba apie pilietinį aktyvumą, žiniasklaidos vaidmenį ir partijų finansavimo principus, pavyzdžiui, Darius Kuolys ar Alvydas Medalinskas. Juk, jei akys manęs neapgauna, Valatka siūlo *įteisinti politinę prostituciją!* Manychiau, toks avinėlių tylėjimas gali reikšti tik vieną iš dviejų: arba lietuvių intelektualai ir pilietiniai aktyvistai pritaria šokiruojančiai Valatkos nuomonei, arba jie visiškai negerbia spaudos, nes nemano, kad reikėtų rimtai vertinti tai, ką redakcijos skiltyje rašo didžiausias Lietuvos dienraštis. Nei viena, nei kita jiems garbės nedaro.

Platonas atkakliai įrodinėjo, kad egzistuoja gėris, kurio siekia visa bendruomenė – tai teisingumas, užtikrinantis, kad būtų „kiekvienam atseikėta, kiek jam priklauso“. Tai viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl Platono idėjos tebėra reikšmingos Vakarų civilizacijai. Žinoma, diskusijos, kaip nustatyti, „kiek kam priklauso“, vyksta jau daugiau negu du tūkstantmečius, tačiau pamatinė Platono mintis aiški: viešasis interesas yra visų piliečių siekinys, o valstybė – tai bendruomenė, kuri remiasi teisingumu.

Svarbiausias Platono veikalas „Valstybė“ prasideda Sokrato pokalbiu su žinomu to meto intelektualu Trasymachu iš Chalcedono. Nevyniodamas žodžių į vatą, Trasymachas gina „stipresniojo teisę“, nes, pasak jo, teisingumas yra tai, kas naudinga stipriems ir galingiems, o kiekviena valdančioji partija leidžia tokius įstatymus, kokie jai pačiai pravartūs. Teisingumas negali būti visiems piliečiams vienodas, todėl teisinga daryti tai, kas naudinga valdančiajai partijai ar galią turinčiųjų grupei. Trasymacho įsitikinimu,

teisingas žmogus niekada negalės atnešti naudos nei sau, nei kitiems, nes, būdamas valstybės tarnautojas ir nesistengdamas pasipelnyti iš valstybės, sukels savo draugų ir pažįstamų nepasitenkinimą, kad atsisako tarnauti jų interesams. Tyčiodamasis iš Sokrato, neva šio požiūris esąs naivus, Trasymachas susierzinęs aiškina, kad aukščiausia teisingumo forma yra tokia, kuri leidžia apvogti iškart visus piliečius, nes apvaginėdamas po vieną gali būti pagautas. Jeigu pavyks pasiglemžti ne tik piliečių turta, bet ir pavergti juos pačius, būsi visų šlovinamas ir smagiai gyvensi. Teisingumas, priešingai, – niekada neatneša naudos, o žmonių, siekiančių teisingumo, niekas nemėgsta. *Todėl kaipgi gali būti teisinga gyventi teisingai?* Išvada: tironija yra aukščiausia teisingumo forma, kitaip tariant, neteisingumas yra vertingesnis už teisingumą. Sokratas prieštarauja: juk valdantieji tam ir gauna atlyginimą, kad atstovautų ne savo, o „tų, kurie jiems moka algą“, interesams, t. y. rūpintųsi visais piliečiais, panašiai kaip ir gydytojas, kuris gauna algą ne už savęs paties, bet už ligonių gydymą. Trasymachas į tuos žodžius numoja ranka: gydytojas gydo ligonį tik todėl, kad jam pačiam tai naudinga, visai kaip ir piemuo, kuris gano avis ne todėl, kad jos jam rūpėtų, o todėl, kad nori apsirūpinti mėsa.

Reikia pasakyti, kad, nepaisant meistriškų ir rafinuotų Sokrato kontrargumentų, jo argumentacija daugeliui platonistų neatrodo pakankamai „sandrai“, o Trasymachas vertinamas kaip vienas stipriausių ir įdomiausių filosofo oponentų. Nenuostabu, kad ir Valatka nepajėgė atsispirti sofisto iš Chalcedono idėjoms. Klysta jis tik laikydamas Platoną bolševizmo pradininku.

Grįžtant prie stulbinamo žodžių *pólis* ir *pilis* panašumo, reikėtų prisiminti, kad esama teorijų, teigiančių, esą kalbos ypatumai atspindi kultūrą ir mentalitetą. Jei taip yra iš tikrųjų, vadinasi, lietuvių kultūra turėtų būti persmelkta stiprios bendruomeniškumo ir pilietiškumo dvasios. Deja, realybė rodo ką kita: tautos elito atstovai propaguoja trasymachiškas idėjas ir neatsiranda Sokrato (nors apsišaukusių „so-

kratikais“ esama nemažai), kuris joms oponuotų, be to, vis akivaizdesnis, ypač didėjančios emigracijos fone, darosi bendruomeniškumo kaip „sutarties su valstybe“ stygius.

Pasvarstykime, kas gi yra toji „sutartis su valstybe“ arba su bendruomene, nuo ko priklauso, ar jos laikomasi, ar ne. Mano manymu, pilietiškąs rūpinimasis „bendrais reikalais“ iš *esmės* nesiskiria nuo politikos, todėl laikysiuosi Platono požiūrio, kad pilietiškumas, kaip ir politika, yra neatsiejamas nuo teisingumo siekimo, kuris yra pilietinės laikysenos pagrindas. Man rūpi ne tas teisingumas, už kurį atsakingi teisininkai ir įstatymų leidėjai, o tas, už kurį atsakingi visi piliečiai, ypač intelektualinis šalies elitas. Taigi aptarsiu kai kuriuos grynai moralinius ir simbolinius teisingumo aspektus. Kadangi šiuolaikinė lietuvių kultūra *pilietiš-kumą* atskyrė nuo *politiškumo* pagal veiklos subjektą, reikia manyti, kad jų objektas irgi skiriasi. Tą specifinį pilietinės veiklos objektą vadinu *nacionaline etika*, kurią bandysiu detaliau apibrėžti kituose teksto skyriuose. Aptarsiu ir priežastis, kodėl ardomi nacionalinės etikos pamatai, ir lietuvių intelektualų laikyseną dvasinės erozijos fone.

Kokia santara – tokia ir „šviesa“

2011 m. Lietuvoje viešėjęs Hardo Pajula, kurį žurnalas *Valstybė* apibūdino kaip „įtakingiausių Estijos ekonomistą“,² teigė: skirtumas tarp lietuvių ir estų, be kita ko, nulėmęs ir ekonominį Lietuvos atsilikimą, yra tai, kad lemiamu valstybės kūrimo etapu, 1992-aisiais, lietuviai savo šalies valdymą patikėjo sovietinės nomenklatūros elitui, o Estijos ministru pirmininku tapo konservatyvių dešiniųjų lyderis istorikas Martas Laaras, neturėjęs nei valdymo patirties, nei ekonominių žinių. Taigi ekonomistai jau atvirai įvardija tikrąsias „estų stebuklo“ ir „lietuvių sąstingio“ priežastis, nors humanitarai intelektualai to vis dar vengia kaip katė balos. Pasiklausius, kaip lietuvių filosofai aiškina šalies skurdo priežastis, galima tik stebėtis, kad mūsų visuomenė vis dar nepraradusi sveikos nuovokos. Antai Romualdas Ozolas, paklaustas, „kaip pasikeitė Lietuvos visuomenė

ir žmonių požiūris į savo tautą bei valstybę“ laikotarpiu nuo Sąjūdžio iki šiandienos, atsakė, kad Lietuvos bėdų priežastis yra Europos išsigimimas ir artėjantis Vakarų civilizacijos žlugimas.³ Arvydas Šliogeris „lenkia“ net Ozolą – pasak jo, pasaulio pabaiga atėjo 1968-aisiais, bet mes to nepastebėjome, todėl nė nežinome, kad gyvename „globaliniame morge“.⁴ Žurnalistui desperatiškai bandant „išsunkti“ iš jo kokį nors tokio gyvenimo „po mirties“ palengvinimo receptą, Lietuvos filosofijos pažiba atsakė, kad pomirtiniame, t. y. šiandieniniame, mūsų gyvenime galima dalyvauti, nebent pasiekus nirvanos būseną. Pats Šliogeris sakosi jos jau pasiekęs, tad siūlo ir kitiems sekti jo pavyzdžiu, – užuot ieškokus problemų sprendimo, verčiau klausytis čiurlenančio upelio, eiti žemuogiai ir grybauti... Žinoma, ne visi lietuvių filosofai yra tokie „išradingi“, bet klausantis tokių ir panašių postringavimų, susidaro įspūdis, kad lietuvių intelektualai dalyvauja slaptame rašinėlių konkurse, kurio tema: „*Rask įtikinamą Lietuvos nuosmukio priežastį, neįvardydamas tikrosios!*“

Kad valstybė lemiamu momentu buvo atiduota į sovietinio elito rankas, yra nepaneigiamas faktas, atskleidžiantis, kokiais skirtingais keliais nuėjo Lietuva ir, pavyzdžiui, Estija arba Čekija. Gal jau išdrįsime atvirai svarstyti, kodėl taip atsitiko, kokia ideologija tą lėmė, kokie asmenys šiame istoriniame farse suvaidino svarbiausią vaidmenį? Manau, tik pagaliau viską išsiaiškinę, o ne bandydami kuo geriau užglaistyti ar kuo greičiau pamiršti, rasime jėgų atsitiesti ir žengti į priekį.

Pradėkime nuo esminio dalyko: valstybę atiduoti į sovietinio elito rankas *apsisprendė intelektualai*. Kompartijos grietinėlė 1992 m. sugrįžo į valdžią tik todėl, kad nemaža lietuvių inteligentijos dalis tą sugrįžimą energingai rėmė nuo pat Kovo 11-osios, kai buvo paskelbtas Nepriklausomybės Atkūrimo Aktas, o gal net nuo anksčiau. Gerai prisimename Arvydo Juozaičio straipsnį „Istorinė klaida“, kuriame filosofas apgailėstavo, kad Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo pirmininku buvo išrinktas Vytautas Landsbergis, o ne Algirdas Brazauskas. Tai buvo pirmasis viešas „trimitas“, pranašaujantis triumfališką komunistų nomenklatūros sugrįžimą,

bet anaip tol ne paskutinis, nes tokių, kurie skleidė tą pačią mintį, tik labiau pasislėpę, buvo keliasdešimt kartų daugiau. Kompartijos elitą ypač palaikė menininkai, aišku, daugiausia tie, kurie neblogai gyveno sovietmečiu ir kurių privilegijos dabar „pakibo ore“. Tiesa, dėl savo profesijos specifikos, viešai politinėmis temomis jie pasisakydavo daug rečiau negu akademikai, kurie taip pat ne visi veržėsi į viešumą, tačiau dauguma aršiai nuteikindavo akademinį jaunimą – 1992 m. krimtau aukštuosius mokslus ir visa tai dar puikiai pamenu. Nuovokesni studentai greitai susiorientuodavo, kad dešinioji politinė kryptis bus nepalanki jų karjerai. Situacija, kiek žinau, iš esmės nepasikeitė iki šiol.

Toli gražu ne tik šiapus „geležinės uždangos“ su-brendusieji, o gal ir natūraliai „įpainioti“ intelektualai mąstė panašiai kaip Juozaitis. Štai praėjus vos pusmečiui po Nepriklausomybės atkūrimo (1990 m. rugsėjo 13 d.) Marija Gimbutienė gavo laišką, prasidedantį tokiais eilutėmis: „*Mieloji, nežinau, kaip tu šiuo metu pergyveni Lietuvos „istoriją“. Aš tai skaudžiai. Ir bandau reaguoti. Esu įsitikinęs, kad mes, Vakarų „liberalai“, esame šiuo metu pasimetę, bet kad drauge turime pareigą bandyti perduoti savo „message“ į kraštą. Užtai parinkau 7 pavardes taip vadinamų „mokslo žmonių“: Adamkus, Avižienis, Gimbutienė, Kavolis, Kliorė, Rabikauskas, Vaišnys – idant jie „kreiptųsi“. Tai turėtų padėti susigaudyti Lietuvoje liberalams ir kairiesiems, o dabar, man atrodo, jie pasimetę: tokie aukštos vertės žmonės kaip Šliogeris ir Kubilius pasirašinėja „atsteigimo“ aktus ir kt.“⁵*

Jeigu nežinočiau, kas yra šių eilučių autorius (o būtent pats išeivijos intelektualų guru Algirdas Julius Greimas!), manyčiau, kad šį „atsišaukimą“ sukūrpė koks nors Mykolas Burokevičius. Juk kas gi kitas galėtų „skaudžiau“ negu veikalų „Tarybų Lietuvos suklestėjimas“, „Lietuvos KP ideologinis darbas su inteligentija“ autorius išgyventi Lietuvos istorijos posūkį 1990 m., kai tauta, nepaisydama sunkumų, vis dar buvo apimta euforijos, kad pagaliau atsikratė ją smaugusio režimo? Ir kas gi kitas uoliau už Burokevičiaus „jedinštvininkus“ tuo metu būtų ieškojęs būdų, kaip „padėti susigaudyti

kairiesiems“? Gal „vakarietiškas liberalas“ Greimas nežinojo, kad kairiųjų režimas pusę amžiaus trypė Lietuvos laisvę ir žmogaus teises? Turbūt žinojo. O gal laiške jis kalba apie kokius nors *kitokius kairiuosius*, nesusijusius su komunistų partija? Bet juk tuo metu jokių kairiųjų, nepriklausančių komunistų partijos struktūroms, Lietuvoje nebuvo, kaip jų, beje, nėra ir dabar. Be to, Greimas laiške Gimbutienei mini tik vieną „kairijį“ – tai „išsilavinęs komunistų partijos lyderis“, apie kurį visi lietuviai „Vakarų liberalai“ kalba esą neslėpdami susižavėjimo.

Man atrodo, jeigu atvykčiau į šalį, kuri ilgu dešimtmečius buvo okupuota, o žmonės engiami, elementariausias teisingumas, nepaisant mano pačios politinių pažiūrų, asmeninių įsitikinimų ir polinkių, reikalautų remti pirmiausia tas politines jėgas, kurios mažiausiai susijusios su okupacinio režimo struktūromis (taigi su komunistų partija). Lietuvos atveju remčiau bet ką, išskyrus kairiuosius. Tačiau lietuvių „vakarietiški liberalai“, kaip žinome, bet kokius reikalavimus atsiriboti nuo okupacinio režimo relikto laikė ir tebelaiko nebrandžiais, netgi kiršinančiais.

Norėčiau atkreipti dėmesį ir į kitus Greimo laiške atsiskleidžiančius „santarietiško“ pilietinio „brandumo“ požymius. Ypač žeidžia paniekinamas tonas, su kuriuo Greimas užsimena apie Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Aktą. Dėstydamas savo nusivylimą, kad jį pasirašė „aukštos vertės“ žmonės, semiotikas tuo implikuoja, kad pats aktas yra *žemas* dalykas, nevertas „aukštos vertės“ žmonių parašų. Matyt, todėl kalba ne apie „atsteigimo aktą“, o apie „atsteigimo aktus“, nuvertindamas išskirtinę šio dokumento reikšmę. Daugumai Lietuvos piliečių Nepriklausomybės Atkūrimo Aktas pagal reikšmingumą buvo ir yra su niekuo nepalyginamas, unikalus ir brangintinas, o štai asmuo, kurio vardu pavadintos gatvės ir studijų centrai, atžagaria ranka sviedžia tą dokumentą į „visokių atsteigimų“ šiukšliadėžę.

Kreipimesi, kurį laiške Gimbutienei mini Greimas, intelektualūs lietuviai „vakarietiški liberalai“ savo poziciją išdėsto ne mažiau aiškiai: „*Mums ypač skaudu žiūrėti, kaip sunkiai šiuo metu pergyvenamas šis pereinamasis laikotarpis, paverčiant jį demokrati-*

jos karikatūra, tuo tarpu kai kiekvienam sveiko proto žmogui aišku, kad be lito ir be paso nėra jokios laisvės nei nepriklausomybės.“⁶ Šis sakiny pasako itin daug. Pasirodo, tuo metu, kai Vytautas Landsbergis ir Stasys Lozoraitis kone persiplėsdami dėl „lito ir paso“ ieškojo sąjungininkų, siekdami diplomatinio atkurtos valstybės pripažinimo, iškilūs išeivijos intelektualai elgėsi panašiai kaip kompartijos elitas: užuot panaudoję savo asmeninius ryšius, Lietuvai ieškant diplomatinio užnugario, jie iš aukšto žvelgė į tautiečių pastangas, ironiškai klausdami: tai kokia gi ta *jūsų* nepriklausomybė?

Toliau – dar gražiau. Kreipimosi tekste teigiama: „*Aukščiausioji Taryba – lietuviškasis parlamentas buvo išrinktas vesti tautą į nepriklausomybę, jis tą užduotį turi vykdyti iki galo. Bet kokie atsteigimai [vėl daugiskaita! – E. W.-M.], referendumai ar kiti panašūs pasiūlymai yra tik laisvai pasirinkto vieškelio iškraipymas ir išsigynimas.*“ Sakinys – kaip iš LKP CK protokolo, nes tiksliai atkartoja esminę to meto sovietinės nomenklatūros doktriną: mes irgi už Lietuvos nepriklausomybę, bet nepriklausomybės paskelbimas tik atitolina nuo „tikrojo kelio“! Turint omenyje, kad Greimas daug metų gyveno ne Lietuvoje, ideologinis jo imlumas tiesiog stulbina. Jei būtų gyvenęs šiapus „geležinės uždangos“, šis mokslininkas gal būtų užėmęs kokio Liongino Šepečio vietą.

Nekrologe, skirtame įvertinti Greimo nuopelnus, Vytautas Kavolis rašo, kad garsusis semiotikas ir išeivijoje, ir Lietuvoje buvo „protingos vaizduotės versmė, verčianti iš koto užsitupėjusius elementus“.⁷ Jokiu būdu nesiimu vertinti visų šio mokslininko veiklos sričių, tačiau, kai kalbame apie Greimo indėlį į politinę Lietuvos raidą po nepriklausomybės atkūrimo, akivaizdu, kad jo „protinga vaizduotė“ krypo visai priešinga linkme, nes, užuot „vertusi iš koto“, nemenkai prisidėjo prie „užsitupėjusių elementų“ sugrįžimo į valdžią.

Pasigilinus į politologines Greimo mintis, darosi suprantamas ir kitų *Santaros-Šviesos* lyderių elgesys. Tampa aišku, kodėl prezidentas Valdas Adamkus vetavo įstatymą, apribojantį buvusių KGB rezervistų veiklą, kodėl Konstitucinio Teismo teisėja paskyrė

Tomą Birmontienę, nors žmogus, subrendęs demokratijos sąlygomis, turėjo puikiai žinoti, kad Vakarų valstybėse į tokias pareigas yra skiriami tik asmenys, turintys absoliučiai nepriekaištingą reputaciją. Kalbėdama apie p. Birmontienės „reputaciją“ turiu omeny ne tai, kad jos tėvas prokuroras buvo ar galėjo būti NKVD talkininkas, ir net ne tą faktą, kad sribus šlovinančią disertaciją ji parašė ne „gūdžiu sovietmečiu“, o pačiame Atgimimo įkarštyje – 1989 m. Šiuo atveju svarbiausia, kad komunistinių represijų aukos šią kandidatę į KT laikė netinkama dėl jos tėvo numanomoms veiklos ir dėl to, ką ji išdėstė savo disertacijoje. Vien tai, kad nuo komunistų nukentėję asmenys jautėsi įžeisti, jau buvo pakankamas pagrindas tokią kandidatūrą atmesti, net jei nurodomos priežastys įtikina ne visus. Civilizuotos, t. y. tokios, kuri laikosi nacionalinės etikos normų, bendruomenės elitui represuotų asmenų (jų daugumos arba jų organizacijų atstovų) nuomonė būtų didžiausias moralinis autoritetas, priimant panašius sprendimus. Tačiau Lietuvos elitas apie etiką, matyt, niekada nieko nėra girdėjęs. Tokiais ir panašiais atvejais dažnas „elitininkas“ atrėžia: *O jūs ką – niekada Marxo necitavote?* Tik mankurtinė inteligentija gali taip elgtis. Pilietišką prezidentą, t. y. toks, kuris ne tik mėgsta svaidytis skambia „pilietiškumo“ sąvoka, bet ir gerbia jos turinį, minėtos teisėjos kandidatūrą būtų atmetęs iš elementarios pagarbos represijų aukų jausmams.

Darosi suprantama ir tai, kodėl tiek pats Adamkus, tiek jo „aplinka“ (ypač Lauras Bielinis) šiandien ne mažiau agresyviai negu kairieji puola prezidentę Dalią Grybauskaitę, – per dvidešimt Lietuvos nepriklausomybės metų prezidento poste pirmąsyk atsидūrė asmenybė, nepatogi sovietiniam elitui. Visos pagrindinės iniciatyvos – (1) bandymas pakirsti *Gazprom* energetikos monopolį, tiek plečiant energetikos rinką, tiek kitais būdais, (2) vetuoti įstatymai, kurie buvo palankūs korupcijai plisti, (3) atsakingos fiskalinės politikos ir finansinio skaidrumo reikalavimas, (4) ypatingas dėmesys teisėsaugai, griežtas nesitaikstymas su teisėjų ir valdininkų nesąžiningumu ar neatsakingumu, (5) dažnesnė asmenų, kurie

užima vadovų postus, rotacija, (6) bandymai užkirsti kelią neskaidriam ir neteisingam partijų finansavimui, kitaip tariant, „išdžiovinti“ pagrindinius sovietinės nomenklatūros galių šaltinius, – o ypač veiksnių *visuma*, galėtų suvaidinti panašų praktinį (nors ir ne moralinį) vaidmenį, kokį būtų atlikusi desovietizacija. Ar tai padaryti pavyks, priklausys nuo to, ar prezidentė toliau nuosekliai laikysis pasirinkto kURSO, nes nežinia, ar tokią galimybę ji apskritai turės po to, kai bus išrinktas naujas Seimas.

Dalios Grybauskaitės prezidentavimo aktyvumas, ieškant, kaip spręsti šalies vidaus problemas, jos inicijuojamos itin svarbios įstatymų pataisos ne tik rodo politikės mąstymo platumą ir pasirengimą ginti Lietuvos „viešąjį interesą“, bet ir, palyginti su Valdo Adamkaus prezidentavimu, tiesiog stubina, – galima net suabejoti, ar iki jos apskritai esame turėję prezidentą. Grybauskaitė jau įrodė, kad šalies prezidento postas nėra kažkokia neaiški Seimo „priekaba“ ar jo kurjeris užsienyje. Buvusių Adamkaus patarėjų aimanavimai, atseit Lietuvos prezidento postas yra daugiau reprezentacinis, nes jam suteikiama pernelg mažai galių, pasirodė gryniausias „blefas“.

Kaip skiriasi pats prezidento misijos supratimas, neblogai atskleidė Alvydas Medalinskas, palyginęs Grybauskaitės ir Adamkaus (pastarojo nenaudai) kadencijas, aptardamas Jos Ekscelencijos metinį pranešimą 2011 m.⁸

Sutinku, kad gruzinai tikrai ne be pagrindo yra dėkingi Adamkui už paramą Rusijos karinio smurto dienomis, o lenkai (deja, irgi ne be pagrindo) turbūt su nostalgija prisimins laikus, kai Lietuvos prezidentas jiems žadėdavo viską, ko tik šie paprašydavo. Vis dėlto pirmojo šalies asmens pareiga pirmiausia ginti Lietuvos žmonių interesus tiek viduje, tiek išorėje, o geri santykiai su kai kuriais kaimynais tos funkcijos nei išsemia, nei yra siektini bet kokia kaina. Adamkaus prezidentavimo laikais priimti sprendimai aiškiai rodo, kad jis buvo (turbūt ir yra) sovietinei nomenklatūrai lojali asmenybė. Todėl tikrai nemanau, kad Brazauską „istorijos dovana“ Lietuvai⁹ Adamkus pavadino supainiojęs lietuviškų žodžių reikšmes,

kaip jam kartais gana komiškai atsitikdavo*. Kad su-
prastum simbiotinį Adamkaus ir sovietinės nomen-
klatūros ryšį, visai nebūtina pirmiausia išsiaiškinti,
ar teisinga yra *Lietuvos žinių* redaktoriaus Valdo
Vasiliausko versija, pagal kurią Adamkus buvo KGB
informatorius JAV.¹⁰

Kaip žinome iš Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centro kai kurių publikacijų,¹¹
Santaros-Šviesos veikla tapo pagrindiniu KGB taiki-
niu išėivijoje, bet šis sambūris buvo nusižiūrėtas ne
kaip ideologinis priešas, o kaip galimas bendradar-
biavimo partneris. Tuo tikslu buvo detalčiai planuo-
jami susitikimai, pokalbiai ir ekskursijos, kurių tiks-
las – pademonstruoti „žmogišką“, t. y. vakariečiams
patrauklų, sovietų valdžios veidą. Ar toji užmačia
„davė dividendų“, sužinosime tada, kai visuomenei
bus iki galo atverti ir ištirti KGB archyvai. Tačiau kai
kurie *Santaros-Šviesos* veiklos ypatumai verčia ma-
nyti, kad savo tikslą – liberaliuosius išėivijos sluoks-
nius patraukti sovietinio elito pusėn – KGB bent jau
iš dalies pasiekė.

Beveik visas svarbias ideologijas, kurios padėjo eli-
tui sugrįžti į valdžią ir iki šiol išsaugoti įtakingas va-
dovaujančias pozicijas, lietuvių intelektualai formavo
kartu su *Santaros-Šviesos* lyderiais arba būdami arti-
mai susiję su vienu ar kitu iš jų. Tas doktrinas galima
skirstyti į pagalbines ir pagrindines. Pagalbinių ideo-
logijų tikslas buvo ištrinti *moralinį skirtumą* tarp tų
struktūrų, kurioms vadovauja sovietinis elitas, ir kitų
politinių jėgų. Čia pirmiausia paminėtinas Antano
Sniečkaus augintinio Aleksandro Štromo puoselėtas
mitas apie „gerą šeimnininką“ – juo paremta visa „ko-
laborantų kaip tikrųjų patriotų“ doktrina, jį nusitvė-
rę vėliau džiaugsmingai „improvizavo“ didesnio ir
mažesnio kalibro komunistų valdžios veikėjai.

Panaikinti etinį/moralinį skirtumą tarp sovieti-
nės nomenklatūros ir kitų piliečių buvo svarbiausia

* Antai iki šiol daug kas prisimena, o aš irgi buvau tarp klausytojų, kai per
vieną *Santaros-Šviesos* suvažiavimą, VU Teatro salėje skaitydamas presiden-
tinį sveikinimą, Adamkus pasakė: „Šiandien mes *laidojame* [nepavyko ištarti
laiduojame] Lietuvos nepriklausomybę...“ [domu, kad niekas prezidento
nepataisė, o ir jis pats jokio skirtumo, regis, nepajuto... – Red.

prielaida, kad komunistai galėtų jau 1992 m. grįžti į
valdžią. Vytautas Kavolis, likus keliems mėnesiams
prieš daug lėmusius rinkimus, aiškino: „*Per daug
viskas absoliutizuojama – jei žmogus padarė klaidą,
jo veikloje viskas atmetama. Politinė diferenciacija į
kairiuosius ir dešiniuosius yra absurdas – gyvenime
kur kas daugiau nuomonių ir pozicijų.*“¹²

„Kairė“ ir „dešinė“, kaip politinės kategorijos,
nėra joks absurdas, Vakarų intelektualai jas abi pri-
pažįsta. Būdamas mokslininkas, Kavolis puikiai su-
vokė, kad mąstymui ir sisteminiui yra būtina ka-
tegorizuoti ir diferencijuoti reiškinius, nepaisant to
(arba būtent todėl), kad kategorijos „nuskandina“
individualius bruožus. Jis puikiai žinojo ir tai, kad
komunistų elitas balotiruoja LDDP sąrašė, bet,
matyt, paprasčiausiai nepriskyrė jo prie „užsitupė-
usių elementų“.

Pagalbinės ideologijos padėjo panaikinti tam ti-
krus „moralinius saugiklius“, kurių lietuviai dar
turėjo apie 1990-uosius. Tačiau intelektualūs *San-
taros-Šviesos* vyrai šalia pagalbinių apdairiai kūrė ir
pagrindines ideologijas, kurios tiesiai šviesiai aiški-
no, kad kompartijos elitas sukurs geresnę Lietuvos
ateitį. Išskirčiau tris ideologijas, kurios istoriškai
ypač „atsipirko“.

Ideologija nr. 1: „Kompartijos vadai naudingesni
nepriklausomos Lietuvos ateičiai, nes jie yra profe-
sionalūs valstybininkai, o jiems oponuojantys de-
šinieji neturi politinio valdymo patirties.“ Ši ideo-
logija ypač išpopuliarėjo pirmuoju nepriklausomybės
dešimtmečiu, bet neišleido dvasios iki šiol.

Ideologija nr. 2: „Komunistai labiau tinka mo-
derniai Lietuvai kurti, nes dešiniųjų valstybės vizija
yra senamadiška ir atsilikusi.“

Ideologija nr. 3: „Nors komunistai susiję su
tamsiais Lietuvos istorijos puslapiais, žmogiškuoju
atžvilgiu jie yra šiltesni ir humaniškesni už biuro-
kratiškus, socialiai nejautrius ir arogantiškus deši-
niuosius.“

Kas norėtų visas šias ideologijas rasti „kompak-
tiškai“ surikiuotas vienoje vietoje, rekomenduočiau
paskaityti Algirdo Brazausko nekrologą, kurį para-

šė Santaros-Šviesos aktyvistas Leonidas Donskis:¹³ „Buvusi kompartija, kurios santykis su katalikybe ir lietuviška tradicija pasirodė esąs ne toks jau ir paprastas, nesileidžia nušluojama nacionalinio atgimimo sąjūdžio pagimdytos konservatyvios ir nacionalistinės jėgos, kuri po kelerių metų triumfo kartais, deja, staiga ima ir paaiškėja esanti dar tolimesnė liberaliai demokratijai nei jos didžioji oponentė“ [Ideologija nr. 1 ir nr. 2]. „Sykiu atsiskleidė, kad buvę kompartijos nariai kartais parodo didesnę socialinę jaustrumą ir net geresnę politinę nuovoką nei paprastai dori, idealistiški, bet anachronistiški ir politinę „hibernaciją“* patyrę, laikinai užšaldyti ir vėliau tarsi iš kitos epochos atkeliavę jų oponentai.“ [Ideologija nr. 2 ir nr. 3] „Ne politinę A. Brazausko lyderystę esu linkęs akcentuoti (kaip tik dėl jos ir nesu tikras), o jo šiltą žmoniškumą ir gyvenimišką, liaudišką, kone spontaniškai besireiškusių paprasto žmogaus išmintį – bruožus, kurie neabejotinai padarė daug gera Lietuvai“ [Ideologija nr. 3].

Nekrologo pabaigoje Donskis atpasakoja pokalbį su savo „mokytoju ir artimiausiu draugu“ – Kavolis, 1993 m. grįžęs iš Lietuvos, kur Brazauskas įteikė jam Nacionalinę kultūros ir meno premiją, susižavėjęs kompartijos lyderiu, pasakė, kad Adamkų ir Brazauską mato kaip „lygiavertes figūras“. Žinodama, ką apie AMB mąstė Greimas, nė kiek neabejoju Donskio pasakojimo autentiškumu. Kiek šlubavo, matyt, tik Kavolio „chronologija“: ne Brazauskui teko prilygti Adamkui, o atvirksčiai.**

Čia aptariamas reiškiny, t. y. parama, kurią mokslo ir meno elitas suteikė sovietinės nomenklatūros viršūnėlėms prieš 1992-uosius ir vėliau, yra visiems

* Kuo čia dėta *hiberna* – XVII ir XVIII a. Lenkijos ir Lietuvos valstybės karališkųjų ir Bažnyčios valdų mokestis, skirtas kariuomenei išlaikyti žiemą, matyt, žino tik pats europarlamentaras, – Red.

** Tą ypač gerai iliustruoja istorija dėl Kazokiškių sąvartyno: visi matėme, kaip narsiai prezidentas Adamkus per TV žadėjo sustabdyti neleistinas statybas ir kaip jis išsikvėpė, vos premjeras Brazauskas, vadinamas tų statybų buldozeriu, pagrasino pirštu. „Būtų įdomu sužinoti, kokie argumentai lėmė pirmojo valstybės asmens, garsaus ekologo, atsargų atsitraukimą.“ (Žr. Algimantas Gražulis, Vertybės, išmetamos į sąvartynus, *Kultūros barai*, 2011, nr 7/8), – Red.

žinomas. Tačiau aš akcentuoju ne patį anachronistinį fenomeną, o moralinę jo reikšmę ir padarinius. Taigi, kaip lietuvių pilietiškumą ir bendruomeniškumą paveikė liberalių Lietuvos ir išeivijos intelektualų apsisprendimas palaikyti kompartijos elitą? Buvo įdiegtas intelektualinio mankurtizmo imperatyvas, padėjęs sulaužyti pačius fundamentaliausius bendruomenę vienijančio teisingumo saitus. Tai lėmė, kad atsirado nacionalinės etikos antipodas: *Solidarizuokis su tomis politinėmis struktūromis, kurios yra atsakingos už tavo bendruomenės naikinimą!*

Nereikalauti bausmės konkreitiems komunistų partijos vadovams arba net atsisakyti desovietizacijos, kuri būtų uždraudusi sovietiniam elitui užimti vadovų postus bent jau pereinamuoju laikotarpiu, yra viena, bet jau visai kas kita iš galimų alternatyvų ciniškai pasirinkti būtent partinės nomenklatūros žiedą. Tai reišė, kad laisva valia solidarizuojamasi ne su aukomis, o su jų persekiotojais. Tokia intelektualų išdavystė ir moralinis nuopuolis turi mažai precedentų kitose (bent jau Vakarų) šalyse. *Tautos moralės pagrindų entropija* sukėlė „grandininę reakciją“ – paskatino kitų bendruomeninės etikos sandų nyksmą. Šis pradinis amoralus pasirinkimas tapo galingu dvasinių pamatų sprogdinimo „detonatoriumi“.

Žinoma, sakyti, kad toks buvo visos „inteligentijos“ apsisprendimas, nebūtų teisinga, nes taip elgėsi ne visi lietuvių intelektualai. Tačiau nereikėtų ir nuvertinti fakto, kad *Santara-Šviesa* vienija labai daug akademikų ir menininkų, o kartu su kairiąja, Lietuvoje brendusia ir kompartijos CK „iš rankos maitinta“ inteligentija, ji sudarė ir sudaro įtakingiausią, vieningiausiai veikiančią intelektualų sluoksnį. Svarbu pabrėžti, kad lietuvių inteligentijos apsisprendimas remti partinę nomenklaturą buvo *apriorinis*, t. y. „neklystamai“ apsispręsta nuo pat Atkuriamojo Akto pasirašymo (o gal net anksčiau). O juk Landsbergis tada dar nebuvo padaręs savo „didžiųjų nusikaltimų“, nepradėjęs griauti net „sovietinės ekonomikos šėdevrų“, vadinamų kolūkiais (beje, ir be profesoriaus pagalbos jie sugriuvo visoje Sovietijoje, atka-

kliai laikėsi tik Baltarusijoje iki pat nacionalinės valiutos griūties). Taigi pasiryžimas remti sovietinį elitą buvo *pirminis*, o jau po to bandyta „sukurpti“ faktus, kad toks pasirinkimas atrodytų racionalus ir pateisinamas.

Ekonominis Lietuvos atsilikimas, kaip padarinys to, kad valstybės ateitį patikėta lemti sovietiniam elitui (apie tai kalbėjo ir estų ekonomistas Pajula) – tik smulkmena, palyginti su kitais šio pasirinkimo padariniais. Buvo išardyti patys pilietinio solidarumo ir teisingumo pamatai, o sovietinė nomenklatura kaip koks chameleonas be vargo universalizavosi. Šiandien „sovietinis elitai“ – jau ne tik tam tikra karta, sovietmečiu užėmusi valdančiąją poziciją. Prosovietinis isteblišmentas dabar – tai pirmiausia korupcinė sistema, kuri, kaip ir kiekviena mafijinė struktūra, gali būti perduodama iš kartos į kartą ir nuolatos atsinaujina, nes priima naujus žmones ir juos „apmoko“. Sovietinis elitai turėjo galimybę visam laikui išnykti, tapti istorija, jeigu būtų buvęs bent kuriam laikui nušalintas nuo valdžios. Tačiau liberalieji intelektualai, valstybei svarbiu momentu mūru stoję už sovietinę nomenklaturą, pakreipė Lietuvos istoriją nauja tragiška linkme.

Nuo kitų mafijinių-korupcinių darinių prosovietinis elitai skiriasi tuo, kad turi savo ideologiją. Į šią politinę struktūrą gali įsiliesti visi, kuriems lietuviškumas ir Lietuvos valstybė neturi didelės vertės. O tokių daug. Dar daugiau yra grupių – politinių ir ekonominių, užsienio ir vidaus – kurios nesuinteresuotos, kad lietuvių valstybė stiprėtų ir europietišketų. Natūralu, kad morališkai išteisintas, politiškai ir ekonomiškai įsitvirtinęs sovietinis elitai per dvidešimt metų išsiaugino tokią jaunųjų intelektualų kartą, į kurią pažvelgęs koks nors Petras Cvirka turbūt apsipiltų džiaugsmo ašaromis. *Santara-Šviesa* irgi talkina sovietiniam elitui, grūdindama naujus ideologinius kadrus. Būtent jos aktyvistai (tokie kaip Leonidas Donskis, Gintautas Mažeikis, Vygandas Šiurkus) proteguoja *NK 95* – jaunos kartos kairiųjų akademikų judėjimą, kuris yra atvirai priešiškas lietuvišku etnosu grindžiamai Lietuvos valstybei, jos nepriklausomybės simbolikai.¹⁴ Taigi, „santara“ sti-

priai vienpusiška. Ir ne tik todėl, kad ji nėra atvira dialogui su kitomis politinėmis kryptimis, nors būtent tokį atvirumą prisiekinėja jos aktyvistai. Bėda ta, kad ji dar nėra pasirengusi ir kritiškoms savo praeities refleksijoms. Prisiminkime, kokia isteriška buvo „šviesiųjų santarininkų“ reakcija į filosofo Virgio Valentinavičiaus 2008-aisiais *Santaros-Šviesos* suvažiavime pareikštą kritiką dėl Valdo Adamkaus prezidentavimo.

Grįžkime prie svarbiausio mums rūpimo klausimo: koku būdu liberalioji lietuvių inteligentija prisidėjo prie to, kad buvo sulaužytas fundamentaliausias nacionalinės etikos ir pilietinio mąstymo principas, reikalaujantis atsiriboti nuo tų politinių struktūrų, kurios susijusios su bendruomenės naikinimu? Labai paprastai – iš savo samprotavimų pilietiškumo tema ji kone visiškai „išgyvendino“ diskursą apie teisingumą. Teisingumas – pagrindinė pilietinės/politinės veiklos kategorija nuo Platono laikų iki šių dienų – beveik neegzistuoja „santarinuose“ naratyvuose apie pilietiškumą. (Apskritai puoselėti pilietiškumą yra gana nauja „santariškai apšviestos“ inteligentijos užmačia, nes ilgą laiką pagrindiniu savo uždaviniu ji laikė tik kultūros puoselėjimą.) Manau, eliminuoti sąvoką „teisingumas“ padėjo dar dvi pagrindinės ideologijos.

Ideologija nr. 1: „Teisingumas yra teisės ir jurisdikcijos dalykas, o intelektualai nėra teisininkai, todėl jiems čia nederu kištis.“ Kaip pavyzdį galėčiau paminėti diskusiją, kurią 1994 m. surengė dienraštis *Lietuvos aidas*.¹⁵ Šalia meno ir kultūros žmonių prie apskritojo stalo sėdėjo ir du politikai, kurių ideologinė veikla labai palengvino sovietinio elito „moralinį tranzitą“ iš sovietmečio į nepriklausomybės laikus, – tai Gediminas Kirkilas ir Vytenis Andriukaitis, be kita ko, kalbėjęs ir apie tai, kad egzistuoja „viso kontinento“ krizė, aiškinęs, esą Liustracijos įstatymas Čekijai nedavė nieko gero (gaila, kad prie to apskritojo stalo nesėdėjo estas Pajula!), o situacija Lietuvoje prastesnė tik todėl, kad pas mus esanti didesnė „politinė konfrontacija“. Bet juk „didesnę konfrontaciją“ galbūt ir sukėlė tai, kad nebuvo liustracijos! Andriukaitis tą niuansą apdairiai nutylėjo.

Čia įsiterpė Saulius Šaltenis, atsargiai apibendrinamas, kad „nejvardytas nusikaltimas“ yra tarsi „pikta šmėkla“, bet Andriukaitis jam atšovė: „*Labai baisu, kai teisuoliai teisia. Teisuoliai neturi teisti. Jie yra švyturiai, kurie veda.*“ Reikėtų pagirti Andriukaitį už puikų ideologinį įžvalgumą – matydamas, kokie neryžtingi lietuvių intelektualai, jis puikiai suprato, kad sporadiškai dilgsinti sąžinė pasitenkins ir pseudoargumentacija, meistriškesnių pasiteisinimų nereikia ieškoti. Šio politikos apskrumą rodo ir netiesioginis pažadas tuos intelektualus, kurie atsisakys teisingumo siekio, pripažinti šalies „švyturiais“. Ir tikrai – tie asmenys, kurie atsisakė mąstyti bendruomeninės etikos kategorijomis, padarė stublinamą akademinę arba politinę karjerą.

Ideologija nr. 2: „Reikalauti teisingumo, dairantis į praeitį, tolygu keršto troškimui, o keršyti negražu ir niekinga.“ Priminsiu Donskio žodžius apie Brazauską, neva įkūnijusį „kitą Lietuvą“ – „*ne herojišką, ne revoliucingą, greičiausiai nelabai ryžtingą ir idealistišką, bet neabejotinai padorią, kerštui, išdavystei ir niekšybei nepasiduodančią, o svarbiausia – linkusią į kompromisą visos šalies labui...*“¹⁶ Šis sakinytis – tikras demagogijos šedevras. Autorius ne tik nurodo, kad teisingumo siekis prilygsta kerštui, bet ir grakščiai sukeičia vietomis persekiotojus su jų aukomis. Juk Donskis sako, esą Brazauskas ir ta „kita Lietuva“, kurią jis „įkūnijo“, atsisakė keršto. Toks teiginys leidžia daryti prielaidą, kad komunistų partija lyg ir turėjo pagrindą keršyti. Girdamas „kitą Lietuvą“ už polinkį į „kompromisą“, filosofas implikuoja, kad komunistų partija galėjo ir nesileisti į „kompromisą“. Klausimas tik toks: *kam ir už ką* keršyti komunistų partija turėjo moralinę teisę, *kokio kompromiso* ji galėjo nedaryti? Gal komunistų partija turėjo moralinę teisę keršyti tiems, kuriuos pati persekiojo? Gal jos keršto nusipelnė „visokių atsteigimų“ šalininkai, su kuriais susidoroti komunistams kainavo tiek laiko ir jėgų? Pagal Donskio logiką išeitų, jeigu žmogus sulaužo kitam nosį, tai reikia ne teisti jį, o padėkoti, kad nesulaužė dar ir kojos. O gal čia specifinis „santariškas“ teisingumo supratimas?

Kas turi bent šiokią tokią moralinę nuovoką, tam turėtų būti aišku: sovietinės nomenklatūros elito negalima girti už tai, neva jis yra nekerštingas, nes keršyti jis neturi jokio pagrindo. Negalima jo girti ir už polinkį daryti kompromisus, nes moralinę kompromiso vertę sudaro tai, kad jį darantysis yra pasirėngęs atsisakyti kažko, kas jam vertinga. Komunistų elitas, darydamas „kompromisą“, nieko neatsisakė ir neprarado, bet iš buvusių savo aukų atėmė tai, kas joms brangiausia, – teisingumą. ■

Tęsinys kitame numeryje

¹ www.lrytas.lt, 2011-09-25.

² *Valstybė*, 2011, nr. 5 (49), p. 13.

³ Dar neparašytas romanas „Lietuvos tuštėjimo metas“, Parengė Alvydas Medalinskas, www.alfa.lt, 2011-06-03.

⁴ Filosofas Šliogeris: mes jau esame anapusiniame pasaulyje, Parengė Rimantas Varnauskas, www.alfa.lt, 2011-07-25.

⁵ Marija Gimbutienė. Laimos palytėta. Straipsniai, recenzijos, pokalbiai, polemika, laiški, vertinimai, prisiminimai, Sudarytoja: Austėja Ikamaitė, Vilnius, *Scena*, 2002, p. 172.

⁶ Ten pat, p. 173.

⁷ Vytautas Kavolis, Šiandieninis intelektualas liberalų lauke, *Literatūra ir menas*, 1992-03-28.

⁸ Alvydas Medalinskas. D. Grybauskaitės ir V. Adamkaus pranešimai: skirtumai, www.delfi.lt, 2011-06-08.

⁹ Iš Valdo Adamkaus kalbos, pasakytos per Algirdo Brazausko mirties metines.

¹⁰ *Lietuvos žinios*, 2009-04-21/22. (Valdas Vasiliauskas, Valdas Adamkus ir KGB, www.alfa.lt, 2009-04-20/21.)

¹¹ Paminėtini šiai temai svarbūs du faktai susišaukiantys tekstai: Arvydas Anušauskas, KGB ir teritorijos kontrolė, Kristina Burinskaitė, KGB kova su išeivija ideologinėmis ir propagandinėmis priemonėmis XX a. devintajame dešimtmetyje, www.genocid.lt.

¹² Daug mirusių medžių, Aurimo Driziaus pokalbis su Vytautu Kavoliu, *Lietuvos aidas*, 1992-06-10, p. 10.

¹³ Leonidas Donskis, A. Brazauskas ir kita Lietuva, www.delfi.lt, 2010-07-01.

¹⁴ Atskirai apie „Naująją kairę“ jau rašiau *Kultūros baruose*, 2011, nr. 1.

¹⁵ Bandom susišnekėti... *Lietuvos aidas*, 1994-02-26.

¹⁶ Leonidas Donskis, A. Brazauskas ir kita Lietuva, op. cit.

Zygmunt BAUMAN

APIE DIALOGO NEKASDIENIŠKUMĄ IR NEKASDIENINĮ DIALOGĄ

Dvi sąvokos, dvi idėjos, dvi mintys atvedė mus į Vroclavą*: viena – tai nekasdieniškumas, antra – dialogas. Svarčiau, kaip jas susieti, suderinti vieną su kita. Ir, prisipažinsiu, tai padaryti nebuvo lengva. Supratau, kad jeigu kas nors iš jūsų manęs paklaustų, kokia yra pagrindinė idėja, su kuria šiandien atvažiavau pas jus, galėčiau atsakyti dviem žodžiais: *lėtinkite greitį*. Taigi paskaita bus skirta šiai idėjai išplėtoti.

Koks yra ryšys tarp susitikimo temos ir tos idėjos, kurią subrandinau, mąstydamas apie šią paskaitą? Kai viename sakinyje susiduria du žodžiai *nekasdieniškumas*** ir *dialogas*, tai beveik tas pats, lyg girdėtume pavardes Kličko ir Adamekas.*** Žiniasklaida be paliovos kalba apie šių boksininkų dvikovas, publika tik ir laukia „snukių daužymo“. Panašus yra ir šių dviejų sąvokų santykis – *nekasdieniškumas* ir *dialogas* vienas kito atžvilgiu yra nusiteikę priešiški, tarp jų nuolat tvyro didžiulė įtampa.

Kad paaiškčiau teiginį, kol kas skambantį gana miglotai, pradėsiu nuo problemos, iš pirmo žvilgsnio lyg ir tolimos pagrindinei temai, bet kiekvienas iš jūsų, ko gero, ne kartą esate su ja susidūręs (o

jeigu nesusidūrėte, tai bent girdėjote, kad yra susidūrę kiti). Šiandien ji vadinama stresu, o kadaise ją apibrėždavo žodžiai „jausti spaudimą“. Būseną, apimanti, kai jaučiama nuolatinė įtampa, yra rimčiausia šiandieninės civilizacijos liga ne tik Lenkijoje, bet ir vadinamajame išsivysčiusiame, o tikriausiai net ir vis dar besivystančiame pasaulyje. Tai liga, žmonėms ir ekonomikai atnešanti daugiau nuostolių, negu visos kitos ligos kartu sudėjus. Pavyzdžiui, Amerikoje nedarbingumo pažyma ilgiau nei trim ar keturiom savaitėms yra išduodama būtent dėl streso. Kai kurie šaltiniai teigia, kad Amerikos ekonomika dėl to patiria net 300 milijardų dolerių nuostolį per metus, jis didesnis negu nuostolių dėl kitų ligų suma.

Ką reiškia „jausti spaudimą“? Klinikiniai streso požymiai – tai įtampa, jautrumas, nervingumas, nekantrumas, blaškymasis, nesugebėjimas atsipalaiduoti, polinkis į depresiją arba agresiją, o kartais į šizofrenišką šių abiejų kraštutinių būsenų kombinaciją. Stresą sukelia tai, kad nuolatos jaučiama slegianti pernelyg didelių reikalavimų, iššūkių, su kuriais nepajėgiama susidoroti, našta, žmogus pradeda blaškytis, nežino, ar tikrai sutvarkė vieną reikalą, kad galėtų imtis kito, nesugeba įvertinti, ar kurią nors problemą jau išsprendė iki galo, ar vis dar ne.

Atrodo, pagrindinė šiandieninės visuomenės streso priežastis yra nuolatinis skubėjimas, noras viską daryti labai greitai, o kai įgyjamas pagreitis, nebesugebama sustoti. Vakaruose išplito mada, kuri

* Tekstas parengtas pagal paskaitą, skaitytą teatro festivalyje *Dialog*, – Red.

** Šiomet festivalio *Dialog* šūkis buvo „Nekasdieniški“ (*Niecodzienni*), – Red.

*** Vitalij Kličko ir Tomasz Adamek – ukrainietis ir lenkas, šiuo metu vieni stipriausių pasaulio boksininkų, kurių kova dėl WBC pasaulio čempiono titulo Vroclavo stadiono ringe daugiau kaip 40 tūkst. žiūrovų akivaizdoje vyko tą pačią dieną (2011-09-10) kaip ir Kultūros kongresas, kurio vienas iš pagrindinių pranešėjų buvo prof. Zygmuntas Baumanas. Bokso mačą laimėjo Kličko, – Vert.

vadinama *the great speed up*, – tai didžiulis greitis su milžinišku pagreičiu. Šiandieninę situaciją apibūdina būtent šie žodžiai. Tas pašėlęs skubėjimas reiškia, kad dabar jau nebėra laiko, kurio kadaise, seniai seniai (jauni žmonės, sėdintys šioje salėje, to neprisimena), buvo labai daug ir jo užteko viskam: ir darbui, ir apmąstymams, ir poilsiui, ir panašioms dalykams. Šiandien laikas tarsi sutrumpėjo, susitraukė, pats susispaudė ir mus prispaudė: iš mūsų reikalaujama kuo efektyvesnių rezultatų, kurių pasiekama per kuo trumpesnę laiką. Išvada: biologinė evoliucija žmogaus, kaip biologinės rūšies, neparengė, nepritaikė gyventi tokiomis sąlygomis. Biologinė evoliucija atvedė į tam tikrą žmonijos raidos stadiją, t. y. atsirado medžiotojų ir maisto rinkėjų gentis, bendruomenė, visuomenė. Christopheris Bryantas ir kiti evoliucijos antropologai sako, kad medžiotojų ir maisto rinkėjų gentys prasimanydavo maisto tik tiek, kiek jo reikėjo alkiui numalšinti. Laisvu laiku žmonės darydavo tai, kas nekelia streso: vieni kitiems pasakodavo istorijas, snūduriuodavo, dykinėdavo, žaisdavo su vaikais... Tokios sąlygos buvo labai palankios sukurti optimaliai gyvensenai.

Na, o tada atsirado kultūra, kuriai, kaip žinome, nuo pat Voltaire'o laikų rūpi pataisyti gamtą, ir ji nuolatos ją taiso, stengdamasi kur kas labiau, negu stengėsi mūsų protėviai. Vienas iš to taisymo rezultatų – minėtasis *the great speed up*, atsirandantis dar ir dėl to, kad žmonės, vos tik pajunta nerimą, iškart pradeda blaškytis. Jie praranda pasitikėjimą, jiems atrodo, esą žemė slysta iš po kojų, todėl bando kaip nors gelbėtis.

Tikriausiai visi žinote, kad šiuo metu, nors praėjo visai nedaug laiko po pastarosios ekonominės depresijos (ir ją vis dar jaučiame), daugelyje Vakarų šalių – tiek Anglijoje, kur gyvenu, tiek Amerikoje – gamybos apimtys jau pasiekė tokį lygį, koks buvo prieš krizę (tai, beje, irgi puikiai iliustruoja minėtąjį *the great speed up*). O bedarbių nesumažėjo, bent jau iki tokio pat skaičiaus, koks buvo prieš sunkmetį. Išvada peršasi savime: tiems, kurie prasidėjus krizei neprarado darbo, teko pakeisti tuos, kurie buvo atleisti, vadinasi, tie, kurie liko darbo rinkoje, turi prisiimti užduotis tų, kurie

pasitraukė. Taigi jie turi gerokai didesnę darbo krūvį, daugiau pareigų ir užduočių, nes, ženkliai sumažėjus darbuotojų skaičiui, gamybos apimtys vis tiek yra tokios pačios. Beje, tokia praktika išgalėjusi jau nuo seno. Štai Anglijoje 1969 m. pramonės sektoriuje dirbo 7,5 milijono žmonių, o šiandien dirba mažiau negu 2 milijonai – per keturis dešimtmečius žmonių, dirbančių pramonės įmonėse, sumažėjo daugiau kaip tris kartus. O gamybos apimtys didėja, ekonomikos raida darosi vis spartesnė, nes jeigu nesidarytų, jei bent trumpam sustotų, iškart visus apimtų panika. Kodėl? Todėl, kad tie laimingieji, kurių dar neatleido iš darbo, negali naktimis ramiai sudėti bluosto – karštligiškai mąsto, kas bus, jeigu rytoj vėl mažins etatus ir jie atsidurs gatvėje. Slegiami nuolatinės įtampos, jie jaučiasi lygiai taip pat nesaugiai, kaip ir tie, kurie socialinio saugumo jausmą prarado jau seniai.

Kaip visa tai susiję su mūsų šios dienos tema? Pradėkime nuo *nekasdieniškumo*.

Kai buvau jaunas, visada, vos išgirdavau žodį „kasdienybė“, iškart pagalvodavau: rutina, monotonija, vis tie patys veiksmai, jokių naujų iššūkių, jokio poreikio pažinti naujas veiklos formas. Tada atrodė, kad to, ką išmokai, pakaks visam gyvenimui... Mokiniai, studentai buvo panašūs į balistines raketas: kartą iššautos, jos atsiduria trasoje ir nenukrypdamos nuo kurso skrieja tikslo link. O šiandieninės „raketos“, vadinamos išmaniosiomis (*smart*), be paliovos turi keisti kryptį ir pačios vaikosi kaskart naujų taikinių. Anuomet kasdienybė reiškė aksiomą, kad šiandien viskas bus taip, kaip buvo vakar, o rytoj – kaip yra šiandien. Diena buvo padalyta į kvadratinius minučių, pusvalandžių, valandų langelius, kuriuos tekdavo skirti iki kaulo įgrisusiems užsiėmimams. Jų laiką nustatydavo žadintuvai (namuose), trimaitis (kareivinėse), sirena (fabrike), skambutis (mokykloje). Ir visiems buvo aišku, kad privaloma laikytis tų garsinių signalų, nes virš galvų visada budėdavo griežta tėvų, mokytojų, dėstytojų, meistrų ar viršininkų akis. Taigi, kasdienybė reiškė, kad jokių netikėtumų ar staigmenų nėra ir nebus. Kasdienybė reiškė ramybę ir – nors nesinorėtų to sakyti, bet slėpti nevalia, – nuobodulį. Laikas plaukė vientisa nenutrūkstama linija. Kasdienybė – tai

normų, taisyklių, kodeksų karalystė, tradicijų, paveldo, papročių ir įpročių namai. Tikroji, t. y. to pavadinimo verta, *kasdienybė* reiškė, kad nekasdieniški reiškiniai yra neleistini ir tiesiog neįmanomi.

Taip būta kadaise. Šiandien yra kitaip. Neteigiu, kad pasaulyje pritrūko tokios kasdienybės, kuri dar visai neseniai asocijavosi su šiuo blankiu žodžiu, ir kad išnyko visi žmonės, plūduriuojantys tokios kasdienybės užtėkyje. Manychiau, įvyko tam tikra kultūrinė revoliucija: kitoks gyvenimo būdas šiandien įsitvirtino todėl, kad gebėtume išlikti, išgyventi, susidoroti su galingais iššūkiais, kad išspręstume mums keliamus uždavinius. Rutina, tasai kasdienybės stuburas, atraminė ašis, nusinešiojo, susidėvėjo. Tai, kas dar vakar kėlė susižavėjimą, šiandien yra niekinama, laikoma nieko vertu. O jeigu kokiam nors užkablyje kokiam nors seniena per stebuklą dar yra išlikusi, tai kažin ar išsilaisvys iki rytojaus. Kas vyksta šiandien, nėra susiję nei su tuo, kas vyko vakar, nei su tuo, kas vyks rytoj. Niekas negali būti tikras, kad tai, ko išmoko šiandien, bus naudinga ir rytoj. Laikas subyrėjo į smulkių epizodų karoliukus. Net jeigu tie karoliukai vis dar yra suverti, tai juos laikantis siūlas toks nestiprus, kad bet kada gali nutrūkti, ir vėrinys subyrės. Ateities šiandien, ko gero, nebegaliama suverti, nes praeitis jau prarado galią susieti dabartį su ateitimi. Praeities istorijos pasakojamos vis kitaip ir klausomasi jų vis iš naujo.

Pradėti viską nuo pradžių arba net, kaip sako amerikiečiai, *be born again* – gimti iš naujo tapo ne tik įmanoma, bet ir būtina, jūs, jauni žmonės, tą, matyt, jau patyrėte ir patirsite dar ne kartą.

Šiandien kasdienybė asocijuojasi su nuotykiiais, su staigmenomis, su nuostaba, su didžiule nežinomybe. Tai vieninteliai įvykiai, kurie mūsų kasdienybėje pasikartoja kasdien, – tuo jie paradoksaliai primena rutiną. Šiandien kasdienybės patirtis, t. y. tai, ką toje kasdienybėje išgyvename, susijusi su didele nekasdienišku įvykių tikimybe. Reziumuodamas šį mūsų pokalbio fragmentą, netgi sakytiau, kad nekasdieniškumas ir kasdienybė tiesiog susikeitė vietomis – būtasis nekasdieniškumas tapo kasdienybe. Štai kodėl tie, kurie yra gerokai vyresni ir kurių patirtis visai kitokia, šiandien

jaučiasi taip nejaukiai. O jauni žmonės kitokios kasdienybės tiesiog nepažįsta – nuo pirmos akimirkos žinodami, kad pasaulis yra būtent toks, jie prie jo jau pripratę, be to, čia nėra jokio pasirinkimo: arba su viskuo sutinki, arba nešdinkis iš mūsų smėlio dėžės. Būtent tokia kasdienybė, kadaise atrodžiusi nekasdieniška, šiandien tapo vienintele realybe, kuri neleidžia nei įžvelgti jos prieštaravimų, nei mąstyti apie kokias nors alternatyvas. Todėl net ir laiką šiandien suvokiame visi kitaip, negu suvokė mūsų protėviai.

Žmonijos istorijoje buvo dvi laiko sampratos: pirmoji – tai *cikliškas* laikas, suvokiamas kaip amžinasis sugrįžimas. Jis atspindėjo didžiosios žmonijos dalies, kuri, kaip žinome, vertėsi žemdirbyste ir gyvulininkyste, praktiką. Gyvenimo ritmą diktavo pasikartojantys žemės ūkio ar gyvulių auginimo darbai, tie ciklai kartojosi ir nelabai skyrėsi vienas nuo kito, o jeigu kas nors ir keisdavosi, tai ne tiek ir ne taip, kad gyvenimo pabaigoje galėtum pasakyti, esą pasaulis pasikeitė ar keičiasi. Vienintelis būdas sužinoti, ar kas nors pasikeitė, buvo gražūs didingi senų žmonių, genties tradicijų sergėtojų, pasakojimai prie laužo. Po to atėjo naujieji (šiuolaikiniai) laikai ir nuo tada laiką įsivaizduojame kaip *linijinę* slinktį – laikas turi pradžią ir pabaigą, todėl grįžti atgal neįmanoma. Sukimasis ratu baigėsi. Bet ir vienu, ir kitu atveju laikas neturėjo pertrūkių, pauzių. Jis buvo nuolatinis, nenutrūkstamas, nepertraukiamas procesas. Viena akimirka keisdavo kitą, viena su kita buvo glaudžiai susijusios – nei apskritų, nei tiesių laiko linijų nebuvo galima padalyti, suskaldyti į gabaliukus. Tačiau dabarties *kasdieninė nekasdienybė* pakeitė net ir tai. Progreso laikais laiką suprantame visai kitaip: jeigu neisime išvien su laiku, jeigu nuo jo atsiliksim, tai staigesniame posūkyje tiesiog iškrisime iš laiko traukinio.

Drįsčiau teigti, kad geriausia metafora šiandieniniam laiko supratimui išreikšti būtų Seurat, Signaco ar Sisley'aus drobių puantilizmas: vaizdas susideda iš smulkių spalvotų taškelių, išsibarsčiusių po visą paveikslą, nėra nė vienos nenutrūkstamos linijos, ir iš tokių taškelių chaoso staiga sukuriama (yra tokia galimybė) vientisa, tam tikrus kontūrus turinti ir estetinį pasitenkinimą teikianti kompozicija. Tie laiko perėjimai

mai ar elementai ir yra taškeliai, kuriuos reikia nuspalvinti grynomis spalvomis. Kiekvienas iš mūsų yra savo gyvenimo kalvis, kūrėjas, menininkas, dailininkas, nuo jo paties priklauso, ar iš tų taškelių bus sukurtas vertingas paveikslas, ar išeis tik beprasmiškas jų kratinys.

Taškas, kaip jūs tikriausiai dar prisimenate iš vidurinės mokyklos, neturi nei apimties, nei tūrio, nei pločio, nei ilgio. Taškas iš esmės yra abstrakti sąvoka, jo būvis nematerialus. Taškas – tai geometrinė fikcija. Bet kai kurie taškai yra labai svarbūs. Vienas iš jų – tai taškas, kuris vadinasi *big bang*. Staiga, nelauktai netikėtai atsirado ir sprogo kažkas, niekas nežino kas, bet iš to kažko atsirado visata. Taigi, šis taškas labai svarbus, nes pakeitė ankstesnį mūsų galvojamą apie pasaulį, parodė, kad iš nieko gali atsirasti viskas ir kad momento, kada tai gali atsitikti, neįmanoma numatyti iš anksto. Tas *big bang* taškas turi vieną įdomią savybę. Jei paklausite kosmologų, kas įvyko per keletą sekundės dalelių iškart po *big bang*, jie viską tiksliai paaiškins, nes puikiai žino, kas ir kaip buvo. Bet jeigu paklausite, kas vyko prieš *big bang*, jie pažvelgs į jus iš aukšto, galbūt niekinamai, ir stengsis išvengti atsakymo. Kodėl? Todėl, kad vieni taškai gali būti *big bang*, o kiti – ne. Ir tiek žmogiškoji, tiek mokslinė intuicija čia bejęgė, nėra jokio būdo, jokio mokslinio metodo, leidžiančio nuspėti, kuris taškas gali būti *big bang*, o kuris – ne.

Žmonės yra protaujantys padarai, todėl, atsidūrę keblioje situacijoje, stengiasi daryti išvadas. Dabar jie mato, kad gyvenimas skeldėja, trūkinėja, byra į šipulius. Tai jau ne tasai tvirtas rožinis, kurio visi karoliukai tvarkingai suverti, čia siūlas jau nutrūkęs, o karoliukai, gyvenimo drobės taškai, pabirę be jokios tvarkos, nežinia (tai ir yra didžioji paslaptis), kaip juos vėl tvarkingai suverti, nes jie labai panašūs. Kitaip tariant, gyvenimas, ypač jaunų žmonių, kurie kitokios gyvensenos tiesiog nežino – nes jie *taip gyvena* nuo pat pradžių, šiandien plūduriuoja būtent tokia puantilistiniame laike, ir tai yra ypatinga, nepaprastoji padėtis.

Norėčiau atkreipti jūsų dėmesį, kad nepaprastosios padėties sąvoka lenkiškai reiškia tai, ką angliškai vadiname *state of emergency*, ir tas *emergency* neturi nė šešėlio nepaprastumo, *emergency* mums sako, kad su-

siduriame ne su nepaprastąja, o su avarine situacija, pabrėžiu, *avarine*, tai yra tokia, kurią norint suvaldyti reikia imtis itin greitų sprendimų ir veiksmų. Taigi galima būtų sakyti, kad apibūdinti šiandieniniam mūsų gyvenimui labiau tinka ne tiek sąvoka *nepaprastoji padėtis*, kiek *state of emergency*, t. y. avarinė situacija, jau tampanti normalia būseną. Nes vis dažniau norma tampa tai, kad normos nėra arba ji nepakankama, neadekvati užgriūvančių užduočių įvairovei. Vyksta nuolatinė normų kaita, ir ją be perstojo jaučiame. Ta keista būklė ypatinga dar ir tuo, kad pati save įsiūbuoja, pati save užveda, vis didindama pagreitį. Matyt, taip yra todėl, kad gyvenant avarinėmis sąlygomis, kai visiškai neaišku, kas bus rytoj, reikia apsidrausti iš visų pusių, o pirmiausia – jokių išsipareigojimų neprisiimti ilgesniam laikui, nes aplinkybės gali radikaliai pasikeisti. Todėl investicija, kuri šiandien atrodo labai gera, netrukus pasirodys esanti katastrofiška klaida. Tokios avarinės situacijos, nuolatinės stresinės būsenos padarinius humanitariniai mokslai labai gražiai vadina *collateral damage* – šalutiniai nuostoliai.

Laiko karoliukai, pabirę nutrūkus laiko siūlui, paskatino trūkinėti ir socialinius ryšius. Ryšiai tarp žmonių darosi vis netvaresni, vis paviršutiniškesni, seklesni, laikinesni, vis lengviau išardomi. Kadangi visuomeniniai santykiai trūkinėja, yra nepastovūs, lengvai pažeidžiami, lengvai nutraukiami arba juos išardo kokie nors nelaimingi atsitikimai, tai ta senoji bazė, tas kadaise egzistavęs pastovumas, tas senasis žinomos, numatomos, tikėtinos, aiškios kasdieninės rutinos pagrindas taip pat irsta. Ir štai čia vėl iškyla klausimas, koks bus kasdienybės ir dialogo likimas.

Noriu pasakyti, kad dialogas irgi yra viena iš kultūrinės revoliucijos, kuri kasdienybę sukeitė vietomis su tuo, kas nekasdieniška, aukų, todėl jis irgi patiria tuos šalutinius, negatyvius padarinius, einančius lygia greta su kultūriniu virsmu. Kodėl dialogas yra viena iš aukų? Todėl, kad puantilistiniame, trūkinėjančiame laike, susidedančiame iš pausių, intervalų ir epizodų, mąstymas „priežastis–pasekmė“ labai dažnai nuvilia, nes tai, kas vyksta po kažkokio įvykio, jau nebėra susiję su tuo, kas vyko prieš jį. Taigi drauge su ryšių tarp žmonių trūki-

nėjimu prarandamas trečiasis būties matmuo: visos situacijos, kuriose atsidiuriame, yra paviršutiniškos, trapios, dužios, nesolidžios, jos tirpsta ir slysta iš rankų – iš čia ir atsirado sąvoka likvidi (taki) modernybė. Pasaulis iškyla prieš akis ne kaip autonomiškų subjektų ir objektų rinkinys, o greičiau kaip paviršinis jų atspindys. Čia labai tinka iš anglų kalbos pasiskolintas žodis *surfing*, reiškiantis čiuožimą, slydimą paviršiumi. Tai pasako netgi daugiau už sąvoką „likvidi modernybė“, nes šiuo atveju žmogus jau net nebeplaukia kaip anksčiau, jis tik slysta, čiuožia paviršiumi, neįmerkdamas kojų į vandenį, taigi jam nereikia laiko išdžiūti, nereikia net rankšluosčio. Vienas iš Niujorko gimnazijos mokytojų sako: „Paaugliai, nepakeldami akių nuo mobiliųjų savo telefonų, *iPodų* ar kompiuterinių žaidimų, nepastebi visuomenei svarbių ženklų, negirdi esminių signalų. Nuolatos susiduriu su paaugliais mokyklos koridoriuose ir matau, kaip sunku jiems tiesiog pasisveikinti su kolegomis arba bent jau pažvelgti jiems į akis. Jie visiškai įklimpę pasaulyje *on-line*, jiems vis sunkiau būti pasaulyje *off-line*.“

Šiaip jau gana įdomus dalykas: masinį bėgimą iš pasaulio *off-line* į pasaulį *on-line* dažniausiai skatina tai, kad pasaulis *on-line* siūlo ar bent jau žada, esą jame išvengsime daugybės nuoskaudų ir nemalonumų, kurie mus persekioja pasaulyje *off-line*. Pavyzdžiui, ryšiai su kitu žmogumi *off-line* pasaulyje negali neturėti pasekmių, jie saisto, įpareigoja, varžo. Pradėdami bendrauti, susisiedami su kitu, tam tikru atžvilgiu tarsi einame į lombardą, kuriame užstatome, įkeičiame savo laisvę, ateitį, kad paimtume kreditą, kurį vėliau teks grąžinti. Na, o jeigu atsitinka taip, kad *off-line* pasaulyje tuos santykius reikia nutraukti, tada dar blogiau, nes atsiranda papildomų rūpesčių: reikia išsisukinėti, kombinuoti, meluoti, lieka kažkokios nuosėdos, graužia sąžinė, juk žmogus yra morali būtybė, todėl apgailestauja dėl to, kaip viskas baigėsi. *On-line* pasaulis mums siūlo save kaip pakaitalą ir žada: jokių nuostolių, gryna nauda ir už ją nereikės nieko mokėti.

Skirtingai nuo realių, žemiškų, normalių, apčiuopiamai materialių *off-line* santykių, internetinis draugysčių tinklas pripažįsta tik du lygiagrečius, lygiaverčius ir vienodai svarbius veiksmus: vienas iš jų – tai prisi-

jungimas prie tinklo, antras – atsijungimas nuo tinklo. *On-line* pasaulyje ir vieną, ir kitą padaryti labai lengva, skirtingai nei *off-line* pasaulyje, kur ir suartėti, ir pasitraukti yra labai sunku. Pavyzdžiui, sunku patekti į draugiją, apie kurią svajoji, nes toji draugija yra ypač reikli, įdėmiai stebi norinčiojo į ją patekti elgesį, net ir asmens, jau tapusio nariu, neišleidžia iš akių, todėl kiekvienas žino: vos nusižengsi taisyklėms, būsi išmestas lauk. Taigi tas priartėjimas, susidraugavimas su kažkuo, kai patenkama į kokią nors grupę, visada susijęs su grėsme, kad būsi gėdingai išmestas, o jei bandysi pats pasitraukti iš draugijos, jei nosisuksi nuo šeimos, nuo kaimynų, jei ignoruosi senas solidžias bendruomenės sugyvenimo formas, turėsi sumokėti už tai labai didelę kainą: būsi apšauktas atskalūnu, išdaviku, melagiu, ištižėliu ar dar blogiau. Tas kitas *on-line* pasaulis žada, kad išgelbės nuo nemalonių (kaip trys viename) *off-line* pasaulio priedų, t. y. ryšių ir santykių. Todėl, užuot sėdę prie stalo ir ginčijęsi, ieškodami bendrų problemų sprendimo, žmonės masiškai bėga į *on-line* erdves, mieliau spaudo mobiliuosius telefonus ir siuntinėja žinutes. Tyrimai rodo, kad jauni žmonės, net vaikai nuo aštuonerių metų, didžiąją savo laisvo, o ir nelaisvo, laiko dalį praleidžia prie kompiuterio, šiandien jau prie savo *iPado*, taigi nesunku suprasti, kodėl jie taip greitai pripranta čiuožti per pasaulį ar tiesiog slysti jo paviršiumi – tai „serfingas“ per draugysčių, antagonizmų ir nesprenžiamų konfliktų bangas. Naujuosius įgūdžius jie įvaldė taip greitai, kaip pamiršo senuosius, kurių, tiesą sakant, daugelis gal net negalėjo pamiršti, nes neturėjo galimybės jų įgyti ar juos perprasti. Kalbu apie žmonių santykius realiaje *off-line* pasaulyje. Kadangi tie įgūdžiai buvo taip greitai pamiršti, o gal ir neįgyti, nes neturėta progos jų įgyti, tai *off-line* pasaulis gąsdina dar labiau, nes bijoma, kad nepavyks perprasti jame vyraujančių rafinuotų, sudėtingų būdų, kaip sugyventi vieniems su kitais. Todėl dar labiau suartėjama su *on-line* pasauliu – tikima jo pažadais ir pasiūlymais, juk čiuožti paviršiumi smagu ir lengva.

Kurgi slypi tas dialogas, prie kurio pagaliau priėjome? Jeigu perfrazuotume Maxą Weberį, vieną iš moderniosios sociologijos kūrėjų, žmonių santykiai yra

lengvi, pralaidūs tarsi apsiaustas, gaubiantis pečius, be to, kada tik panorėjus, galima jį nusimesti. Apsiausto priešingybė – geležiniai šarvai, kurių privalumas tas, kad jie geriau apsaugo žmogų, gelbsti ir mūsų lauke, ir nuo likimo smūgių, nors varžo, riboja judesius ir lėtiną žingsnį. Tikriausiai niekas iš mūsų nenešiojo šarvų, taigi turime tikėti istorikais, kurie pasakoja, kaip sunku būdavo judėti šarvuotiems riteriams. Tiesa, dauguma tų riterių būtent šarvams turėtų būti dėkingi už tai, kad liko gyvi ir galėjo džiaugtis gyvenimu, bet, reikia pripažinti, jų gyvenimo ritmas buvo visiškai kitoks, negu judame mes, užsimetę ant pečių tik lengvą apsiaustą.

Užmezgant santykius tokiomis sąlygomis, svarbi ne tiek jų kokybė, kiek tai, kad juos galima suvartoti čia ir dabar. Štai kodėl žmonių santykiai, pritaikyti greitam vartojimui, darosi vis trapesni, nepastovesni, vis lengviau suyra. Jei rasti *modus vivendi*, kuris padėtų sugyventi, būti kartu, kad jaustųsi patenkintos abi pusės, nesiseka, jei kainuoja pernelyg daug nervų ir laiko, tai juk – prisiminkime – yra dar ir *on-line* pasaulis, visada visiems prieinamas, atviras, pasirengęs kiekvieną priimti be jokių sąlygų ir siūlantis daug žadančias perspektyvas – čia visos galimybės yra po ranka, jas galima suvartoti dabar pat.

Panašiai veikia ir kitas veiksnys, labai gerai suderintas su perėjimu į *on-line* pasaulį, – tai konsumerizmas, beribis vartotojiškumas. Šiandien jau nebetaisomi sugedę prietaisai, nebenaudojami seni daiktai. Senas daiktas paprasčiausiai išmetamas į šiukšlių dėžę ir perkamas naujas. O daiktas tampa *senas* iškart, kai tik atsiranda kitas, esą turintis kažkokių naujų, stebuklingų savybių, kurių neturi senas, nors vis dar geras, daiktas. Senąjį keičiame nauju ne todėl, kad senasis būtų sugedęs, ne todėl, kad nebegalima juo naudotis, bet tiesiog todėl, kad parduotuvėje pasirodė nauja senojo versija. O jeigu suklydai, rinkdamasis prekę, tai kai kurios parduotuvės, puikiai suprasdamos ir jausdamos šiuolaikinio žmogaus nuotaikas, užtikrina, kad išleistus pinigus gražins iškart, kai gražinsi prekę į parduotuvę.

Kaip šiame kontekste užmezgti dialogą? Juk dialogas yra skubėjimo, pagreičio, įtampos priešingybė. Jis reikalauja tik dviejų dalykų – laiko ir dėmesio. Festivalio *Dialog* direktorė Krystyna Meisner man sakė, kad Vro-

clave yra labai įdomus teatras. O eiti į teatrą ir pamatyti spektaklį – tai patirti emocijas. Ne tik per spektaklį, bet ir po jo, juk tai, kas lieka, ir yra svarbiausia, nes skatina kalbėtis, diskutuoti, keistis nuomonėmis – užsimezga dialogas tarp žmonių, kurie ieško prasmės, atsakymų į klausimus, nori suprasti ženklus ir t. t.

Dialogas ne visada yra taikus pokalbis, bent jau iš pirmo žvilgsnio neturėtų toks būti, nes jį pradeda žmonės, kurių nuomonės yra visiškai priešingos, jie karštai ginčijasi, nors per tą pokalbį galbūt susitiko pirmąkart. Priešingu atveju dialogas tampa į atskirus balsus suskaidytu monologu. Taigi dialogas – tai ne galvų vienas kitam glostymas. Dialogas – tai bendras veiksmas, svarbiausia, kad būtų bendradarbiaujama, drauge veikiamą, ieškoma, atrandant ar net sukuriant kažką naują, ko kitu būdu neatrastume ir nesukurtume.

Kas yra dialogas? Richardas Sennetas, kurį laiką vienu išvalgiausių, o gal ir išvalgiausiu mūsų dienų sociologu, pasiūlė trimatę dialogo formulę, sudarytą iš trijų dalių, elementų, principų. Tą jo straipsnį 2011 m. vasarą paskelbė Čarlstone (Virdžinija, JAV) leidžiamas ketvirtinis žurnalas *Hedgehog Review* (išvertus tai būtų *Ežio apžvalga*, o šis žurnalas tikrai dygus kaip ežys, ir spausdina labai aštrius tekstus), numeris buvo skirtas šiandiniam humanizmo suvokimui (labai rekomenduoju perskaityti, nes tai tikra intelektualinė puota ir svarbus intelektualinis įvykis). Taigi Richardas Sennetas sako, kad humanizmo (ši sąvoka turi šlovingą praeitį, bet yra tiek daug praradusi, kad kažin ar dar esama kokių nors pirminės jos prasmės likučių) šiandieninė forma yra dialogas, tiksliau tariant, polilogas (nes dialogas – tai daugelio balsų santrauka), reiškiantis neformalų, atvirą bendravimą, bendradarbiavimą, veikimą drauge ir išvien. Kiekvienas iš šios formulės elementų yra labai svarbus ir kiekvieno iš trijų principų turi būti laikomasi.

Ką šiuo atveju reiškia *neformalus*? Neformalus bendradarbiavimas, neformalus veikimas išvien atsiranda tada, kai žmonės (partneriai) pradeda kalbėtis, bendrauti, nevaržomi išankstinės darbotvarkės, nesaistomi nustatytų elgesio taisyklių, reglamentuojančių, kada kam bus suteikta teisė pasisakyti, ir t. t. Taigi bendraujama be jokių išankstinių sąlygų. Tikimasi, kad dialogo

forma, taisyklės, normos, procedūros atsiradimui dialogui jau vykstant, o ne jam dar neprasidėjus. Vadinasi, jos galės būti nuolat keičiamos, pašnekovams derantis dėl jų iš naujo. Taigi susiduriame su kūrybos procesu, kuriame dalyvauja visi pokalbio dalyviai.

Atvirumas, apie kurį kalba Sennetas, neturi nieko bendra su, pavyzdžiui, Mao Dzedongo (kurio jūs tikriausiai jau neatsimenate, na ir ačiū Dievui, kad ne) atvirumu, garsiuoju jo šūkiu: „Tegul žydi šimtai gėlių.“ Priminsiu, šis šūkis buvo iškeltas ne todėl, kad Mao staiga atsivertė į liberalizmą, ne todėl, kad jis buvo labai gudrus, ir net ne todėl, kad iš anksto žinojo, kuriai iš to šimto gėlių bus leista pražysti ir išgyventi, o kurios bus pasmerktos ir išrautos. Mao tiesiog norėjo išsiaiškinti, kur išdygs tie 99 proc. gėlių, kad galėtų sunaikinti ir jas. Jo sumanymas buvo labai paprastas ir įgyvendintas iki pašaknų (specialiai vartoju sąvoką „iki pašaknų“, nes tie 99 proc. gėlių buvo išrautos su „šaknimis“). Taigi ne apie maoistinį atvirumą kalbu. Turiu omenyje tokį atvirumą, kai pašnekovai pradeda dialogą, aiškiai suprasdami, kad tai, kuo jie yra įsitikinę šiuo metu, šią minutę, anaipol nėra galutinė, absoliuti ir nekintama tiesa. Kitaip tariant, jie nepradeda dialogo vien tam, kad įrodytų, įteigtų savo tiesą kitiems, kad įtikintų tuos kitus. Pašnekovai supranta: dialogas neturi baigtis tuo, kad vieni su džiaugsmu, kiti su liūdesiu savo ar ne savo valia priims svetimą tiesą. Sennetas sako: reikia atsikratyti pasenusių lūkesčių, atseit pokalbio esmė – įtikinti oponentą, priversti jį patikėti svetima tiesa ir priimti jam nepriimtina poziciją. Ne, sako Sennetas, dialogą reikia pradėti dvejopu tikslu – tai noras mokytis ir mokyti. Didžiausia dialogo vertė ta, kad susirenka ir diskutuoja žmonės, kurių nuomonės skiriasi, būtent todėl jie vieni iš kitų gali labai daug išmokti. Taigi dialogas nereiškia, kad kažkas kažką praranda. Dialogas reiškia, kad visi įgyja. Dar daugiau – visi turi naudoti, visi gauna pelną, nes kiekvienas kažko išmoksta. Amerikiečiai mėgsta sakyti: jeigu tu man duosi dolerį ir aš tau duosiu dolerį, tai kiekvienas iš mūsų turėsime po dolerį, bet jeigu tu man duosi idėją ir aš tau duosiu idėją, tai kiekvienas turėsime po dvi idėjas. Būtent tuo derybos dėl dolerio skiriasi nuo derybų dėl idėjos. Taigi turiu omenyje būtent tokį atvirumą, kuris skatina mąstyti.

Na, o trečiasis elementas ar principas yra *bendradarbiavimas*, veikimas drauge. Istorijoje, deja, ne kartą būta, kad net aukos bendradarbiavo su savo budeliais. Bet apskritai bendradarbiavimas asocijuojasi su tuo, kad visi, kurie veikia drauge, yra lygūs, vienodai vertingi, kad kiekvienas duoda kažką, kas yra naudinga visiems, kas prisideda prie galutinio sėkmingo rezultato, kad nėra tam bendradarbiavimui nereikalingų žmonių. Taigi toks yra trečiasis šiuolaikinio humanizmo, kuriuo Sennetas laiko dialogą, sandas.

Tačiau grįžkime prie to, nuo ko pradėjome, priminsiu, – tai *nekasdieniškumas* ir *dialogas*, šiek tiek primenantys Kličko ir Adameko susirėmimą ringe, t. y. jie vienas kitą daužo ir sunkiai sugyvena vienoje erdvėje. Jeigu vadovausimės Sennetto pasiūlytais principais, paaškęs, kad dialogas reikalauja laiko, apmąstymų, refleksijos – to, nuo ko modernusis nekasdieniškumas žada mus visiškai išvaduoti, teigdamas, esą visa tai (laiko sąnaudos, pastangos mąstyti, reflektuoti) mus tik apsunkina. Niekam nekyla abejonių, kad šiandien tai pernelyg daug kainuoja – juk refleksija, susimąstymas reiškia delsimą, lėtesnį tempą, o šiandieniniame pasaulyje už tai reikia brangiai mokėti. Taigi dialogas reikalauja geros valios, tvirto ryžto ir auksinės kantrybės.

Kas bus, jeigu pristigsime ryžto tokiam dialogui užmegzti? Jei nebūčiau beveik plikas, sakyčiau: plaukai šiaušiasi vien pagalvojus apie tokią alternatyvą. Mūsų nerimo kontekstas labai aiškus: visose žemės pusėse be paliovos kyla nauji ir gilėja seni konfliktai, nežinome, kaip jų išvengti ar bent jau kaip juos sušvelninti, o jeigu ir žinotume, tai kažin ar mums pakaks jėgų, priemonių, galios... Taigi, jei vadovausimės tuo, ką mums kužda protas ir moralė, neliks nieko kita, kaip tik pasiryžti tokiam dialogui, apie kokį rašo Richardas Sennetas. Nes tik toks dialogas yra žmonijos gelbėjimosi ratas. Arba išmoksime kalbėtis visi su visais, arba... Na, bet negadinsiu geros nuotaikos pasakodamas, kas gali ištikti, jei to gelbėjimosi rato bus atsisakyta... ■

Išvertė Rasa RIMICKAITĖ

Romualdas OZOLAS

BE JOKIOS TOLERANCIJOS, arba NEPAISANT NIEKO

*Reformacija Lietuvos istorijoje**

Nežinau, ar pavyks apie Reformaciją Lietuvoje pasakyti tai, ką norėčiau. Man tas metas atrodo kupinas begalinio, kartais net gūdaus liūdesio.

O kai galvoju apie visą Lietuvos istoriją, nepaliauju stebėtis, kad visais laikais mus lydi keistas, nesuprantamas lengvabūdiškumas, dažnai su labai žiauriais padariniais. Tarsi tai, kas vyksta dabar, būtų nepakankamai akivaizdu ir tikra, o suprasti tam, kas atsitiko, reikia dešimtmečių, net šimtmečių, bet ir suvokę įvykių esmę skandinavame ją interpretacijų migloje.

Pavyzdžiui: gerai pagalvoję ir viską apsvarstę lenkų didikai Lenkijos sostą pasiūlė Jogailai. Šis jaunosios lietuvių kunigaikščių kartos pragmatikas pasakė sau: tikrai, Lietuva didelė, bet prijungus Lenkiją būtų dar didesnė, todėl sutinku. Lenkai jam sako: Lietuva didelė, *ale przepraszam*, kunigaikštystė, o Lenkija – karalystė, prie kunigaikštystės jungti karalystę niekaip neišeina, reikia kunigaikštystę prišlieti prie karalystės. O kol suranda išganingąjį žodį *applicare*, tarsi įkaitus pasilauko visą Jogailos palydą. Lietuvos jungtinių su Lenkija vaizdelis, mano čia sušaržuotas, iš esmės toks ir buvo. O tasai *applicare* migloja mums iki šiolei.

* Parengta pagal pranešimą Lietuvos Reformacijos istorijos ir kultūros draugijos posėdyje Vilniuje, Signatarų namuose, 2011 m. lapkričio 17 d.

Į Horodlę, anot istoriko Egidijaus Banionio tyrimų, kaip į kokį eilinį tarptautinį susitikimą 1413 m. spalio 2 d. nuvykę anaip tol ne vien svarbiausi Lietuvos didžiūnai apdovanojami lenkų herbais ir pasirašo Aktą, kuriuo Lietuva jau nebe prišliejama (*applicare*), o inkorporuojama (*incorporare*) į Lenkijos karalystę. Paskui labai ilgai ir lietuviai, ir nelietuviai aiškinsis, ką jie tada pasirašė, bet lenkai ir visa krikščioniškoji Europa, priešingai ikikrikščioniškajai sakinio žodžio tikrumo tradicijai, tiki vien rašytiniu žodžiu, todėl Lietuvą mato ir pripažįsta kaip Lenkijos karalystės sukurtos Karūnos dalį.

Ar ne panaši tiek Liublino unijos, tiek Gegužės 3-iosios konstitucijos istorija? Ir vieną, ir kitą įvykių lenkai rengė ilgai, bet ant lietuvių galvų abu nukrito kažkaip netikėtai, tarsi stichiškai, o paskui buvo ilgai koreguojami – vieną bandyta pataisyti III Statutu, antrą – Spalio įžadu. Deja, nieko daugiau už autonomiją tai negarantavo. Tiesiog užganėdino to meto politinį elitą ir pučia miglą į akis šiandieniniams interpretatoriams.

Galima pateikti daugybę tokių istorinio naivumo pavyzdžių, paminėsiu tik porą naujesnių – 1940-uosius su Liaudies seimu, Europos Sąjungos sutartį, kurią pasirašėme, jos taip ir neperskaitė... Kada tai baigsis – ne-

žinia, nes lietuvių politikams ir šiandien nieko rimto nereikia nei pasieniuose kylančios dvi branduolinės bombos (jų, girdi, nepastatys) su savo pačių keliama trečiąja (gal žino, kad nepastatysime?), nei šauktinių kariuomenės išformavimas (ginti Lietuvą pavesta NATO mandatą turintiems lenkų kariuomenės daliniams), nei kiti strategiškai svarbūs dalykai.

Dabar labai populiariu istoriją vadinti pasakojimu, dar daugiau – pasakojimu apie pasakojimą. Istorija nėra nei pasakojimas, nei – juo labiau – pasakojimas apie pasakojimą. Istorija, jei ir gyvena pasakojime, tai istorikas net perpasakotame pasakojime ieško, kas *slypi už žodžių*, kartais nugulusių net keliais sluoksniais, koks įvykis, nutikimas, net nuotykis iš tikrųjų *buvo*, nes tik todėl, kad jis *buvo* ir pareikalavo *žodžių*, už kurių dabar slepiasi, apie jį šiandien kalbame. Be *tikrai buvusių* dalykų nėra istorijos, yra tiktai žodžių miltai, net ne pasakojimų perpasakojimai.

Vargu ar kas šiandien abejoja, kad stovime ant vienišai kitokio pasaulio slenksčio.

Tokiais momentais visada iškyla lemtingieji klausimai: kas mes tokie? Ko mes šiame pasaulyje norime?

Atsakymų į juos ieškoti šiandienybėje reikėtų rautis politinių ginčų ir turtinių interesų šiukšlyne. Kokį nors prasmingesnį atsakymą galėtų duoti tik istorija, ypač tautos istorija, kolektyvinė lietuvių biografija: ji yra faktai, išdeginti mūsų viltyse, tikėjimuose, nulėmę mūsų galią ir negalią.

Mane ilgai kamavo klausimas, kodėl mes visą laiką traukiamės? Germanai plečiasi, slavai (rusai, lenkai) plečiasi, mūsų akivaizdoje keliasi galinga gudų tauta, o lietuviai vis traukiasi – šiandien vargu ar bent trys milijonai gyvena gimtinėje. Taip, kadaise plėtėmės, buvo Didžioji Lietuva – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Deja, LDK, išsaugojusi mūsų gyvastį, buvo ir vienas baisiausių *ištautėjimo* ir *išsitauginimo* laikotarpių, kuris tiesiog liepia į visą lietuvių istoriją žiūrėti kaip į *nutautėjimo* istoriją, nes Didžiosios Kunigaikštystės našta tebeslegia ir šiandien.

Nežinau, ar įmanoma nustatyti tikslų etnocidinio ir genocidinio pobūdžio *nutautinimų* santykį su socialiai ir kultūriškai nulemtais *išsitauginimais*. Tai būtų

nepaprastos vertės Lietuvos istorijos studija: ji tikrai leistų geriau suprasti ne tik mūsų tautos likimą, bet ir atsakyti į daugybę klausimų, kylančių dėl daugiakultūriškumo, kurį šiandieninei politinei mūsų praktikai įžūliai perša šiuolaikinis komunizmas (arba globalizmas). Nutautėjimas – vienintelė mūsų istorijos faktus iki šiol suverianti tvirta ašis.

Etnologas Johnas Perkinsas, buvęs Ronaldo Reagano, George'o Busho rėmėjas ir didžiųjų JAV korporacijų slaptasis agentas, kuris, prisidengdamas indėnų genčių kultūros tyrinėtojo kauke, rengė kitų tautų ir valstybių resursų perėmimo operacijas (Perkinso knyga „Ekonomikos smogiko išpažintis“ neseniai išleista ir lietuviškai), cituoja, ką vienas Indonezijos musulmonas 1972 m. jam pasakė apie Tarybų Sąjungą: „Ji ilgai neišsilaukys. Toynbee tai numatė. Jie (t. y. komunistai) neturi religijos, jų ideologija niekuo nesiremia. Istorija rodo, kad tikėjimas – tai siela, tikėti aukštesniają jėga yra būtina.“

Kadaise, Antrojo atgimimo metais, tarp kitų šiandien neatleistinai naiviomis atrodančių idėjų, tokių kaip *iki 2100-ųjų – 10 milijonų lietuvių* arba vilčių per dvidešimt metų *susigrąžinti visus* iš Lietuvos pabėgusius lietuvius ir panašių, norėjau pasiūlyti Lietuvai iš naujo apsikrikštyti, nes jokia ideologija negali duoti to, ką duoda tikėjimas: ideologijos vienija galvas, tikėjimai vienija širdis, o tada širdys buvo atviros tikėjimui.

Savo pranešime „Lietuvos suvereniteto problema Reformacijos pradžioje“, kurį skaičiau 2002 m. Vilniaus universitete vykusioje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje, bandžiau pagrįsti teiginį, kad, nepaisant Reformacijos Lietuvoje kompromisiškumo ir pralaimėjimo, ją vis tiek galima laikyti pirmuoju mūsų nacionalinio išsivadavimo etapu. Šios tezės neatsisakydamas ir dabar, į Reformaciją Lietuvoje šįsyk norėčiau pažvelgti ne vien suvereniteto gynimo, bet religijos ir tikėjimo įsitvirtinimo požiūriu.

Ar daug kas ramia sąžine galėtų pasakyti, kad lietuviai yra tikinti tauta? Ar lietuviai tiki bent jau taip kaip lenkai? Nors Žygimantui Augustui popiežius neleido katalikybės paskelbti Lenkijos religija, bet

ją pasisavino pati tauta, padedama jėzuitų. Stabmeldiškais lietuvių įpročiais ganytojai skundėsi net ir XIX a. Ir iš tikrųjų – lietuviai kryžius skandina saulutėse, sukurdami pasaulio paveldo šedevrą, o jeigu tiki, tai kiekvienas taip individualiai, kad kryžių (patį kryžiaus ženklą) Kryžių kalne paverčia kryželių migla, ir tai vienintelis toks šiuolaikinio lietuvių tikėjimo liudijimas. Lenkijoje katalikybė yra vienas stipriausių lenkų nacionalizmo ramsčių. Iš Lietuvos Bažnyčios vadovų nė vienas niekada nekalbėjo apie Katalikų bažnyčią kaip apie *lietuvių* bažnyčią. Nebent sovietmečiu pabrėždavo, kad tai okupantams netarnaujanti Bažnyčia. Kažkokį naują santykį su tikėjimu, atrodo, mezga jaunosios kartos, tačiau šiandien į bažnyčias daugiausia eina amžinybėn neužengianti Lietuva.

Sėkmingiau skinasi kelių kiti tikėjimo poreikį tenkinantys būdai. Tai įvairių pasaulio religijų ir sektų išpažinėjai, pradedant budistais, baigiant pasekėjais pranašų, pasivadariusių beveik neištariamais vardais. Tai kosmopolitų, su krikščionybės vertybėmis nieko bendra neturinčių „tikinčiųjų“ sluoksnis, kurio evangelija yra Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (pabrėžiu: *žmogaus*, nors žmogaus teisių negali būti, yra tik arba žmonių, arba asmens teisės, beje, ir pareigos, kurias taip stipriai akcentuoja krikščionybė, o šiuolaikinė žmogaus teisių doktrina pareigų išvis nemini). Prie tokių priskirtini ir marksistinio rojaus vertybių išpažinėjai, tikintys tik įvairiomis *materialijomis* ir be saiko jas vartojantys savosiose bažnyčiose – bankuose, firmose, automobiliuose, viešbučiuose, viešnamiuose.

Žinoma, viso šito nestinga ir mano čia priešpriešinamoje Lenkijoje, tačiau ten dar ryški ir riba tarp tų dviejų tikrovių – religinės ir sekuliarizuotosios. Lietuvoje viskas pervien, tvyro (kaip kažkada ir projektavo anie okupantai) „dialektinė vienybė“: tos dvi netapačios tikrovės lyg ir skiriasi, lyg ir ne, tai lyg ir blogai, lyg ir gerai.

Negaliu vadinti Lietuvos tikrai katalikiška šalimi. Krikščionybės erdvėje gyvenančia katalikiškosios orientacijos šalimi – galbūt. kažko tebeieškančia,

tarsi būtų pametusi arba dar neradusi, tarp Aušros vartų ir Kryžių kalno.

Tai kodėl gi katalikybė nesuteikė Lietuvai tikro tikėjimo (nesakau: *tikros katalikybės*, sakau: *tikro tikėjimo*), nors po 1918 m. formuojantis Pirmosios respublikos tikrovei daug vilčių dėta ir į katalikybę: buvo šviesuolių kunigų, tikrų Lietuvos patriotų, buvo mąstytojų filosofų, kurie rėmėsi krikščioniškosiomis vertybėmis. Vienas iš jų – Stasys Šalkauskis – parengė metodiką, kaip ugdyti tikrai krikščionišką tautą, pasiūlė jaunosios kartos ateities filosofiją ir ideologiją.

Katalikybė Lietuvoje nelaimėjo todėl, kad ji laimėjo Lenkijoje. Nes ten ji laimėjo ne kaip katalikybė, o kaip *lenkų katalikybė* – kupina iš kryžiuočių perimto agresyvumo ir klastos visų Lietuvos žmonių sluoksnių atžvilgiu.

Nežinau, ar Žygimanto Augusto bandymas gauti išskirtinį katalikybės statusą Lenkijoje labiau sietinas su noru įveikti Reformaciją, ar su valstybės vienijimu. Aišku tik tiek, kad Liublino unija buvo tolesnio abiejų problemų sprendimo pamatas – ji reiškė ir Katalikų bažnyčios pergalę prieš Reformaciją, ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tolesnę slinktį unitarinės valstybės link. Šis etapas juridškai švariai buvo užbaigtas 1791 m. gegužės 3 d. Po Liublino unijos jau sekė tik reformacinio kultūros sąjūdžio slopinimas, o lietuvių valstybingumo liekanas leista pribaugti Rusijos imperijai – turiu galvoje III Statuto panaikinimą.

Savo fundamentaliojo veikalo „Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje“ įvade Ingė Lukšaitė rašo: „Nė vienoje iš šalių visa visuomenė netapo reformacijos šalininkais, jeigu reformuotos bažnyčios neorganizavo valstybę“ (p. 21). Kai Žygimantas Augustas, iš pradžių simpatizavęs reformatams, apsisprendė katalikybės naudai, Reformacija buvo pasmerkta pralaimėti iš principo. Taigi katalikybė Lenkijoje laimėjo dėl politinių priežasčių, o kad ją priėmė visa lenkų tauta, lėmė kultūrinės, intelektualinės prielaidos.

Lietuva priešinosi unijinėms lenkų užmačioms. Mikalojus Radvila Juodasis, nuoseklus ir tvirtas LDK

suvereniteto gynėjas, 1563–1564 metų Varšuvos Seime šaukė: „Geriau mirtis, negu tokia unija!“ Atkreipiu dėmesį – *tokia unija*, o ne unija apskritai. Todėl lenkai lietuviams ėmė žadėti aukso kalnus. Vyskupas Valerijonas Protasevičius aiškino: protėviai niekada nekalbėjo, kad abi – Lenkijos ir Lietuvos – viešpatystės turėtų būti suprantamos kaip viena Respublika. Galima tik pasigėrėti, su koku scholastinio mokytuvo išradingumu ir religinio įsitikinimo entuziazmu buvo lietuviams sukamos galvos apie bendrus pasitarimus, o ne bendrus suvažiavimus, apie kalavijo pakėlimą Vilniuje kaip ypatingą didžiojo kunigaikščio valdžios ženklą ir t. t. Saldžialiežuvavo ir Žygimantas Augustas. Bet prireikus parodydavo ryžtą: verčiau tegu žlunga *Żečpospolita*, negu leisim lietuviams paniekinti Dievo vardą! Liublino unija išoriškai dramatiška, tačiau vienareikšmiška.

„Liubline lietuviai sveikos savo Respublikos neišgelbėjo – prarado ir pusę jos žemių, ir dalį suverenumo. Grįžo namo prisiekę vienai lenkų ir lietuvių Respublikai“, – rašo Darius Kuolys savo naujojoje knygoje „Res Lituana“ (p. 191).

Žygimantas Augustas dar 1564 m. atvirai kalbėjo: „Nuo senų laikų dar mūsų prosenelių tos abi viešpatystės yra į vieną sujungtos, ir į tokią vieną, kad yra sulietos ne tik į vieną sielą arba vieną mintį, į vieną santarą, į vieną meilę, į vieną bendrą draugystę, nors ir taip visa tai yra, bet taip pat dar, kaip sako senosios privilegijos, ir į vieną kūną, neperskiriamą ir nedalomą kūną.“ Todėl „jau tos viešpatystės tarsi nėra dvi sveikos, taip pat tokiu būdu negali būti dviejų respublikų, bet viena Respublika iš tų tautų sulietą, dėl to bendrus seimus ir tarybas privalo visada turėti po vienu karaliumi ir po viena galva.“

Atsakymą į klausimą (o jis yra esminis ne tik Reformacijos Lietuvoje likimui) galime rasti akte, kurį patys lietuviai 1569 m. liepos 1 d. paskelbė paskutinio LDK seimo valia: „Pranešame šiuo mūsų raštu visiems nūnai [esantiems] ir vėliau būsiantiems žmonėms, kuriuos tik šis mūsų raštas pasieks, kad mes, nuolat turėdami prieš akis mūsų pareigą tėvynei, Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, kuriai privalome

užtikrinti visą garbę, grožį, viešąją naudą, o labiausiai – sustiprinimą nuo vidaus ir išorės pavojų, [...] žemiau aprašytus susitarimus ir traktatus tarp savęs [lietuviai su lenkais] sudarėme [...] taikiu ir vieningu abiejų pusių sutikimu [...], kad jau lenkų Karalystė ir lietuvių Didžioji Kunigaikštystė yra vienas nedalomas ir neperskiriamas kūnas, taip pat ne perskirta, bet viena ir bendra Respublika, kuri iš dviejų viešpatysčių ir tautų į vieną liaudį suėjo ir susiliejo.“

Tad ar gali stebinti Leono Sapiegos, 1588 m. Lietuvos statuto kūrėjo, nuosprendis: „Dėl tikybos ir bažnyčios skirtumo kraujo nelieti ir nebausti turto konfiskavimu ir kalėjimu“? Tai tik kitais žodžiais nusakytą vyskupo Protasevičiaus programa, kaip *bendrame kūne ir vienoje liaudyje* su lenkais išsaugoti Respubliką. Lietuviai kovojo ne dėl tikėjimo, ne dėl tautos, o dėl esamą sanklodą garantuojančios Respublikos su visa jos suklostyta gyvensena.

Liublino unija yra ne tik nuoseklus Lietuvos inkorporavimo Lenkijos karalystėn žingsnis. Unija yra ir esminis Lenkijos gyvenimo įvykis: nuo tada Lenkijos valstybės pergalės tapo ir Lenkijos katalikų bažnyčios pergalėmis, o Lenkijos katalikų bažnyčios laimėjimai – ir Lenkijos valstybės laimėjimais. Katalikybės plėtra yra Lenkijos plėtra, Lenkijos plėtra yra katalikybės plėtra. Katalikybės ideologija yra valstybės ideologija.

Mūsų istoriografija korektiškai nutyli principinį katalikybės ir protestantizmo aktyvizmų nesutapimą. Katalikybė paremta aiškinimo ir įtikinimo veiksmais, o protestantizmas – aiškinimosi ir įsitikinimo. Pirmoji remiasi atstovavimu Dievui, antroji – Dievo atstovavimusi. Tai leidžia katalikybei savo poreikiams burti bendruomenę, o protestantizmas kliaujasi individo aktyvumu, nukreiptu visų pirma į dvasios tobulinimą, geresnę asmeninę ir aplinkos tvarką. Katalikybė viską daro *dabar* ir reikalauja, protestantizmas – nebūtinai, jis duoda laiko subręsti.

Jonušas Radvila sakė: „Ateis laikas, kai lenkai į duris nepataikys, išmesime juos pro langus.“ Žodžiai etmono verti, bet kada tas laikas ateis, jeigu Radvila Perkūnas, pelnęs daug pergalių įvairiuose frontuose,

Zigmantui Vazai vyriausiuoju karo vadu paskyrus lenką Janą Zamoiskį, giliai įsižeidęs tyliai pasitraukė ir kariauti negrižo? Kartais atrodo, kad lietuvių tikėsenos reformatoriai yra, jeigu ir ne to meto socialume patogiai įsitaisę Karūnos bendradarbiai, tai bent jau nepataisomi melancholikai, kurie iki galo taip ir nesuvokia, ką reiškia faktai. O juk 1563 m., pavyzdžiui, Ukmergės pavieta, kaip savo knygoje „Reformacija Lietuvoje“ liudija Jokūbas Kregždė, nebuvo likę nė vieno bajoro kataliko, Žemaitijoje iš 38 bažnyčių tik septyniose slapstėsi katalikų kunigai, o iš 18 LDK tarybos narių 10 buvo reformatai! Kitaip sakant, valdžia priklausė jiems.

„Kelis LDK istorijos dešimtmečius valstybės karo vadai etmonai buvo evangelikai, savo rankose turėję didžiulę karinę galią, tačiau istorijos šaltiniuose nėra nė menkiausios užuominos, kad būtų kilusi mintis šia galia pasinaudoti ir jėga įvesti evangelikų tikėjimą. Jėgos panaudojimas būtų reiškęs pilietinį karą ir kartu Lietuvos valstybės pabaigą“, – rašo Ingė Lukšaitė savo veikalo išvadose (p. 555). Pasilikdamas sau teisę abejoti teiginiais dėl LDK kaip valstybės pabaigos, noriu akcentuoti štai ką: kad vengta religinio karo, laikantis pilietinės ištikimybės Karūnai ir Respublikai, tik dar vienu aspektu patvirtina politinį lietuvių didžiūnijos integralumą dar iki Reformacijos. Taigi, ne tik iš principo, bet ir konkrečiai, Reformacija Lietuvoje laimėti negalėjo: šalies politinis elitas bijojo ne karo, o Lenkijos karaliaus represijų. Dalis diduomenės nejautė net ir moralinių skrupulų – ji jau buvo dvasiškai ištikima Karūnos pilietiškumui.

Labai iškeliami Reformacijos nuopelnai lietuvių kalbai. Taip, ji buvo įvesta į viešąją anų laikų erdvę, tačiau ne kaip nacionalinė ar valstybinė LDK kalba, o kaip prastuomenės švietimo, arba instrumentinė, kalba, siekiant to paties tikslo – valstybės integralumo.

Reformacijos Lietuvoje istorija yra LDK lėtinės krizės istorija. Valstybę naikinę grupiniai konfliktai vis tiek kildavo, bet vyko jau be tikybinio pamato, galėjusio suvienyti lietuvius. Lietuviškasis etnis netapatumas palaipsniui įsikūnijo į mentalinį *gen-*

te lituanus, natione polonus hibridą, iš kurio vėliau išsirutuliojo visi naujausių laikų pilsudskiados variantai. Atsisakydama kovoti dėl tikėjimo, lietuvių prarado bet kokią *tikrą* tautos tikėjimą, o šio fakto nulėmtas tarpinis (*tarp* lenkų ir lietuvių) mentalitetas leido susitaikyti tiek su Vilniaus okupacija, tiek su šiandienine Lietuvos laikysena, dažnai dvelkiančia servilizmu.

Nepaisant nieko, galime laikyti, kad Reformacija Lietuvoje, ypač lietuvių polonizacijos, diegtos kartu su katalikybe, kontekste, – tai ankstyviausias, deja, pralaimėjęs nacionalinis išsivadavimo sąjūdis.

Tai, kas pasakyta, susiję su istoriniu Reformacijos palikimu.

Lieka žvilgtelėti į kai kurias Reformacijos meto implikacijas mūsų laikams.

Viena iš jų – nugalėjusios krikščionybės „pirma pradė nuodėmė“. Jos vardas – Protas. Iš graikų per romėnus perimtas *būties protingumas* verčia krikščionybę, kad tikėjimą ji derintų su protu. Visi ankstesni dievai būdavo antropomorfiški arba bent jau chimeriški. Graikų filosofai būtų atskyrė nuo dievų ir jos esmę išvelgė abstrakčiame principo – Platonas jį laikė Vieniu, Aristotelis – Nusu. Nuo to laiko Absolutas nebegalėjo būti neprotingas. Spręsdama problemą, kaip tikėjimą suderinti su žinojimu, krikščionybė protu disponuojantį Absolutą suskaldė į Šventąją Trejybę. Dievas Tėvas yra iki galo neatsiskleidžianti ir neatskleidžiama paslaptis ir visagalybė, būties ištakos. Šventoji Dvasia – tas dvasinis būties substratas, kuris, kaip ir žmogaus dvasia jo protingume, lemia slaptinguosius, bet kartu ir protingus būties (žmogiškojo buvimo taip pat) aktus. Dievo Sūnus, arba Kristus, konkrečiai sieja protą su dvasia ir yra realus žmogus, savo realumu liudijantis Dievą žmonių tikrovėje. Tai Absoluto malonė žmogui, leidžianti apčiuopiamai įsitikinti Dievo buvimu, o sekdamas Kristaus pavyzdžiu jis gali priartėti prie Dievo. Kad žmogus neužsimirštų, išganomąjį pasirenka ir išganymą suteikia vis dėlto pats Viešpats. Katalikybė išganymo monopolį kietai laiko savo rankose. Žmogus pats savo valia pasirinkti likimo nega-

li, jam iš esmės viskas *duodama*. Duodama tiek daug, kad savo tikrumui įrodyti Dievas pasiunčia vienatinį Sūnų ir net leidžia jam numirti itin žiauriose kančiose. Duodama visais amžiais, žmonės pratinami prašyti, o kiti įpranta patys žadėti. Marxas žada rojų žemėje, jei tik žmonės jo paklausys, kaip teisingai susitvarkyti su netikėliais, nors pagal tą receptą gyvenusi Rytų imperija žlugo 1991-aisiais, o Vakarų civilizacija vis dar bando neleisti, kad bankrutuotų šiuolaikiniai graikai. Davimo–gavimo principas išsigimė jau viduramžiais, todėl prirėkė Jano Huso ir Martino Lutherio.

Protestantizmas moko pasidaryti, užsidirbti, o ne gauti.

Vadinamoji finansų krizė, o iš esmės Vakarų civilizacijos nuosmukis, kaip niekada aiškiai perskyrė Vakarų Europą į dvi dalis – turtingą Šiaurę ir bankrutuojančius Pietus. Protestantiškąją Šiaurę ir katalikiškuosius Pietus.

Maxas Weberis protestantizmą ne veltui laikė ne tik kapitalizmo dvasia, bet ir mokykla: žmonės Viešpaties akivaizdoje praskaidrina savo sielą, kad ši geriau sutartų su sunkiu kasdieniniu jų darbu, nes ką nors gauti jie tikisi tik iš jo, todėl nelaukia malonių iš dangaus, pavyzdžiui, valtys, pilnos žuvų, o patys žvejoja jiems gerai žinomuose fiorduose arba užsiaugina lašišų šiuolaikinėse fermose, kuriose duoną užsidirba jau ir nemažai lietuvių.

1918 m. atgavę nepriklausomybę lietuviai bandė įsigyventi į katalikybę, nes Vilnius kaip atskirtis nuo lenkų, bet dar labiau – lietuvių tautybės kunigai, prislopino polonizacijos, skleidžiamos su katalikų religija, grėsmę. Okupacijos metais diegtas ateizmas ne vieną užgulė kaip chroniška dvasios sloga: nei sveikas, nei rimtai sergi, imi, ką duoda, ko neduoda – pasiimi, bet duoti tau tūri, nes žada ir iš principo, ir konkrečiai.

Nenoriu kalbėti apie šiandieninę *duoda–neduoda* fenomenologiją, paminėsiu tik patį fantastiškiausią jos pavidalą – beveik milijonas žmonių išdūmė ten, kur *duoda daugiau*, spjovė į visas Atgimimo laikų priesaikas rūpintis Nepriklausomybe, valstybe, tau-

ta, kalba, nususukę net nuo savo vaikų, norinčių vadintis lietuviais.

Protestantizmo etika yra paremta rimtu, atsakingu, sunkiu, humanizuojančiu darbu. Pirmosios respublikos laikais lietuviai mokėsi rimtai dirbti. Tačiau nuo 1940-ųjų jau pratinosi išgyventi nedirbdami. Tai tęsiasi iki šiolei.

Ar esame Pietų, ar Šiaurės Europa?

Pagal geografinę padėtį – Vidurio Europa, Europos centras. Pagal seniausią istorinę lokalizaciją – taip pat, tik nepalyginti didesniuose plotuose. Pagal protėvių baltiškąją šaką – šiauriečiai. Galbūt iš tų laikų kylantis mūsų prigimties dvilypumas traukia į Pietus, nors gyvename pusrutulio Šiaurės areale?

Tautos privalo orientuotis erdvėje, juo labiau kad visa ji jau užklota istorijos. Nėra bevardžių laikų, gali būti tik dar nežinomi laikai. Reformacijos idėjos, vyksmas ir herojai leidžia primygtinai klausti: jeigu pasaulis suvokia ją kaip viduramžių totalitarizmo pabaigą ir naujųjų amžių dvasinę pradžią, ar Reformaciją Lietuvoje mes jau esame suvokę adekvačiai istorinėms jos pamokoms ir priesakams?

Gal iš tikrųjų atėjo laikas, deramai pagerbus mūsų gyvastį išsaugojusią senąją gynybinę imperiją (LDK), bent jau sąžiningai paklausti savęs, ką praradome neįgyvendinę Reformacijos užmojų? Iš naujo apsikrikštyti dabar nebesiūlyčiau, šiuo metu, manau, mums visiškai pakaktų Lietuvos reformacijos laikų Religinės laisvės privilegijos, kai toleruojamos visos religijos, tačiau jas prižiūri tokia atkurtosios Respublikos politinė valia, kuri neleis nė vienai iš jų net piršto pakelti prieš vienintelę neliečiamą vertybę, dar turinčią prasmę šiandienos virsmų chaose, – tai meilė savo žemei ir tikėjimas ta žeme kaip vieninteliu tikrojo gėrio šaltiniu. Ir kuri tą poziciją gina be jokios tolerancijos. Kaip sakė Vytautas Didysis: nepaisant nieko! Nes tai, ką mes vis dar vadiname anų laikų pakantumu, nėra jokia tolerancija, o tik Karūnos pilietiškumui ištikimo Lietuvos politinio elito gyvensenos principas, išlikimas prisitaikant, perkeltas ir į protestantizmą, kurį bandyta įkurdinti Lietuvoje bent dvasiai nuraminti.

Sąsauka su šiandiena – vėlgi akivaizdi. ■

KUR (PRASIDEDA IR BAIGIASI) TEKSTILĖ

Apie Kauno bienalę girdėjau įvairiausių atsiliepimų. Vienas iš jų – priekaištas, kad tekstilės bienalėje vis mažiau ir mažiau tekstilės, – privertė susimąstyti. Žinoma, su taip manančiais būtų galima ginčytis, nes šių metų bienalėje *tekstilės* kūrinių buvo palyginti daug, tačiau sunku ir paneigti, kad, pavyzdžiui, Monikos Kreivės „Mano tėtė – emigrantas“ su tekstile tikrai nesusijęs, kaip ir brolių Os Gemeos instaliacija, projektai „Draugiška zona“ ir „Pusrutuliai“... O kaip vertinti *Play* programą, sukurtą bendradarbiaujant su „Auros“ šokio festivaliu?

Pati sau tokių klausimų niekada nekėliau, net per 2009-ųjų bienalę, nors joje tekstilei įprastų medžiagų ar technikų nebuvo nė kvapo. O šiemet Kauno dailininkai ėmė įtariai svarstyti, ką reiškia Kauno bienalės rengėjų sprendimas iš jos pavadinimo išbraukti žodį *tekstilė* ir pateikti jį tik kaip papildomą nuorodą. Ar organizatoriai apskritai turėjo teisę tai daryti? (Plačiau apie tai skaitykite Kauno bienalės vadovės Virginijos Vitkienės straipsnyje <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-11-15-virginija-vitkiene-kauno-bienale-atgal-pirmyn-ar-cia-ir-dabar/72067>.) Tokia me kontekste labai įdomiai nuskambėjo vienos žiūrovės, apsilankiusios šių metų bienalėje, komentaras: parodos jai priminė vaikystę su močiučių meginiais ir siuviniais. Kur slypi toji tekstilė nematoma plika akimi, bet vis dėlto išsaugojusi tvirtą emocinį ryšį ne tik su tekstilės menu, bet ir su tradiciniais tekstilės amatais?

Vertindama meną, pirmenybę visada teikiu intuityviam, jusliniam suvokimui, tad pasipylę tokie prieštaringi komentarai privertė klausti, kas iš tikrųjų yra tekstilė ir kur link suka Kauno (tekstilės meno) bienalė? Jei rašyčiau apie tai, kad austi (arba taikyti kitas tekstilės technikas) man, tekstilininkei, yra tolygu meditacijai, kad rutiniškas fizinis darbas atveria kitokius žinojimo ir suvokimo lygmenis, veikiausiai kultūros, paremtos intelektine veikla, kontekste atrodyčiau kaip tas kniaukiantis katinas, kuris savo katinišką realybę stengiasi išaiškinti šuniui. Jiedu, deja, taip ir liks vienas kito nesupratę.

Taigi, ką apie tekstilės ištakas sako teoretikai? Žodis *tekstilė* kilęs iš lotyniško *textilis*, reiškiančio „nuaustas“. Štai ir pirmasis atspirties taškas: tekstilė yra visa tai, kas nuausta. Jam giminiškas žodis yra *architektūra*, kilęs iš graikų kalbos. Šių žodžių giminytė tikriausiai nėra atsitiktinė – tyrinėjant senąsias kultūras ir kalbas galima rasti daug nuorodų į tokius (ir daug daugiau apimančius) ryšius. Architektas ir teoretikas Gottfriedas Semperis teigia, kad architektūra ir tekstilė (kaip audimas) yra glaudžiai susijusios, o prielaidų joms atsirasti derėtų ieškoti maginėse apeigose. Vėliau, atsisveikinę su ritualine paskirtimi, tekstiliniai amatai tapo technologijomis, nukreiptomis prieš fizinius aplinkos veiksnius – imta statyti namus (architektūra), austi ir siūti drabužius, kilimus (tekstilė), gaminti įrankius ir t. t. Kalbant apie etimologiją, nereikėtų pamiršti ir žodžio *tekstas*

*Silja PURANEN. Anne-Linn AKSELEN. Adrian MINKOWICZ
Iš tavo sapno matau save aš krentant*

Inga LIKŠAITE. Kenneth FLAK. Kulli ROOSNA. Ratu

Gao YUAN
12 mėnulių
Iš Kauno bienalės

šasajų su tekstile (matyt, ne šiaip sau atsirado posakis „regzti, austi mintį“). Prisiminkime dar ir žodį *kontekstas*... Taigi, ir žodžiai, ir technologijos remiasi tinkliniu principu, pagrįstu tarpusavio ryšiais. Visi minėti žodžiai – *tekstilė, architektūra, tekstas* – susiję su vienokių ar kitokių struktūrų konstravimu, surišimu: sienų ir perdangų, metmenų ir ataudų, skirtingų simbolių, susisiejančių į vientisą tekstą, į sklandžią mintį. Šios struktūros gali būti materialios ar konceptualios, bet visos jos yra paremtos priešybių jungtimi.

Negaliu atsisipirti pagundai, todėl pacituosiu, kaip bienalės rengėjai supranta jos misiją: „*Kauno bienalė yra konceptuali platforma [...] menininkų debiutams ir novatoriškų idėjų įgyvendinimui, žiūrovų ir menininkų bendradarbiavimui, bendruomeniškumo per kūrybines veiklas skatinimui, tarpdisciplininėms meno ir mokslo praktikoms, tarptautinėms ir tarpžemyninėms partnerystėms ir diskursyvosios tekstilės kultūros kūrimui.*“

Iš tikrųjų, subūrusi iš pradžių Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Vokietijos tekstilinius, o ilgainiui pritraukdama vis daugiau dalyvių (šiemet eksponuoti kūriniai menininkų iš 40 pasaulio šalių), bienalė virto tarptautine tikrąja to žodžio prasme. Kas dveji metai Kauno muziejuose ir galerijose tiesiami tiltai tarp tradicinės ir netradicinės tekstilės, tiek tarp meno, susijusio su tekstile tik konceptualiai (čia vertėtų paminėti kūrybines *Sampler Culture Clash Collective* dirbtuves, kur buvo tyrinėjamos muzikos ir tekstilės sąsajos), inicijuojami tarpdisciplininiai projektai, paremti bendradarbiavimu (pvz., *Play* programa, tekstilinių ir choreografų bendros kūrybos vaisius), įtraukiantys Kauno gyventojus, įsiveržiantys į miesto gyvenimą (prisiminkime projektą „*Draugiška zona*“). Esama ir socialinių projektų („*Pusrutuliai*“), ir edukacinių programų... Bienalė palieka vis ryškesnį įspaudą kauniečių ir miesto svečių atmintyje, mezga naujus ryšius, buria kūrėjų ir meno vartotojų bendruomenę.

Galbūt daug ką trikdo tai, kad nuo tradicinės tekstilės Kauno bienalė atitrūko pernelyg veržliai ir per

labai trumpą laiką – pirmieji žingsniai šia kryptimi buvo žengti 2005-aisiais. Galbūt jos rengėjus galima kaltinti, kad jie taip įžūliai įsiveržė į kitas disciplinas, o pretenzijos tapti *Meno bienale* privertė pamiršti savo ištakas. Arba smerkti, esą nesugeba apsibrėžti savo tapatybės. Arba piktintis nepagarba parodų lankytojams – esą žongliruojama eiliniams žiūrovams pernelyg konceptualiomis, sudėtingomis kategorijomis. Taip, Kauno meno bienalė peržengė vizualinę ir techninę tekstilės kontekstą, tačiau nuo jo ne(pa)bėgo, tiesiog įžengė į konceptualųjį tekstilės lygmenį.

Pamenu, neseniai kilusioje diskusijoje vienas kultūros darbuotojas įdomiai svarstė apie semantinių sandų svarbą ir pateikė tokį pavyzdį: istoriniame Pieno centro pastate ilgai veikė pieno baras – taip pagerbta to namo praeitis. Manau, šia mintimi galima remtis apibrėžiant ir Kauno bienalės tekstilinę ar tekstilišką prigimtį. Nors pristatoma vis mažiau ir mažiau tradicinės tekstilės kūrinių (tapiserijų, minkštųjų skulptūrų ir pan.), tačiau jautresnė akis bevargo pastebės naujos kultūrinės realybės metmenis ir ataudus. Antai minėtoji parodų lankytoja nė kiek neabejoja, kad Kauno bienalė puoselėja semantinius ryšius su močiučių meziniais, primenančiais namus ir vaikystę. Lyg vėl būtum patekęs į ritualinę erdvę, kur tvyro saugi ramybė, pusiausvyra, viską apimanti gyvenimo išmintis, laiko išbandytų receptų ir užkalbėjimų dvasia.

Ritualinę tekstilės reikšmę, giliai įsišaknijusią dar priešistorinėje, mitinėje žmonijos sąjamonėje, atspindi ir poetiški pasaulio kilmės mitai. Jų simboliai ir kodai, paaiškinantys viską, kas žinotina apie materialųjį ir dvasinį pasaulį, tapo trapios, vos užgimtosios sąmonės pagrindu. Dauguma pasaulio tautų turi nemažai „tekstilinių“ mitų apie pasaulio atsiradimą ir tvarką. Pagal navahų tikėjimą viena iš pirminių dievybių buvo vorė, nuaudusi pasaulį iš švytinčių siūlų, kuriuos vyniojo iš savo pilvo, – akivaizdi nuoroda į pasaulio pagimdymą. Senosios kultūros vorus laikė visų tekstilinių amatų – audimo, krepšių pynimo, verpimo, tinklų gamybos – pradi-

Inga LIKŠAITĖ, Kenneth FLAK, Kulli ROOSNA. „Ratu“. Šokio spektaklio scena

ninkais, o kai kurių genčių mitologijoje jie yra išminties, žinių saugotojai. Pavyzdžiui, Afrikos mitų herojus voriuokas Anansis ne tik saugo išminties skrynias, rezga istorijas ir kultūros „tinklą“, bet iš jo siūlų suverptas ir pats žmogus. Kultūrą ir žinias žmonėms, atsiradusiems iš voratinklų, perdavė voras?! Nesunku įžvelgti sąsajas su Semperio teorija, kad architektūra ir tekstilė atsirado iš ritualų, tai yra iš žmonių pastangų užsitikrinti saugumą atšiauriame pasaulyje su tykančiais pavojais, kuriuos jau pradėjo suvokti bundanti sąmonė. Dar prisiminkime ir graikų moiras, verpusias žmonių ir net dievų likimo siūlą ir sprendusias, kada jį nukirpti. Akivaizdu, kad tekstilė yra glaudžiai susijusi tiek su ritualais, tiek su technologijomis. Išskirti vieną kurį nors tekstilės aspektą, nuspręsti, kuris svarbesnis,

„teisingesnis“ – amatas ar ritualas – būtų nesąžininga ir neatsakinga.

Atrodo, Kauno bienalė, nutolusi nuo tradicinės tekstilės ištakų, vis dėlto sugrįžo prie pirminės jos paskirties – apsaugoti ir pridengti (paliksiu skaitytojų fantazijai išvardyti viską, kuo tūkstančius metų žmonijai tarnavo tekstilė). Tiesa, šiandien ji suteikia kiek kitokią apsaugą: kas dvejus metus audžiamas vis naujas tinklas nuolatos besikeičiančiai realybei sugauti ir bent trumpam ją sulaikyti, kad atrastume savo vietą permainingame pasaulyje, o kartu suvoktume save kaip jo dalį – neatsiejamą, tačiau galinčią suvokti ir apmąstyti save ir savo aplinką. Tai įkvepiantis XXI a. ritualas.

Jei grįžtume prie „semantinio sando“ sąvokos, ji tinka ne tik ištakoms ar konceptualiems tikslams,

bet ir organizavimo metodams nusakyti – Kauno bienalė jau laikytina ne tekstiliniu *renginiu*, o *reiškiniu*. Kas dvejus metus pasikartojantis meno įvykis – tai bendromis jėgomis pastatytas statinys. Kiekviena nauja bienalė atsiranda kūrybinės mini-bendruomenės, vienijamos bendrų idėjų ir tikslų, pastangomis. Ši bendruomenė nuolatos auga, kinta, tiek geografiškai, tiek kultūriškai. Nubraižę bienalės kūrėjų ir kiekvieno savanorio, padedančio jai išvysti šviesą, lokacijos žemėlapi, įsitikintume, kad jam puikiai tinka lietuviškas moto: „*Jei atsistotų – dangų paremtų, jei prakalbėtų – daug pasakytų.*“ Antai į Kauną atvežtus kinų menininko kūrinius iškrauti padėjo egiptietis...

Bienalės misija, manau, yra kur kas svarbesnė nei uždavinys tradiciškai pristatyti tekstilės meną. Ren-

gėjai provokuoja publiką, kad paskatintų bendroms diskusijoms – aistringas dialogas pažeria naujų idėjų, padeda užmegzti naujas pažintis, kitaip tariant, yra kantriai neriamas tankus socialinis tinklas. Ar Kauno bienalė verta sprauti į technologines kategorijas: tekstilė, tapyba, skulptūra, fotografija?.. Ar būtų teisinga uždaryti ją griežtuose rėmuose, užkertant kelią gyvam procesui, kai audžiami/verpiami nuolat besikeičiančios realybės atvaizdai? Kauno (tekstilės) bienalė turi ambicingesnę tikslą – bienalės vadovės žodžiais tariant, nori atrakinti meną plačiau publikai, pasitelkdama slaptažodį „tekstilė“. Dar tik bundant žmonijos sąmonei, tekstilė atrakino žmonių protą, ragindama plačiau žvelgti į pasaulį, kad geriau suvoktų savo vietą jame, – tai suteikė jiems jėgų išgyventi ir žengti pirmyn. ■

Viktorija RUSINAITĖ

ŠEŠIOS PAŽINTYS, arba PENKI TARPININKAI

„Judanti tekstilė“

M. Žilinsko galerijoje tamsu ir vėsu, paskutiniai Kauno bienalės lankytojai jau išsiskirstė, o aš vis dar kalbinu Edą Carollą, ir jis sako: „*Žinai, kas geriausiai iliustruoja visą šią istoriją? Kai aš ir Vita Gelūnienė skridome į Hagą, lėktuve sutikome Birutę Letukaitę, kuri tą kartą skrido į šiuolaikinio šokio centrą „Korzo“ susitikti su jo kuratoriumi Wilhelmu Statzu. Atsakomojo vizito atvykęs į Kauną, jis peržvelgė programą ir sako: norve-*

gų choreografas Kennethas Flakas, su tekstilininke Inga Likšaitė ir estų choreografe Kulli Roosna kuriantis Kauno bienalei projektą „Ratu“, yra mūsų centro „Korzo“ bendradarbis! Spalį į Kauną atvykęs Kennethas Flakas užsuko į brito Yinkos Shonibare'o instaliacijų kambarį ir apsidžiaugė, kad pagaliau pamatys „Kaukių balių“, kuriame prieš keletą metų filmavosi. Nors tame filme visi kaukėti, sakė atpažinęs save iš ūsų.“

Galėčiau pridurti, kad Yinka Shonibare filmus į Kauno bienalę atvežė tiesiai iš Niujorko, kur įsikūrusi viena iš didžiųjų galerijų, atstovaujančių šiam britų menininkui.

Ką reiškia ši istorija? Gal ji parodo, kad pasaulis, kuriame gyvename, yra labai mažas? O gal iliustruoja mainų ir ryšių tinklą, kurį žmonės mezga ir puoselėja?

Vengras Frigyes Karinthy's XX a. pradžioje parašė novelę, suformulavęs šešių atskirties lygių teoriją: žmones vieną nuo kito skiria šešios pažintys arba penki tarpininkai. Taigi rašytojui jau tada pasaulis atrodė panašus į tinklą, kuris mūsų laikais pasidarė toks tankus, kad jau atsiranda net tinklinis mąstymas. Kauno bienalė šiuo atžvilgiu irgi laikytina tinklų kultūros simptomu – čia susitinka ne tik žmonės iš visų pasaulio kampų, į tinklą įpinamos ir jų kūrinių istorijos, ir jų patirtis.

Vienas išskirtinių bienalės projektų šiemet buvo „Judanti tekstilė“ – tarpdiscipliniškumo ir kasdienybės erdvė.

„Turime pripažinti, kad gyvename tarpkultūrinėje, hibridinėje erdvėje, niekas nebesitiki idealiai reprezentuoti savo šalį, kai įsivaizduojama tapatybė kuriama iš kažkokių visiems nacionaliniams mūsų sugyventiniams būdingų bruožų.“ (Né Barros, Portugalija, projektas „4 milijonai“.)

Veikiau atvirkščiai – iš kiekvieno tikimasi lankstumo, nes teks keliauti tarp miestų, šalių ir kontinentų, veikti tarp disciplinų, visą gyvenimą mokytis įvaldyti vis naujus įrankius, prisitaikyti kitose rinkose, dirbti su įvairiais partneriais, dalyvauti vis naujuose projektuose, rašyti vis naujas ataskaitas... Kitaip tariant, dirbti ir mąstyti globaliai, kai suartėja du lygmenys – globalus ir lokalus, kai vietinė patirtis praturtina globalią, jei ši neslopina etninės ir t. t. Tą ypač skatina projektinės veiklos įsigalėjimas (dauguma projektų yra trumpalaikiai), besikeičianti darbo rinka (nuolat didėjanti konkurencija), technologijų plėtra.

Dauguma menininkų susitiko ne tada, kai ėmėsi projekto „Judanti tekstilė“, o gerokai anksčiau, nes skaitė tuos pačius juokus *Youtube* kanale, žiūrėjo

tuos pačius filmus, lankėsi Venecijos bienalėje ir pan. Mes gyvename laikais, kai žmonės, kuriuos skiria tūkstančiai kilometrų, gali tiesiogiai šnekėtis apie jiems rūpimus dalykus, neiškeldami kojos iš namų.

„Pagrindinis kūrybinis mano interesas – kurti pasaulį, kupiną naujų idėjų, kurios jį suvienytų. Tada jaučiuosi laisvas reaguoti, tos reakcijos yra tarsi šūvis, tarsi iššūkis. Nors „vienas“ aš niekada nekuriu, nes yra daug mane įkvepiančių žmonių, bet kartu tai labai rizikingas dalykas. Bendradarbiavimas atveria naujas galimybes, bet ir suvaržo.“ (Johannes Wieland, Vokietija, projektas „Melancholijos dėžutė“.)

Susirinkę iš skirtingų pasaulio vietų, mes galime kalbėtis apie Larso von Triero nacistinį liapsusą Kanuose ar apie Ai Wei Wei persekiojimą ir Kinijos menininkų padėtį. Globali kultūra naudoja bendrus kultūrinius kodus, todėl nebeturime vieni kitiems aiškinti globalių dalykų (visi panašiai suprantame ne tik tai, kas yra *pepsi*, Roland'as Barthes'as ar Guggenheimo muziejus, nedaug skiriasi ir mūsų supratimas apie padorumą ar garbę). Kai didelė informacijos dalis tampa bendra, žinoma ir lengvai pasiekama (pvz., internetu), galbūt lengviausias būdas ja naujai manipuluoti yra skirtingų kultūros klodų derinimas, naujų konfigūracijų kūrimas, tai, ką Kazys Varnelis¹ ir daugelis kitų teoretikų vadina *remikso* kultūra, apėriantia skirtingas medijas ir skirtingas prasmes. Čia ir atsiranda tarpmedialumas, malšinantis naujumo ir naujų derinių troškulį.

Kauno bienalės vadovė Virginija Vitkienė, paklausta apie tarpdiscipliniškumą, sako: „Jau apie 50 metų Vakarų mene kūrybinis kontekstas siejamas su ideologiniais – etiniais, moraliniais, ekologiniais, ekonominiais, politiniais ir socialiniais – veiksniais. Šiandien menas suvoktinas kaip komunikacijos būdas, kurį ženklina bendradarbiavimas ir keitimasis kompetencijomis, sąmoningas naudojimas tuo, kas sukurta kitų, publikos įtraukimas į meno kūrimą ir perkūrimą. Tai būtų neįmanoma, laikantis griežtai uždaro disciplinos reglamento. Menininkai turi bendradarbiauti su IT specialistais, inžinieriais, dizaineriais, mokslininkais, aktoriais, naudotis pažangiau-

siomis technologijomis, kad sukurtų terpę meninėms patirtims. Kuo įvairesnių specializacijų profesionalai dalyvauja meninio projekto kūrime, tuo aktualiau jie sugeba prabilti, sudomina didesnę auditoriją.“

Pasak dailėtyrininkės Laimos Kreivytės, tarpdisciplininis menas – tai praktika, iš įvairių disciplinų sukurianti „kokybiškai naują produktą“, čia veikia transgresijos principas, leidžiantis peržengti disciplinos ribas ir susieti įvairių sričių kompetenciją.²

Kęstutis Šapoka savo ruožtu pabrėžia, kad viską lemia ne medija, bet požiūrio taškas: mene tarpdiscipliniškumas atsirado kaip atsakas moderniojo meno formoms ir idėjoms, pats meno kūrinio pavidalas tapo mišrus ir tą nebūtinai nusako formali jo išraiška, veikiau kūrinys atskleidžiamas kaip „dinamiška santykių visuma, daugybės konceptualių linijų susikirtimo taškas“. Naudoti skirtingas medijas nėra svarbiausia: „Dėl tam tikro požiūrio į kūrinių tapytojas gali būti laikomas tarpdisciplininiu menininku, o video-, fotografijų ar performansų kūrėjas, vėlgi dėl požiūrio ir kūrybos principų, gali būti priskirtas prie traditionalistų. Mat prasmės atžvilgiu videokūrinys ar fotografija gali būti artimesnė tradicinėms, konservatyvioms (iki dadaizmo, konceptualizmo, minimalizmo ir t. t. dominavusioms) meno kūrimo definicijoms, o kokia nors tradicinė medija gali būti naudojama kuriant kontekstualias, iš esmės tarpdisciplinines prasmes ir situacijas.“³

Bendradarbiavimo projektai, tokie kaip „Judanti tekstilė“, negali pasiūlyti tarpdiscipliniškumo *per se*, bet gali sukurti situaciją, leidžiančią perprasti kitos disciplinos esmę.

Birutė Letukaitė, viena iš „Judančios tekstilės“ kuratorių, programos kataloge rašo: „Projektu norėtume atverti šokio žiūrovams galbūt dar nepažįstamą šiuolaikinės tekstilės pasaulį, kuris jau seniai nutolęs nuo tradicinio tekstilės suvokimo. O Kauno bienalės lankytojus siekiame sudominti šiuolaikiniu šokiu.“ Pasak choreografės, nepaisant deklaruojamo atvirumo, Kaune fotografai eina tik į fotoparodų atidarymus, teatralai – tik į teatrą, tekstilininkai – tik į tekstilės parodas. Reikia sukurti erdvę, tinkamą atsiskleisti

įvairių disciplinų deriniams. Edas Carollas jau daug metų bendradarbiaujantis su Kauno bienale, sako: „Menininkai nusprendė palikti komforto zonas ir išsiveržė iš disciplinos rėmų, nurodančių, kaip menas turi elgtis viešumoje, nusprendę ieškoti to, kas yra tarp, ir to, kas už.“

Tekstilinė Ingos Likšaitės manymu, tarpdisciplininio bendradarbiavimo sėkmė priklauso „nuo to, kiek atsiveri idėjų mainams, kokias bendro žaidimo taisykles nusistatai. Įeiti į svetimą kūrybinį lauką nėra paprasta, bet mūsų trijulėi [ji dirbo su Kennethu Flaku ir Kulli Roosna – aut. past.] tai buvo vienas malonumas. Man asmeniškai buvo labai smalsu patirti, kaip sukuriamas šokis, kaip mintys išreiškiamos kūnų kalba erdvėje.“ (Inga Likšaitė, Lietuva–Vokietija, „Ratu“)

„Šis bendradarbiavimo projektas nereiškia invazijos į kitų kūrybos lauką. Aš pasiūliau savo idėjas dėl scenografijos ir dramaturgijos, bet kūrėme mes [su Anne-Linn Akselsen ir Adrianu Minkowicziumi, – aut. past.] kiekvienas atskirai.“ (Silja Puranen, Suomija, „Iš tavo sapno matau save aš krentant“)

Vita Gelūnienė aiškina dar paprasčiau: „Birutė Letukaitė, Evaldas Jansas ir aš „sumetėm“ į krūvą savo gebėjimus ir atsirado naujas kūrinys – „Vienaragio medžioklė“.

Susiliejimo, dialogo, skirties konfigūracijos kiekviename projekte buvo vis kitokios, unikalios. Tekstilę Kauno bienalės rengėjai, pasak Virginijos Vitkienės, suvokia kaip konotaciją (mitą), o tarpdiscipliniškumas koduotas jau pačiose jos ištakose. ■

¹ Kazys Varnelis, Tinklo kultūros reikšmė. Eurozine. <http://www.eurozine.com/articles/2010-01-14-varnelis-lt.html>

http://www.krf.lt/docs/2012_1%20etapo_PARAISKOS_forma.doc

² Laima Kreivytė, Instrukcija: tarpdisciplininis menas, 7 meno dienos. http://www.7md.lt/lt/2011-04-01/tarp_disciplinu/instrukcija_tarpdisciplininis_menas.html

³ Kęstutis Šapoka, Keletas pastabų apie tarpdisciplininį meną, Naujasis židinis–Aidai. http://www.aidai.lt/db/get_file_nza_article.php?id=1573

„12 MĖNULIŲ“ – EUROPOS IR KINIJOS KULTŪRŲ KRYŽKELĖ

Kauno tekstilės bienalėje taivanietė Gao Yuan pristatė kūrinį „12 mėnulių“, kuriame Šventosios Šeimos gyvenimo istorija siejama su šių dienų Kinijos socialinėmis aktualijomis, o krikščioniškoji ikonografija – su kinų papročiais, šventėmis, horoskopais, Konfucijaus filosofija, rašto tradicija ir t. t. Viena akivaizdžiausių sąsajų su krikščioniškąja ikonografija yra tai, kad šiuolaikines Kinijos moteris su vaikais autorė vaizduoja pagal Europos dailės įtvirtintą Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu kanoną.

Jau iš antikos laikų žinomi Dievo Motinos atvaizdai sulaukė daugybės interpretacijų. Viduramžiais jie buvo susisteminti ir tapo konvenciniais ikonografiniais „tipais“: *Hodegetria*, *Eleusa*, *Blacherniotissa*, *Regina Coeli*, *Immaculata*, *Maria lactans* ir t. t.¹ XI a. Marija atgavo kasdieniškesnę išvaizdą ir „žemiškesnius“ bruožus – ji dažnai vaizduojama glamonėjanti Kūdikėlį, švelniai priglaudusi skruostą prie jo veido. Baigiantis viduramžiams, šis gestas tapo apibendrintu motiniškumo ženklu. Iki tol Marijos švelnumas reiškė jos galią užtarti žmones – suminkštinti Jėzaus širdį.² Nuo XII a. imta akcentuoti

Kristaus žmogiškumą, ieškoti to, kas Švč. Mariją sieja su Dievu. Pasaulietišškai traktuojamas paveikslas, kai Kūdikis vaizduojamas nuogas, o Marijos apdarai įvairūs ir laisvi, dažnai vadinamas Meilingąja Motina.³

Gao Yuan atvaizduose tik keletas mamų priglaudusios veidą prie savo vaiko kaip *Eleusa* (gailiatingoji, švelnioji; gr. *eleison* – būk gailestingas) paveiksluose. Kitur, priešingai negu Renesanso laikais, intymus ryšys tarp Motinos ir Kūdikio prarastas, jų santykis šaltas, jie nežvelgia vienas į kitą, žiūri tiesiai kaip įprasta ikonose.

„Nuo XV–XVI a. tapyboje atsirado laisvesni traktavimai: įvairūs atributai, nesusiję su pagrindine kūrinio idėja, Kūdikio rankose arba fone.“⁴ Gao kūrinyje irgi atsiranda peizažai ar urbanistiniai motyvai, pradėję plisti Renesanso laikotarpiu, o kūdikių kūnai ištatuiruoti.

Figūrų išskirtinumą atskleidžia kompozicija. Motinos laiko kūdikius taip, tarsi jie kabėtų ore, jos pavaizduotos sėdinčios, bet nematyti ant ko. Toks erdvės nerealumas, Kūdikio vaizdavimas be jokių

atramos taškų pagal krikščionišką ikonografiją reiškia Apreiškimą, pabrėžia dieviškumą. Žinoma, čia svarbu nustatyti istorines kūrinio „koordinates“, juk XXI a., kitaip negu viduramžiais, vaizduoti objektą neapibrėžtoje erdvėje nereiškia nieko antgamtiška, tai asocijuojasi ir su interneto tyrais, ir su sapno vaizdiniais, simbolistų pamėgtais XIX a. pab., o surrealistai XX a. I p. taip pasiklojė pašamonės impulsais, kad keistai antgamtiškoms jų kompozicijoms analizuoti pradėta taikyti net psichoanalizę.

Gao kūrinį nestabili erdvė kelia nerimą, nes verčia klausti, ar motinos meilė dar įstengia užtikrinti kūdikio saugumą. Šiuolaikinis menas persisunkęs psychologizmu, todėl neabejotina, kad autorei rūpi išreikšti dramatišką kasdienybės įtampą, nors dieviškasis lygmuo irgi pabrėžiamas – tą rodo asmenų išskirtinumas, antgamtiškumas.

Krikščioniškosios kultūros apraiška laikytinas ir apskritimas, panašus į aureolę, nors ji atsirado budizmo ikonografijoje. „12 mėnulių“ autorė virš mamos ir vaiko galvų neuždeda aureolių, tačiau jomis galima laikyti apskritimus, įrėminančius kompozicijas. Budizmo mene aureolė vaizduojama arba nepralaidi spinduliams (milžiniški rutuliai uždedami šventiesiems ant pečių, peizažai už jų irgi tarsi uždaromi), arba primena vaikius apskritimus ore. Jurgis Baltrušaitis „Fantastiškuosiuose viduramžiuose“ rašė: „Galvą apsiaučia šviečiantis šešėlis, kuris neuždengia fono. [...] Pats ratilas piešiamas kartais šviesia linija.“⁵ Nimbai panašus į kristolinį rutulį. Peizažai matomi lyg pro miglą. Gao kūrinyje peizažas už figūrų irgi yra blankesnis, sunkiau įžiūrimas, mistiškas. Pats rutulys juodame fone primena, kad žiūrime tarsi pro rakto skylutę į kažką, kas nuo mūsų slepiama. Jis aprėpia visą figūrą ir aplinką – tarsi ištisa gamtos dalis būtų atsidūrusi po gaubtu.

Vakarų dailėje permatomus nimbus tapė Rogier van der Weydenas, Petrus Christus ir kt. Žiedais apjuosti peizažai ypač išpopuliarėjo XV a. viduryje. „Miglotas rutulys gaubia Mattiaso Grunewaldo „Stuppacho Madoną“. [...] Jis susilieja su vaivorykste ir tarytum uždaro Švenčiausiąją Mergelę ir kartu

dalelę pasaulio.“⁶ Šventosios Brigitos Švedės apreikimo vienoje iš vizijų Dievo Motinos balsas sklinda iš šviesaus apskritimo.

Gao ypač svarbi spalvų, formų ir skaičių simbolika. Antai juoda spalva kinams reiškia tvirtumą, europiečiams – mirtį arba nusižeminimą. Gelsva arba geltona – saulės – spalva budistams simbolizuoja žmogaus sielą, gyvybę gyvybėje, o krikščionims – pastovumą...⁷ Spalvos „12 mėnulių“ nėra specialiai išryškinamos, jos natūralios, pastelinės. Taškas simbolizuoja centrą. Vienetas yra tiek vienovės, o kartu Dievo simbolis, tiek individualybės ženklas.⁸ Skaičius 12 krikščionims simbolizuoja dvylika apaštalų arba dvylika Izraelio genčių. Kinams – tai dvylika mėnesių ir dvylika horoskopo ženklų, kurie keičiasi kas dvylika metų. Dvylika kvadratelių gali reikšti ir dvylika Kinijos provincijų, iš kurių Gao išsirinko po vieną moterį, nes jų bruožai, nors nežymiai, bet skiriasi. Kiekviena provincija didžiuojasi savo kalba, istorija, monumentais, agrokultūra ir pramonės produktais, virtuve ir mada. Peizažai už figūrų apima Kinijos pietus ir šiaurę, miestus ir kaimus, žemę ir jūrą, senovę ir moderną.

Saulė, mėnulis, ratas, apskritimas yra universalūs, archetipiniai simboliai, visos kultūros juos supranta vienodai, bet interpretuoja skirtingai. Mėnulis nuo seno susijęs su moterimis, nes fazių kaita asocijuojasi su vaisingumu, nėštumu ir gimdymu. Nekaltojo prasidėjimo paveikluose krikščionybė išvedė simbolinį ryšį tarp mėnulio ir Švč. Mergelės Marijos, kuri vaizduojama stovinti ant mėnulio pjautuvo.⁹ Gao kūrinyje apskritimas įkūnija Mėnulio šventę, kuri vyksta rudens viduryje, kai Mėnulis yra toliausiai nuo Žemės ir pateka ypač ryškus, pilnaviduris.¹⁰

Apvalias fotografijas autorė sukomponavo stačiakampiuose – galbūt norėdama atskleisti Vakarų ir Rytų skirtumus (kinai valgo prie apvalaus stalo, europiečiai – prie stačiakampio).¹¹ Kinijoje visa šeima susėda kartu tik per tris metines šventes, viena iš jų vyksta rudens viduryje, nes senovėje buvo tikima, kad aštunto mėnulio mėnesio 15 ar 16 dienos naktį

patekantis apvaliausias ir ryškiausias mėnulis simbolizuoja šeimos vienybę.

Gao kiekviename iš 12 šilko kvadratėlių ant Kūdikių mėnulio nupiešė skirtingą kinų zodiako ženklą. Kiekvienas gyvūnas: drakonas, gyvatė, arklys, ožka, beždžionė, gaidys, šuo, kiaulė, žiurkė, jautis, tigras, kiškis atitinka tam tikrą žmogaus būdo bruožų rinkinį.¹² Vos pastebimos tatuiruotės padeda atskleisti rytietišką kontekstą.

Simboliška, kad dailininkė būtent Renesanso kultūrą susiejo su šiuolaikine. Kinijos, kuri visada laikė save pasaulio civilizacijos centru, santykiai su krikščionyste nuo pirmųjų misionierių (XVI a.) iki šių dienų yra labai įtempti ir šalti.¹³ Renesanso laikais Kinijoje pradėję lankytis smalsūs europiečiai piktinokius, kurie didžiavosi stropiai saugomu kultūros paveldu ir ritualais, o Vakarų atradimus vertino atsainiai. Kinai buvo labai užsisklendę savyje dėl įvairių priežasčių. Jie priešinosi modernizacijai, tačiau tai padarė juos tik dar labiau priklausomus nuo Vakarų.¹⁴ Situacija pasikeitė pačioje XX a. pabaigoje – modernizavusi ekonomiką, Kinija atsidūrė tarp lyderių. Kinams sekasi tradicines gyvenimo normas derinti su šiuolaikinėmis, ieškant „vidurio kelio“.

Gao „12 mėnulių“ šokiruoja Kinijos publiką, ypač nepriimtinas nuogų kūdikių vaizdavimas – kinams atrodo, kad nuogas vaikas yra labiau pažeidžiamas, jį galima užkeikti, žinoma, tai jau prietarų lygmuo.¹⁵ Toks kūrinys negalėtų būti laisvai rodomas Kinijos valstybinėse parodose – net ir šiais laikais šalies kultūros politika labai griežta.

„12 mėnulių“ autorė nusistovėjusių dvidešimties amžių senumo ikonografiją interpretuoja šiuolaikiniame Kinijos kontekste ir klausia, ar motinos meilė vis dar yra vertybė. Žiūrime į šiuolaikines madonas su kūdikiais ir jos atrodo nuolankiai vienišos. Vyrai tikriausiai stato naujus miestus. Kinijoje sunku susirasti darbą, dažnai tenka apsigyventi ten, kur jo gauni. Motinos su vaikais priverstos nuolatos kraustyti ir gyventi sunkiomis sąlygomis. Tai primena Šventosios Šeimos bėgimą į Egiptą. Amžinoji vertybė – šeima – visais laikais buvo ir yra persekiojama

valdžios, blaškoma modernizacijos procesų, susiduria su neteisinga socialine politika, nepakeliamu skurdu...

Gao skleidžia feministines idėjas, ginančias moters orumą. Kinijoje vykstanti modernizacija, pasak dailininkės, „kupina lūkesčių ir nusivylimo“.¹⁶ Šviesus apskritimas juodame fone simbolizuoja iš tamtos prasimušančią viltingą šviesą. Juoda spalva balta fone ir balta juodame siejasi su kinų klasikinės filosofijos kategorijomis *in* ir *jang*.

„12 mėnulių“ autorė Kinijos socialines problemas (vieno vaiko politika, vyro išaukštinimas ir moters nuvertinimas, sunki šeimos buitė) parodo per religinius simbolius, skirtingų kultūrų ženklus. Tarpkultūriškumas atskleidžia ir naują požiūrį į ikonografiją, praplečia jos interpretavimo galimybes. ■

¹ Andre Grabar, Krikščioniškoji ikonografija: antika ir viduramžiai, Vilnius: *Aidai*, 2003, p. 231.

² Ten pat, p. 230.

³ Krikščioniškosios ikonografijos žodynas. Sud. D. Ramonienė, Vilnius: *Vilniaus dailės akademijos leidykla*, 1997, p. 187.

⁴ Ten pat.

⁵ Jurgis Baltrušaitis, Fantastiškieji viduramžiai, Vilnius: *Vaga*, 2001, p. 202.

⁶ Ten pat, p. 205.

⁷ Rasa Ambraziejienė, Ženkliai, įvaizdiniai, simboliai, Kaunas: *Kauno tautinės kultūros centras*, p. 88. Prieiga per internetą: <http://ftp.akl.lt/Linux/Baltix/devel/incoming/Manto-Svarbu/Zenklu%20prasmiau%20knyga.pdf> [žiūrėta 2011 m. spalio 31 d.].

⁸ Udo Becker, Simbolių žodynas, Vilnius, 1995.

⁹ Krikščioniškosios ikonografijos žodynas, op. cit.

¹⁰ Jicai Feng, Symbols of China, London: *Compendium*, 2009, p. 140.

¹¹ Iš interviu su Gao Yuan (2011-09-27).

¹² 12 mėnulių, Prieiga per internetą: <http://www.bienale.lt/2011/?p=621&lang=lt> [žiūrėta 2011 m. spalio 6 d.].

¹³ Kinų universalizmas, In: *Kultūrologija*, 2002, t. 8, p. 104.

¹⁴ Ten pat, p. 117.

¹⁵ Iš interviu su Gao Yuan (2011-09-27).

¹⁶ 12 mėnulių, op. cit.

TARP MELANCHOLIJOS IR ABSURDO

Giedriaus Jonaičio kūrybos paroda Akademijos galerijoje

Keistas ir net ironiškas faktas, kad oficialių valstybinių užsakymų „varžtai“ jau ne pirmą grafikos atstovą (galbūt) stumteli atgal į „grynojo meno“ sritį, inspiruodami originalius kūrybinius sprendimus. Pavyzdžiui, heraldikos asas grafikas Rolandas Rimkūnas yra ir vienas įdomiausių, originaliausių Kauno dailininkų.

Nestandartinių menininkų kompanijai pritiktų ir Giedrius Jonaitis, kūręs pinigų banknotų projektus ir staiga trinktelėjęs keletą plastiškai ir prasmiškai „išsprogdintų“, sujauktų, savotiškai „anarchistinių“ (gerąja to žodžio prasme) parodų, susiliečiančių net su kiču ir marginalų menu. Jose apsilankiusiam žiūrovui „kala“ į kaktą ne tik ir ne tiek pačių objektų, kūrinių, kiek kūrybinio proceso „be tabu“ koncentratas – atsiduriame tarsi keistenybių ar „nesąmonių“ muziejuje, net šiek tiek „psichologiškai ribinėje, išbalansuotoje erdvėje“, tačiau visiškai prarasti sveiko proto neleidžia visų pirma nemenka humoro dozė, antra – kruopštus, kone maniakiškas profesionalumas.

Tai bene aiškiausiai ir aštriausiai matėme Jonaičio 2008 m. parodoje „Muziejus“, kai „sausą adatą“ ir litografiją, pasak Ernesto Parulskio, „jis išmetė į kitą muziejaus salę! Antra vertus, „Muziejaus“ situacijoje matau savotišką paradoksą – tradicinės grafikos technikos yra technologiškai sudėtingi procesai, kuriems valdyti reikia universalių žinių – nuo mechanikos iki chemijos, o „naujasis“ G. Jonaitis ir dabar lieka amato meistrytės apologetu. Naujuose darbuose jis naudoja elektroniką, lazerius, lipdybą, jis lituoja, make-tuoja, gręžia ir klijuoja, ir visa tai naudodamas nei per žingsnį nenutolsta nuo savo ideologijos.“¹

Giedrius JONAITIS. *Aviacija*. 2011

Tiesa, parodoje „Klasika 2.0“ Akademijos galerijoje, Jonaitis demonstruoja kur kas mažiau koncentruotą *crazy* variantą, tarsi „Muziejaus“ aidą. Tačiau žaismingo, „neįpareigojančio“ humoro dozė čia didesnė ir grynesnė (tą rodo jau parodos plakatas). Šįkart rodomos fotografijos su jose įmontuotais žybsinčiais diodais, kurie žybsi „vietoje“ ir „ne vietoje“ – ten, kur pagal turinio logiką turėtų ar galėtų žybsėti, ir ten, kur tasai žybsėjimas yra tiesiog absurdiškas – peizažuose, nufotografuotuose geležinkelio semaforuose, vieno iš vyrų, daugiabučio kieme žaidžiančių šaškėmis, kaklaraištyje, nuogos merginos žiede... Žybsi net vyriškio dantis arba kolboje užkonservuoto gyvuo uodegos galiukas... Elektroninių švieselių prasminis ir emocinis krūvis „migruoja“ nuo melancholijos iki absurdo, tačiau visas fotografijas sieja ne tiesioginis, bet asociaty-

Giedrius JONAITIS. Portretas. 2011

vus santykių arba „minėtos“ migracijos komiškas. Tarp fotografijų įsiterpia ir keletas papildomų kūrinių objektų, pavyzdžiui, kaulą graužiančio šuns nuotrauka ir ją atkartojantis ekspresyvus piešinys su priklijuota tikra kiškio (?) letena.

Akivaizdu, kad Jonaitis nesiekė labai rimtai „dekonstruoti“ piešinio ar fotografijos plastinio sąlygiškumo, tiesiog pasidavė idėjos ir proceso žavesiui. Šiuo atveju veikia ne išmąstyta koncepcija ar kokio nors *-izmo* kanonas, bet spontaniškas (iš pažiūros neįpareigojantis) kūrybinis azartas, sprogo ir liepsnojimo energetika, kai negalvojama nei apie „tradicinį“, nei apie „šiuolaikinį“, nei apie „gerą“, nei apie „prastą“ meną. Tiesiog įsielektrina visos plastinės Jonaičio „keistenybės“, nutrinama riba tarp intelektualizuoto humoro ir natūralaus „kreizo“, sakykime, žaisdamas jis taip sujaukia žaidimo taisykles, kad (rimtas) žiūrovas nežino, kaip į visa tai reaguoti. Vadinasi, tikslas pasiektas. ■

¹ Ernestas Parulskis, Muziejinis G. Jonaičio žaidimas, *Balsas.lt* (<http://www.balsas.lt/naujiena/190479/muziejinis-g-jonaičio-zaidimas-video/rubrika:naujienos-kultura-vizualiejimenai>). Žiūrėta 2011-12-02

Anelė DVILINSKAITĖ

VAIZDUOTĖS SKRYDIS VIRŠ KASDIENYBĖS

Valdo Simučio tapyba

Tokius, kaip Valdas Simutis, vieni laiko grynuoliais, o kiti – niekuo, ypač kandžiai tyčiojasi iš jų „prisiekę“ realistai, tvirtai stovintys ant žemės, bet intuityvistams jų kūriniai, išreiškiantys nevaržomą lakios vaizduotės skrydį virš rupios kasdienybės, pasak André Bretono, atrodo gražūs ir vertingi. Prancūzų rašytojas taip kalbėjo apie garsiausio primityvisto, absoliutaus savamokslio, „naivosios“ krypties pradininko Henry Rousseau kūrybą, bet daug kas tinka ir tiems, kurie tęsia tą tradiciją XXI a.

Simutis, panašu, irgi įdėmiai stebi įprastą, kasdienišką tikrovę, tačiau žvelgia į ją nekasdienišku žvilgsniu, tarsi vaizduotės akimis. Toks pasaulio suvokimas – tai vizionieriškos jo pašąmonės padarinys. Simučio vizijos nėra ribinės, liguistai deformuotos, jos jaukios, nostalgios ir nepaprastai sugestyvios. Poetiškumas, įtaiga, mitinis, net mistinis atspalvis yra neatsiejami jo kūrinių bruožai. Stilius sodrus, gaivus, intriguojantis.

Naujausių Simučio tapybos kūrinių parodą į Vilnių, į Akademijos galeriją, „atvežė“ Petras Repšys, kuris buvusį savo mokinį, Dailės akademijoje studijavusį grafiką, neseniai iš naujo atrado Plungėje per Mykolo Oginskio festivalį. Vasara buvo lietinga, tądien irgi prasidėjo liūtis, užliejusi net „muzikantų triūbas“, ir teko slėptis kur nors po stogu. Taip visi atsidūrę Kultūros centre, ten ir pamatė eksponuojamus Simučio paveikslus: „Nežinau, ar verta juose ieškoti naujoviškumo, nežinau, kokiai kryptiai priskirti jų autorių. Jis neapsimetinėja

Valdas SIMUTIS. Žiūri į tolj. 2011. Drobė, aliejus; 42x58

Vidmanto Ilčiuko nuotr.

nei mažų vaiku, nei tautodailininku, jis yra profesionalas, kompozicines schemas perkėlęs iš grafikos į tapybą. Valdas pats panašus į savo paveikslus. Tokių net kiekiausi mokytojai nesugadina“, – sakė Repšys.

„Man visada įdomu, kaip žmogus, šešerius metus mokėsis akademinio piešimo, piešęs gipsinius apolonus ir veneras, sugeba sugrįžti prie to, koks jis iš tikrųjų yra“, – pridūrė dailėtyrininkė Ramutė Rachlevičiūtė.

Toks tikras – nesumeluotas, nesuvaidintas, nepriemptas – primityvizmas retai pasitaiko, ypač tarp profesionalių menininkų.

„Realizmas nelabai priimtinas mano natūrai. Iš dailės srovių labiausiai patinka ekspresionizmas, liaudies menas, primityvistų kūryba. Esu žemaitis, todėl noriu,

kad mano darbuose atsispindėtų šio krašto savitumas. Tapyba – tai mano išgyvenimai: ką esu patyręs, kuo gyvenu. Pagrindinis mano darbų motyvas – žmonės, jų darbai, jausmai, prisiminimai. Į tapybą „atėjau“ iš grafikos. Kūrybinį kelią pradėjau raižydamas medžio raižinius, todėl mano paveiksluose vyrauja piešinys, o spalva lyg papildoma kompozicijai. Naudoju tradicines medžiagas: drobę, aliejinius dažus. Parodoje ekspONUOJU paveikslus, nutapytus per pastaruosius kelerius metus“, – sako autorius.

Mažakalbis menininkas laiko save tradicininku, tačiau iš tikrųjų jis yra išskirtinis dailininkas, užsisklendęs savyje, tačiau kuriantis paradoksaliai atvirą vaizduotę pasaulį. ■

VILTIS SOSTINĖS KARILIONUI

Vienas rečiausių, sudėtingiausių ir demokratiškiausių muzikos instrumentų – karilionas užburia ne tik galingu skambesiu, bet ir konstrukcinėmis savybėmis, garso išgavimo specifika. Chromatiškai suderinti varpai išsiskiria ne vien muzikiniu požiūriu. Lauke skambantis instrumentas daugelio šalių sostinėse yra tapęs svarbiu kultūriniu traukos centru, be jo neįsivaizduojamos valsčių ar miesto šventės, kiti iškilų progų minėjimai.

Mūsų šalies sostinėje kariliono kol kas nėra. Tik Kaune ir Klaipėdoje galima pasiklausti vieno iš seniausių muzikos instrumentų, atsiradusio pusšimčiu metų anksčiau už fortepijoną. Pirmąjį karilioną 1652 m. Olandijoje įrengė broliai Pierre'as ir François Hemony. Tai vienas brangiausių muzikos įrenginių, kuriam reikia įvairaus dydžio varpų, griežtyklos su klaviatūromis rankoms ir kojoms, įvairių sujungimo, įtvirtinimo mechanizmų. Vieno varpo kaina siekia apie 10 000 Lt, nesvarbu, ar jis sveria kelis kilogramus ar visą toną. Pats mažiausias karilionas gali turėti nuo 23 iki 27 varpų, tačiau koncertiniu laikomas keturių oktavų 48 varpų instrumentas. Didžiausias pasaulyje karilionas yra Mičigane, JAV (77 varpai), o Europoje – 58 varpai Berlyne. Iš viso esama daugiau kaip 600 karilionų, daugiausia jų – net 200 – skamba instrumento gimtinėje Nyderlanduose, 89 yra Belgijoje. Karilionas išsiskiria individualumu, nes įrengti dviejų vienodų instrumentų neįmanoma.

Jau kurį laiką sklando žinia, kad įrengti karilioną ketinama ir Vilniuje, šalia Lukiškių aikštės, Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčios pietiniame bokšte. Broliai dominikonai deda dideles pastangas, kad varpai skleistų ir Evangelijos žinią, ir plėtotų kultūrinę edukacinę vei-

klą. Kartu tai puikiai atlieptų Lukiškių aikštės paskirtį, įprasminant istorinius įvykius – varpai, skambinantys šalies himną, lietuvių muzikos kūriniais, kvieštų į tautos šventes, taptų prasminga sostinės kultūrinio įvaizdžio dalimi.

Apie šią idėją Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčios rektorius Paulius Rudinskas OP garsiai prakalbo prieš kečiusius metus, nors svajonę gauti šventovei varpus puoselėja jau senokai. Bažnyčios istorija byloja, kad pietiniame bokšte XVIII a. pradžioje kabėjo trys varpai, vėliau jie buvo kažkur išvežti. Vienų teigimu, išgabenti į Rusiją, kiti tvirtina, kad, surinkus visų Vilniaus bažnyčių varpus, bandyta juos sukabinti Arkikatedros bokšte. Pasak trečiosios versijos, Napoleono armija išlydžiusi juos į patrankas. Apie tris paslaptinai dingusius varpus ilgai bylojo tik juos laikiusios sijos.

Rūpindamasis varpų reikalu, brolis Paulius sužinojo, kad Olandijoje uždaromų bažnyčių varpai keliauja į metalo laužą. Vieną kitą buvo galima gauti, tačiau tada ir kilo mintis, kad geriau būtų įrengti galingą varpų muzikos instrumentą. Šiandien jau parengtas kariliono projektas, suderintas su reikiamomis institucijomis. Planuojama įrengti 61 varpo karilioną, tačiau kol kas bažnyčioje galima skambinti tik šešiais tonais, kitų varpų skambėjimą „tildo“ trūkstanta 4 mln. litų suma. Du milijonus litų žada skirti ES fondai, tačiau antra tiek reikia rasti vietinių lėšų. Bažnyčių ketinama rekonstruoti trim etapais: pirmiausia būtų restauruotas pietinis bokštas ir įrengtas karilionas, tada atnaujintas šiaurinis bokštas, o galiausiai būtų imtasi bažnyčios apdailos. Įgyvendinus šį projektą, virš Lukiškių aikštės sklistų 61 varpo gausmas. Tai būtų

galingiausias karilionas ne tik kaimyninėse šalyse, bet ir visoje Europoje.

Kariliono idėja užsidegė ir muzikos atlikėjai. Jau trejus metus Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo šventovėje valstybinis choras „Vilnius“ rengia sakralinės muzikos koncertus, nuo šių metų rugpjūčio jie tapo Šv. Jokūbo sakralinės muzikos tarptautinio festivalio dalimi. Prasminga ir tai, kad brolių dominikonų ir choro „Vilnius“ pastangomis sostinėje atsirado nauja koncertinė erdvė, ne tik skleidžianti chorinę kultūrą, bet ir tęsianti Vilniaus kaip muzikos miesto tradicijas.

„Ar būtų Advento, ar Gavėnios laikas, ar didžiosios liturginės šventės, choro „Vilnius“ dainavimas mūsų bažnyčioje nėra vien koncertai. Tai kažkas gerokai daugiau, nes leidžia pasinerti į labai turtingą sakralinės muzikos lobyną. Tuos kūrinis, deja, retokai išgirstame per Mišias dėl įvairiausių priežasčių. Choras padeda ir mums, ir atėjusiems melstis žmonėms labiau įsijausti į liturginį šventimą. Festivalio tikslas irgi yra daugialypis. Dominikonams svarbiausia, kad liturginė muzika būtų girdima nuolatos, kad būtų pristatomi ir mūsų krašto, ir svečių šalių kūriniai. Dominikonų vienuolynai buvo ir yra meno traukos centrai, tad kultūrinį bendradarbiavimą su choru mes labai branginame. Antras svarbus dalykas, kad pamažu vis dėlto juda į priekį kariliono projektas. Varpų muzika yra labai svarbi sakralinės muzikos dalis, jie skleidžia Gerąją žinią galingu pakylėjančiu savo skambesiu“, – kalbėjo Pabaltijo angelų sargų generalinio vikariato generalinis vikaras brolis dominikonas daktaras Saulius Rumšas.

Tarptautinis Šv. Jokūbo sakralinės muzikos festivalis vyko nuo rugpjūčio 28 d. iki spalio 2 d. Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčioje. Dalyvavo Baltarusijos valstybinis kamerinis choras (vadovė N. Mihailova), Balstogės medicinos universiteto choras „MediCoro“ (vadovė B. Sawicka), Hamburgo Monteverdi'o choras (vadovas G. Stier), VU grigališkojo choralo ansamblis „Schola Cantorum Vilnensis“ (vadovai R. Gražinis ir J. Vilimas), Šiaulių valstybinis choras „Polifonija“ (vadovas T. Ambrozaitis), LRT vaikų choras (vadovė R. Maleckaitė), valstybinis choras „Vilnius“ (meno vadovas ir vyr. dirigentas prof. P. Gylis).

Kariliono fragmentas

„Brolių dominikonų idėja įrengti karilioną mus labai įkvėpė, ji atveria Vilniui didelę perspektyvą – pripildyta sakralinio varpų gausmo, sostinė taps dar patrauklesnė. Kad supažindintume visuomenę su kitų šalių sakraliniu menu, ėmėme rengti tarptautinį festivalį, sukvietėme į Lietuvą garsius chorus. Šiandien be vargo galima išgirsti bet kurios šalies, bet kurios epochos kūrinių įrašus, tačiau gyvai atliekamą prancūzų, vokiečių, kitų šalių sakralinę chorų muziką girdime nedažnai. Kita festivalio intencija – kuo įvairesnis sakralinės muzikos *a cappella* repertuaras. Šios nuostabios muzikos klodai yra neišsemiami, tačiau didelė religinių kūrinių dalis bažnyčiose skamba labai retai ar išvis niekada nebuvo atlikti, nes jie „įkandami“ tik profesionaliems chorams. Todėl aktualus festivalio tikslas – pristatyti profesionalų atliekamą religinę muziką. Prasminga ir tai, kad pirmasis Šv. Jokūbo sakralinės muzikos festivalis sutapo su M. K. Čiurlionio 100-ųjų mirties metinių paminėjimu, nes gilintis į lietuvių muzikos istoriją – neatsiejama festivalio misijos dalis. Siekiame mūsų krašto muziką skleisti ir Lietuvoje, ir už jos ribų“, – pasakojo festivalio meno vadovas prof. Povilas Gylis.

Valstybinis choras „Vilnius“ festivalį atidarė koncertu „M. K. Čiurlionis ir XXI a. muzika“. Į didžiojo kompozitoriaus kūrinių retrospektyvą darniai įsiliejo šiuolaikiniai premjeriniai Mindaugo Urbaičio, Vytauto Miškinio, Algirdo Martinaičio kūriniai. Daugiau kaip šimtmetis, skiriantis kūrinių parašymo datas, įtikinamai atskleidė,

kokie gilūs pamatiniai dalykai glūdi Čiurlionio kūryboje, kuri tapo vertingos, turtingos, įvairios ir įdomios šiuolaikinės chorinės muzikos pagrindu. Lietuvių sakraliniai kūriniai skambėjo daugelyje festivalio koncertų. Juos atliko ir užsienio chorai.

„Labai palaikau valstybinio choro „Vilnius“ sumanymą rengti tarptautinį festivalį ir linkiu, kad jis įgautų kuo platesnį mastą. Lietuvoje yra labai mažai tokių renginių, o publikos gausa rodo, kad žmonės to ilgisi. Man, kaip kompozitoriui ir kaip chorvedžiui, sunku nuslėpti džiaugsmą po lietuvių muzikos koncerto, kuriame M. K. Čiurlionio kūriniai suskambėjo tarsi naujai, o šiuolaikinės kompozicijos patvirtino, kokia turtinga lietuvių muzika. Choro „Vilnius“ meninis lygis labai aukštas, prof. Povilo Gylio interpretacijos, dirigavimo judesių plastika padeda dainininkams maksimaliai perteikti kiekvieno kūrinio esmę. Šis choras ypač didelį dėmesį skiria lietuvių muzikai, nepasiduoda madai mėgautis vien kitų šalių kultūra, pavyzdžiui, gospelais ar kitokio žanro populiariesne ir pigesne muzika“, – išpūdziais dalijosi kompozitorius Lionginas Abarius.

Viena iš festivalio intencijų – supažindinti publiką su sakraliniais kūrinių, turinčiais gilią sąsają su broliais dominikonais. VU grigališkojo choralo ansamblis „Schola Cantorum Vilnensis“ festivalyje atliko naujai atrastas giesmes iš Vakarų Europos, LDK ir Vilniaus dominikonų rankraščių. Ansamblio vadovas Jonas Vilimas, jau keletą dešimtmečių besidomintis grigališkuoju choralu, neseniai aptiko giesmynus, kurių niekas nevertė gerus porą šimtų metų. Tad dalį programos sudarė giesmės iš 1752 m. rankraščių, jos parašytos Šv. Dvasios dominikonų vienuolyne, kuris tuo metu buvo visos Lietuvos angelų sargų dominikonų provincijos pagrindinė šventovė. Neabejotina, kad broliai dominikonai, laikydamiesi vieningos giedojimo tradicijos, šias choralo melodijas Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčioje irgi giedojo.

Sąsają su dominikonais temą pratęsė prancūzų chorinės muzikos kūriniai, parengti valstybinio choro „Vilnius“. Būtent Prancūzijoje, Tulūzoje, XIII a. buvo įkurtas šių vienuolių ordinas, o pirmasis dominikonų vienuolynas Paryžiuje vadinosi *Saint Jacques*. Tad neatsitiktinai šio koncerto kulminacija tapo šiuolaikinio kompozitoriaus, dominikono André Gouzeso (g. 1943 m.) vienas žymiausių kūrinių

„Sekmadienio vigilija“, kurią choras atliko kartu su solistu Rafailu Karpiu. Senąsias bažnytines tradicijas – grigališkąjį choralą, bizantinę liturgiją ir giedojimą *a cappella* – prancūzų kompozitorius derina su šiuolaikine liturgine kūryba. Jam ypač svarbu, kad muzika neužgožtų teksto, ji turi tarnauti maldai. Šiais kūrybiniais principais yra paremtas vienas iš unikaliausių liturginių rinkinių „Choral Liturgy of the People of God“, kurį jau dabar sudaro daugiau kaip 2000 puslapių, čia sudėti kūriniai, aprėpiantys visų metų liturginį laiką. Gouzeso kompozicijos giedamos daugelio pasaulio šalių vienuolynuose, bažnyčiose. Tikėtina, kad graži choro „Vilnius“ iniciatyva išpopuliarins jo kūrybą ir Lietuvoje.

Vilniaus publika turėjo retą progą išgirsti Baltarusijos valstybinio kamerinio choro koncertą, kuriame skambėjo Rusijos, Baltarusijos kompozitorių sakralinės muzikos perlai – puikiai parinktas plataus spektro repertuaras pristatė ir katalikų, ir stačiatikių bažnytines giesmes. Lenkų sakralinę muziką atliko Balstogės medicinos universiteto kamerinis choras „MediCoro“, susibūręs tik prieš ketverius metus, bet per tokį trumpą laiką jau užėmęs svarbią vietą Lenkijoje, jį lydi sėkmė tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose konkursuose. Sakralinės muzikos retrospektyvą papuošė garsiojo Hamburgo Monteverdi'o choro sudėtinga Lietuvoje retai atliekamų Claudio Monteverdi'o, Alessandro Scarlatti'o, Liebholdo ir kitų autorių kūrinių programa. Džiugu, kad vykdamas į Lietuvą šis choras savo repertuarą pirmąkart papildė M. K. Čiurlionio kompozicijomis.

Prasminga muzikos šventė Vilniuje turėjo ir „papildomą“ misiją – aštuoni jos koncertai daugiau kaip mėnesį skelbė žinią apie būsimą karilioną, kvietė Vilniaus visuomenę aktyviai palaikyti ir remti šią idėją. Dominikonų šventovėje surengto tarptautinio sakralinės muzikos festivalio kulminacija tapo britų kompozitoriaus Johno Rutterio nuostabaus grožio ir melodingumo „Vaikų mišios“, kurias atliko choras „Vilnius“ su LRT vaikų choru ir festivalio instrumentiniu ansambliu. Finalinį koncertą iškilmingai pradėjo pirmąkart suskambėję šeši būsimos Šv. Jokūbo kariliono varpai, jų dūžius lydėjo po bažnyčių pasklidusių simbolinių varpelių skambesys – tai teikė vilties, kad kitais metais į II tarptautinį Šv. Jokūbo sakralinės muzikos festivalį visus kvies karilionas, kuris skambins melodijas jau 61 varpu. ■

SUNKU RAŠYTI BŪTUOJU LAIKU...

In memoriam Aleksui Girdeniui (1936–2011)

2011 m. rugsėjo 16 d. eidamas 75-uosius metus mirė pasaulinio garso baltistas, Vilniaus universiteto profesorius, Lietuvos MA narys korespondentas, habilituotas daktaras Aleksas Stanislovas Girdenis.

Netikėta mirtis išplėšė iš mūsų tarpo idėjų generatorių, atsidavusį mokslo tiesos ieškotoją, Lietuvos fonologijos mokyklos kūrėją ir Mokytoją, išugdžiusį būrį mokslininkų, dirbančių mūsų šalies ir Latvijos aukštosiose mokyklose, Lietuvių kalbos institute. Talento įvairiapusiškumu ir originaliomis idėjomis Girdeniui mažai kas galėjo prilygti, o kur dar fenomenalus profesoriaus darbštumas ir energija. Netekome ne tik mokslininko baltisto, bet ir išskirtinai plataus akiračio humanitaro, kūrėjo (yra rašęs ir vertęs poeziją), didžio žemaičio ir iškiliausio žemaičių tarmės tyrėjo, populiarintojo, pėsčiomis ir motociklu apkeliavusio svarbiausias to krašto vietas. Profesorius puikiai mokėjo ir nepaprastai mylėjo savo gimtąją tarmę, ja rašė eilėraščius, traukė dainas, bendravo su sūnumis ir kolegomis žemaičiais. Gerai kalbėjo latviškai, turėjo Latvijoje draugų ir mokinių.

Sunku rašyti būtuojų laiku apie žmogų, mokytoją ir kolegą, su kuriuo tiek bendrauta, kurio gyvenimo laikrodį sustoję tada, kai galva dar buvo kupina idėjų, sumanymų, o ant darbo stalo ir kompiuteryje rikiavosi įpusėti darbai... Visus, kam teko susidurti su Girdeniu, traukė jo išprusimas, kalbų mokėjimas, vitališkumas, paprastumas.

Aleksas Girdenis gimė 1936 m. (enciklopedijos klaidingai nurodo 1937 m.) spalio 19 d. Telšių rajono Tryškių miestelyje. Mokėsi Užlieknėje, Tirkšliuose, Mažeikiuose. Mokykloje garsėjo kaip literatas, rajono laikraštyje išspausdino beveik pusšimtį eilėraščių, – tai, matyt, lėmė lituanistikos studijų pasirinkimą, nors svajojęs ir apie fiziką. 1962 m. su pagyrimu baigęs Vilniaus universitetą, pradėjo dirbti Lietuvių

kalbos katedros dėstytoju ir perėjo visas mokslinės karjeros pakopas: 1967 m. apgynė daktaro, 1983 m. habilituoto daktaro disertacijas, 1970 m. tapo docentu, o 1986 m. profesoriumi. Iki 2007 m. universitete dėstė bendrinės lietuvių kalbos fonetiką, bendrąją ir lietuvių kalbos fonologiją, lietuvių dialektologiją, bendrąją kalbotyrą, šiuolaikinės kalbotyros kryptis ir metodus, kitus kalbotyros dalykus. Yra dėstęs lietuvių kalbos istorinę gramatiką, baltų filologijos įvadą, baltų etnogenezės spekursą, profesoriavęs Vilniaus pedagoginiame universitete, važinėjęs skaityti paskaitų į Šiaulių universitetą.

Girdenis yra vadovavęs VU Eksperimentinės fonetikos laboratorijai, Eksperimentinės (vėliau – Bendrosios) kalbotyros katedrai, redagavo *Kalbotyros* žurnalo sąsiuvinį, skirtą lietuvių kalbai, iki paskutinių dienų aktyviai dirbo žurnalo *Baltistica* redaktorių kolegijoje. 1984–1989 m. buvo VU Filologijos fakulteto dekanas, vėliau – Lietuvos mokslo tarybos ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos narys. Išrinktas Milano kalbotyros draugijos (1986) ir Lietuvos MA (1996) nariu korespondentu, Šiaulių universiteto garbės daktaru (2001). Kartu su bendraautoriais buvo apdovanotas dviem valstybinėmis premijomis: 1980 m. respublikine premija už vadovėlius mokyklai, o 1999 m. – mokslo premija už *Dabartinės lietuvių kalbos gramatiką* rusų, lietuvių ir anglų kalbomis. 1996 m. tapo žymiojo lietuvių kalbininko profesoriaus Jono Kazlausko premijos laureatu, o 2008 m. už fonologijos, dialektologijos ir kalbos istorijos tyrimus įvertintas Lietuvos Respublikos mokslo premija. Apdovanotas LDK Gedimino ordino karininko kryžiumi (2002).

Profesorius daug metų buvo studentų ir disertantų mokslinis vadovas, konsultantas. Sėkmingai apgintos 37 jo vadovautos arba konsultuotos disertacijos, sukurta lietuvių ir latvių tarmių eksperimentinės fonetikos ir fonologijos tyrimų tradicija. Girdenis vadovavo Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos moksliniam būreliui ir iš jo išaugusiam Lietuvos jaunųjų kalbininkų seminarui. Profesorius garsėjo kaip puikus, studentų ir doktorantų mėgstamas pedagogas.

Pabuvęs tarp jaunimo tarsi įgydavo antrą kvėpavimą, todėl nelengvai susitaikė su emeritūra, nors ryšių su studentais visiškai nenutraukė – iki paskutinių metų magistrantams ir doktorantams rudens semestre vedė dialektologijos ir kalbos istorijos seminarą.

Tai sausoki enciklopediniai faktai, tačiau vien jų išvardijimas rodo, koks išpūdingas buvo mokslinis Girdenio gyvenimas. Mokslo tiriamąjį darbą pradėjęs studijų metais, baigdamas universitetą *Kalbotyroje* (t. 4, 1962, p. 141–150) paskelbė brandų ir iki šiol vertės nepraradusį straipsnį, kuriame įrodė, kad jo gimtoji tarmė turi balsių asimiliaciją. Šiuo atradimu grindžiama šiaurės žemaičių patarmių – telšiškių ir kretingiškių – skiriamoji ypatybė pagal naują lietuvių kalbos tarmių klasifikaciją, sukurtą drauge su Zigmundu Zinkevičiumi.

Nuo profesinės veiklos pradžios Girdenis reikėsi kaip labai plačių interesų filologas. Rašė ne tik mokslo žurnalams, bet ir enciklopedijoms, populiariajai spaudai. Jam rūpėjo ir kalbotyros problemos, ir bendrinės kalbos kodifikavimo teoriniai pagrindai, kasdieninė norminamoji veikla, rašybos dalykai, lietuvių kalbos dėstymas mokykloje. Iš viso yra paskelbęs daugiau kaip 400 darbų įvairiais kalbos mokslo ir praktikos klausimais. Be novatoriškų jo pranešimų, aktyvaus dalyvavimo diskusijose būtų gerokai blankesnės kalbotyros konferencijos, baltistų kongresai. Penkių pastarųjų dešimtmečių Vilniaus universiteto Filologijos fakultetą būtų sunku įsivaizduoti be aukštos Girdenio figūros ir galingo balso, aidinčio po senaisiais skliautais. Visa plačiašakė mokslininko veikla gerai matyti iš jo darbų bibliografijos (VU, 1997) ir rinktinių publikacijų tritomio *Kalbotyros darbai* (Vilnius: MELI, 2000–2001).

Jei reikėtų įvardyti kelis išskirtinius Girdenio kaip mokslininko bruožus, pirmiausia paminėčiau jo artimumą tikslųjų mokslų atstovams – buvo įvaldęs ir meistriškai taikė statistikos metodus, pats kūrė kompiuterines programas, skirtas garsų ir prozdinių elementų analizei. Nemėgo nepamatuotų hipotezių, teiginius pagrįsdavo be galo skrupulinga empirine analize (tik „išblusinėjęs“ viską iki smul-

kmenų, imdavosi rašyti straipsnį, kurio tekstą ilgai gludindavo). Buvo įsitikinęs: sinchroninėje kalbotyroje esama dalykų, kuriuos galima įrodyti taip patikimai, kad kitiems tyrėjams nebūtų ką veikti (pvz., tai, kad *ie* ir *uo* priklauso ilgiesiems balsiams, o ne dvibalsiams). Kitas bruožas – tai daugeliui sunkiai suvokiamas interesų platumas: jį domino ne tik kalbotyra ir filologija, bet ir humanitariniai bei socialiniai mokslai plačiausia prasme, apskritai mokslas kaip toks. Ir ne tik domino, – jis daug ką neblogai išmanė, pašnekovus dažnai tiesiog priblokšdavo savo erudicija. Profesorius buvo talentingas žmogus, valdomas prigimtinės tyrėjo aistros, neleidusios ramiai gyventi ne tik darbo, bet ir poilsio valandomis. „Mes turime gyventi ir dirbti taip, kad ir mūsų „duonos“ darbas, ir laisvalaikio hobis būtų mokslas ir tik mokslas [išretinta mano – B. S.], kad didžiausią mūsų kasdiniųjų rūpesčių dalį sudarytų ne buitiniai, o moksliniai rūpesčiai“ (profesoriaus žodžiai, skirti jaunesiems kalbininkams, žr. *Mūsų kalba*, 1986, nr. 6, p. 23).

Savo energija, idėjomis užkrėsdavo studentus, kolegas, ne vieną tarsi nejučiomis įtraukdamas į bendrus mokslo darbus (retas humanitaras turi tokį būrį bendraautorių!), su vyresniais ir jaunesniais kolegomis mielai dalijosi knygomis, gyvenimo patirtimi. Plačiau Lietuvos visuomenei jis buvo gerai pažįstamas kaip tiesioginių televizijos laidų „Mūsų kalba“ vedėjas ir nuolatinis dalyvis, filmo „Skrydis per Atlantą“ epizodinio vaidmens atlikėjas.

Svarbiausi Alekso Girdenio mokslo darbai yra skirti fonologijai. Jis nusipelnė būti vadinamas žymiausiu fonologu baltistu, Lietuvos fonologijos mokyklos kūrėju. Monografijoje *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai* (Vilnius: MELI, 2003) ir kituose veikaluose profesoriaus išplėtotą bendrosios fonologijos koncepcija yra originali, derinanti Prahos lingvistinio būrelio ir kitų klasikinio struktūralizmo mokyklų požiūrius.

Teorinė mokslininko mintis brendo studijuojant pasaulinę mokslo literatūrą. Girdenis nepaprastai daug skaitė įvairiomis kalbomis. Skaitė itin kruopščiai, tarsi pats tuo metu atlikdamas tyrimą. Jo stu-

dijuotų veikalų paraštės, tušti puslapiai primarginti pastabų, samprotavimų, čia pat keliamų hipotezių, lietuviškų terminų (jis ne tik sukūrė lietuvišką fonologijos mokyklą, bet ir sunormino šios srities terminologiją). Tačiau originaliai teorijai sukurti vien mokslinės literatūros studijų neužtenka. Bendrosios fonologijos koncepciją Girdenis grindė nepaprastai kruopščiais ir giliais gyvosios lietuvių kalbos – tarmių – tyrimais ir stebėjimais. Vargu ar rasime kitą baltistą, iki subtiliausių bruožų pažinusių lietuvių ir latvių tarmes, jų istoriją, iššifrusių daugiau kaip 400 val. įrašų su tarminiais (daugiausia žemaičių) tekstais – jie įrišti į daugiau negu 40 rankraštinių tomų! Iš šio didžiulio aruodo išrinkta apie 50 tūkst. žodžių *Lietuvių kalbos žodynui*, publikuoti du tekstų rinkiniai (*Taip šneka tirkšliškiai*, Vilnius: MEL, 1996; *Žemaičių dzūkai*, Vilnius: MELI, 2008) su vertingais komentarais, o prieš pat mirtį Girdenis beveik baigė trečią knygą. Tekstuose sistemiškai žymimi svarbiausi frazės intonacijos bruožai, išnašose aiškinami visi ypatingesni tarmės reiškiniai. O kiek dialektologijos straipsnių paskelbta, – juose kruopštų duomenų aprašymą lydi argumentuota teorinė interpretacija. Galima sakyti, kad fonologiją Girdenis išaugino iš dialektologijos – šias dvi sritis tarsi sulydė, baltų tarmių tyrimo standartus kilsteldamas iki tarptautinio lygio. Primintina, kad daktaro disertacijoje jis aprašė Mažeikių tarmės fonologinę sistemą. Savo darbuose jis yra naujai nušvietęs ne vieną specifinį žemaičių ir kitų tarmių reiškinį. Jau studijų metais atradęs minėtąją gimtosios tarmės balsių asimiliaciją, vėliau nustatė ar išaiškino daugybę subtilių fonetinių ir fonologinių ypatybių, kurios būdingos žemaičių ir aukštaičių tarmėms. Ypač gilinosi į įvairių tarmių kirčiavimą ir priegaides.

Nemaža dalis straipsnių iš dialektologijos yra skirti eksperimentiniams tyrimams – tai viena iš Girdenio stichijų, baltistas jai buvo ištikimas iki paskutinių dienų (kompiuterio diske liko baigtų eksperimentų duomenys naujam straipsniui). Nepaprastai mėgo eksperimentus, jų duomenis statis-

tiškai apdorodavo ir pateikdavo teorinę interpretaciją. Buvo ištraukęs ir į kalbos garsų sintezavimą, rekonstravo Fridricho Kuršaičio priegaides. Pastarasis tyrimas, kaip ir daugelis ankstesnių, ypač svarbus metodologiškai: akivaizdi muzikinė Kuršaičio priegaidžių prigimtis verčia iš naujo diskutuoti dėl tradicinio požiūrio, kad lietuvių kalbos priegaidžių esmės reikia ieškoti tone. Geras tarmių ir modernių matematinės statistikos metodų išmanymas leido Girdeniui išspręsti svarbią literatūros mokslo mįslę – įrodyti, kad Kristijono Donelaičio *Metų* eilėdara yra savita toninio ir metrinio hegzometro sintezė (*Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 60–96).

Girdeniui rūpėjo ne tik dabartinės tarmės, – jis parengė du svarbiausius žemaičių raštijos paminklus – su bendraautoriais *Ziwatą (1759 metų „Ziwatas“*, Vilnius: MELI, 1998) bei jo indeksą (*1759 metų „Ziwato“ indeksas*, Vilnius: MELI, 1997) ir XIX a. rankraštinių veikalų *Purpura iszganima mukos Iezusa* (Vilnius: *Vilniaus universiteto l-kla*, 2009) su didele šaltinio rengėjo studija, kurioje kruopščiai ištirta rašyba, fonetika, iš dalies morfologija, įrodyta, kad abu raštijos paminklai parašyti ta pačia, tik skirtingo laikotarpio, kretingiškių tarme. Ši studija yra pavyzdys, kaip turėtų būti analizuojama senųjų raštų grafika ir fonetika (fonologija).

Be Girdenio darbų sunkiai įsivaizduojami bendrinės lietuvių kalbos fonologijos, fonetikos ir morfonologijos pokariniai tyrimai. Didžiausias jo (talkinant kolegoms Kazimierui Garšvai ir Vidai Karosienei) nuopelnas – šiuolaikiniai bendrinės kalbos fonologinės ir morfonologinės (taip pat kirčiavimo) sistemų aprašai, paskelbti lietuvių, rusų, anglų kalbomis (*Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: MEL, 1994, p. 15–53, ir vėlesni leidimai; *Грамматика литовского языка*, Вильнюс: Моклас, 1985, p. 10–68; *Lithuanian Grammar*, Vilnius: *Baltos lankos*, 1997, p. 13–83;² 2006), statistinių fonologinių charakteristikų ištyrimas (*Bendrinės lietuvių kalbos statistinė struktūra: fonologijos dalykai*, Vilnius: *Vilniaus universiteto l-kla*, 2010).

Gilus dabartinių tarmių ir jų rašto paminklų išstudijavimas, sinchroniniai profesoriaus atradimai, kurių čia paminėta tik keli, tarsi savaime vedė į diachroniją (tam, be abejo, turėjo reikšmės ir kalbos istorikai Jonas Kazlauskas, Vytautas Mažiulis, Zigmantas Zinkevičius). Girdenis pateikė svarių fonologinių argumentų keturkampės baltų vokalizmo sistemos rekonstrukcijai, iškėlė hipotezę, kad iki Saussure'o dėsnio vardažodžių priesagos lietuvių kalboje kirčio negaudavo, gerokai paankstino žemaičių ir aukštaičių tarmių atsiskyrimo laiką, patvirtino svarbias baltų ir slavų divergencijos datas ir t. t. Nors Girdenis nebuvo substrato teorijos šalininkas, vis dėlto jis yra radęs ir iškėlęs patikimų faktų, rodančių žemaičių tarmės ir kuršių kalbos sąveiką praeityje.

Alekso Girdenio kaip mokslininko paveikslas būtų neišbaigtas, jei išleistume iš akių jo recenzijas, paskelbtas daugiausia pirmaisiais mokslinės karjeros dešimtmečiais. Jis ir kitas žemaitis – Vincas Urbutis, galima sakyti, sukūrė analitinių kalbotyros recenzijų standartą, parodė, kad šis mokslinės veiklos žanras gali būti net reikšmingesnis už straipsnius. Vienas ir su kolegomis Girdenis yra recenzavęs daugelį kapitalinių lituanistikos veikalų. Ne viena recenzija yra sukėlus diskusijas, iki šiol cituojama mokslo veikaluose, – ir tai akivaizdžiai rodo jų reikšmę lietuvių lingvistinės minties raidai.

Alekso Stanislovo Girdenio mokslo darbai – pirmaisiai fonologijos ir dialektologijos studijos – yra didis įnašas į baltų ir teorinę kalbotyrą. Profesorius praturtino mokslą ne tik vertingomis teorijomis, gausiais straipsniais, polemėmis recenzijomis, bet ir žemaičių raštijos paminklų leidimais ir tyrimais, nepamirštamais pranešimais ir diskusijomis konferencijose, įkvėptomis paskaitomis. O kiek tūkstančių puslapių sutranskribuota žemaitiškų tekstų, kurių tik mažą dalį yra publikavęs, komentavęs...

Šis didžiulės erudicijos ir gyvos minties mokslininkas ypač daug padarė, kad lietuvių kalbotyros teoriniai pamatai prilygtų pasaulio lingvistinės minties standartams. ■

ALEKSAS GIRDENIS: „ŠIURPIAUSIAS DALYKAS,
KURIS LABIAUSIAI KENKIA MŪSŲ KALBAI, YRA NE
SVETIMI ŽODŽIAI, O SVETIMOS KONSTRUKCIJOS,
SVETIMO PASAULIO MODELIAVIMO PASISAVINIMAS.“*

Studijuodamas lietuvių kalbą ir literatūrą, labai pasiilgau tikslaus mokslo. Kalbotyra – pats tiksliausias mokslas iš visų humanitarinių mokslų. O ją studijuodamas, neišeini iš žmogiškų klausimų rato. Tad ir pasirinkau kalbotyrą. (KD 1, 416)

Mokslo darbo negali dirbti žmogus, kuris nemo-ka stebėtis tuo, kas daugeliui atrodo savaime aišku ir neverta dėmesio, – sakysim, žodžiai kaip atrodo, kaip frazė sudaryta, kaip tariami ir girdimi garsai. Stebėtis taip, tartum viską pirmą kartą lyg koks vaikas būtum išgirdęs. Visi žinom, kad visų Europos mokslų pradžia – Senovės Graikijoje, o juk graikai tuo ir buvo įžymūs, kad viskuo žavėjosi ir stebėjo- si taip, kaip daugumas žmonių sugeba tik vaikystėje. Daug rimtesni romėnai moksle ir mene tebuvo kuk- lūs graikų mokiniai, o savo kūrybinius talentus įkū- nijo tiktai politikoj ir teisėj. (KD 3, 469)

Kalba – genialiausias žmogaus kūrinys. Ja visų pirma žmogus skiriasi nuo kitų gyvų padarų. Ją kūrė visi žmonės, gyvenę iki mūsų. Matyt, apie kalbą tel- kiasi visa žmogiškoji kultūra. Antro tokio tobulo kū- rinio, kaip kalba, žemėje nesurasi. Čia viskas tikslu,

viskas dėsninga. Kiekviena kalba – tobulybė, kiek- viena tarmė – tobulybė. (KD 1, 416)

Mūsų kalba – valstiečio kalba. Lietuvis valstietis savo kalbą be galo ištobulino. Jis ir dabar dar sako *žala karvė, raudas arkllys* (o abu labu tokiu). Minties kalboje, sakysim, prancūzų, čia vartotų vieną žodį. Abstrakčių žodžių trūkumas – laikinas dalykas. Kol keičiasi kultūra. Praeis šiek tiek laiko, ir kalba užpil- dys tą trūkumą. Vienus žodžius lietuvis sukurs, kitų pasiskolins. (KD 1, 417)

Tarmė, vartojama savo vietoje, be jokios abejo- nės, yra tokia pat tobula bendravimo priemonė kaip ir bendrinė kalba. Noriu pabrėžti, kad ironiškas po- žiūris į tarmes, į tarmiškai kalbančius žmones yra žemos kultūros požymis; tai kartu ir niekinamas požiūris į savo tautos praeitį, jos geriausias, gra- žiausias, demokratiškiausias tradicijas. Na, o ben- drinė kalba – tai visos tautos viešojo gyvenimo kal- ba, todėl ją gerai mokėti turi kiekvienas išsilavinęs žmogus, nes tarmės nėra pritaikytos oficialiam ben- dravimui, pagaliau bendrinė kalba yra ir svarbiau- sias tautos bei jos vienybės simbolis. (KD 2, 408)

* Alekso Girdenio mintys apie kalbą, tarmes, kalbotyrą, mokslininko pašauki- mą paimtos iš rinktinių straipsnių rinkinio *Kalbotyros darbai* (KD), 3 tomai, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000–2001.

Tautos gali būti didelės ir mažos, leisti į kosmo- są raketas ar tesugebėti įskelti ugnį akmenis amžiaus laikų būdu, viename žemės taške žmonės gali žiūrėti

per televiziją automobilių lenktynes, o kitame – šokti aplink laužą, garbindami dievus ar protėvių dvasias. Ir didžiausias, sunkiai paaiškinamas paradoksas yra tai, kad visų jų kalbos yra lygiavertės (t. y. idealiai tarnauja savo tautos kultūrai)! Jos visos iki vienos yra tobulybės! Ir dar vienas paradoksas – kalbos netobulėja. Jos tik kinta, prisitaikydamos prie sąlygų, aplinkybių. Kaip ir vanduo – jis nekinta, o tik apsivalo, išneša šiukšles, dumblą ir pagaliau „suvirškina“ pačią didžiausią mūsų laikų rykštę – chemikalus. (KD 2, 410)

<...> išnykusi tarmė yra didesnė tragedija žmoniškai negu kokio vabaliuko ar gyvūno išnykimas, nes kartu su tarme miršta tam tikras unikalus žvilgsnis į pasaulį, kuris jokioj kitoj tarmėj nei kalboj nebeprisikartos; miršta ir tobuliausias, amžiais gludintas žmogaus dvasios kūrinys. Tarmė vaikui ir yra tas pirmasis langas į pasaulį. Jeigu vaikas auga tarminėj aplinkoj, kalba kuria nors tarme, jis kartu su tarme gauna savitą požiūrį į pasaulį. Jokiu būdu nereikia mąstyti apie tarmę tik kaip apie kitokį maždaug tų pačių žodžių tarimą, nors ir tai be galo svarbu. Reikia būti labai jau sudiržusios dvasios, kad nejaustum, kad koks rytiečių *dungus* ar *kolnas* skamba kur kas oriau negu *dangus* ir *kalnas*, kad nepastebėtum rytiečio ir šiaurės žemaičio sakinių skirtingos energijos. (KD 3, 457)

Iki septintos klasės be galo troškau gražiai kalbėti bendrine kalba – gal todėl, kad labai mėgau poeziją, o ji tarmiškai juk beveik nerašoma. Buvau išmokęs taisyklingai kirčiuoti net tokias šiaurės žemaičiui keblias ir be galo pretenzingai skambančias formas kaip *literatūra*, *kultūra*, *poema*, *pirmutinius* – mano bičiulius tai kartais pralinksmindavo, kartais suezindavo. Bet viską aukštyn kojom apvertė viena mokytoja, kuri kažkodėl nemėgo žemaičių tarmės, – tai sukėlė man priešingą reakciją, ėmiau net eilėraščius visokius žemaitiškai rašinėti ir visur – reikia ar nereikia – rodyti savo žemaitiškumą. (KD 3, 460–461)

<...> dabar bendrinės kalbos padėtis sunki. Man atrodo, dar sunkesnė, negu buvo anksčiau. Ir dėl dviejų priežasčių. Pirma, rusizmai liko, tik kai kurie pasitraukė dėl pakitusių gyvenimo aplinkybių, tačiau buitinėje kalboje jų nepaprastai daug. Antra, sparčiai į visas gyvenimo sritis braunasi anglų kalba.

Antroji priežastis būtų dar grėsmingesnė, nes anglų kalba yra visai kitos struktūros. O lietuvių ir rusų kalbos abi yra sintetinės: žodžių santykiai sakinyje reiškiami galūnėmis, dėl to ir žodžių tvarka gali būti laisva. Šiurpiausias dalykas, kuris labiausiai kenkia mūsų kalbai, yra ne svetimi žodžiai, o svetimos konstrukcijos, svetimo pasaulio modeliavimo pasisavinimas. Vilhelmas fon Humboldtas XIX a. pradžioje Vokietijoje pasakė gilią mintį, kad kiekviena kalba savaip modeliuoja pasaulį. Kitaip sakant, mūsų pasaulėvaizdis priklauso nuo kalbos ir net tarmės, kuria kalbame. Naujai šią teoriją atrado amerikiečiai Edvardas Sepyras ir Bendžaminas Vorfis: kalba nėra vien ženklų sistema, ji modeliuoja pasaulio vaizdą, net žmonių elgesį. Viena kalba skatina atkreipti dėmesį į vienus dalykus, kita – į kitus. Jei tas pasaulėvaizdis, kurį gauname su savo gimtąja kalba, sugriūva, prarandame tautinį mentalitetą. O juk svarbiausias dalykas – būti savimi. Anglų kalbą laikome prestižine – rusų kalbos taip aukštai nevertinome, dėl to skoliniai dažniausiai eidavo per prasčiokų kalbėseną. Jeigu mūsų psichologija nepasikeis, jei tautinių vertybių nepradėsime vėl kelti į pirmą vietą, anglų kalbos grėsmė bus labai didelė. Kalboje – kaip ir gamtoje: kas išnyko, nebeatgaivinsi. (KD 3, 470)

Idealus atvejis dabar yra dvikalbystė: tarmė ir bendrinė kalba. Savo šeimoje su vaikais kalbu žemaitiškai, su žmona – bendrine kalba. Sūnūs Povilas ir Juozapas taip pat: nuo mažens su manim ir tarpusavyje kalba žemaitiškai, su mama – bendrine kalba. Ir tai visiškai jiems netrukdo. Kieme vaikai net pavydėdavo: Girdeniukai turi savo kalbą! (KD 3, 472) ■

KODĖL NENUNEŠIU ROŽĖS ANT DIANE'OS CILENTO KAPO

Aktorė Diane Cilento, kuri neseniai mirė, sulaukusi septyniasdešimt aštuonerių metų amžiaus, suvaidino nemažai vaidmenų Holivudo filmuose, bet, ko gero, daugelis ją labiau atsimins kaip pirmąją Seano Connery'os žmoną. O man ji yra moteris, nuplagijavusi mano kūrinį. Ir viskas.

8-ojo dešimtmečio pabaigoje parašiau pirmąjį savo scenarijų „Paskutinis tango su Rudolfu Valentino“.* Tai buvo istorija apie paslaptinę moterį, vilkinčią juodais drabužiais, – ji, nuo galvos iki kojų apsisiautusi juodu šydu, kasmet, Valentino mirties dieną, ant jo kapo padėdavo raudoną rožę. (Mano pasakojime toji moteris buvo lietuvių kilmės amerikietė Anna Lingaitis.) 1981 m. pradžioje Australijos kino studija *Vorwood Pty Ltd.* pranešė, kad norėtų apie tai pastatyti filmą, ir pasirašė su manimi dvi sutartis, kiekvieną trim mėnesiams, dėl teisės į scenarijų. Tai laikiau savo kaip scenaristo karjeros pradžia. Tikėjau, kad įgyvendinsiu svajonę – pavyks tapti ne tik Holivudo aktoriumi, bet ir scenaristu. Pasklido gandas, esą pagal mano scenarijų Australijoje jau statomas spektaklis, „moterį su juodais drabužiais“ vaidins Diane Cilento.

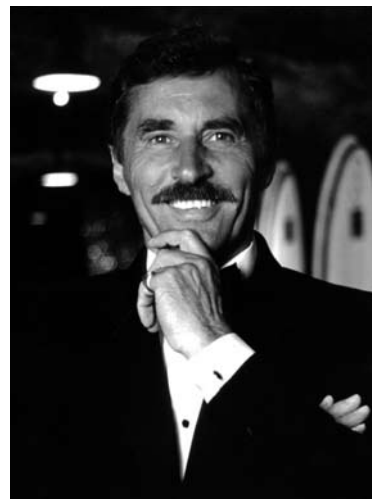
1982 m. man paskambino Hillary Linstead, Melburne gyvenanti žinoma filmų prodiuserė, ir pranešė, kad Diane Cilento su mano scenarijumi buvo atėjusi pas ją, siūlydama statyti filmą. „Jį režisuotų pati Diane“, – pasakė Hillary ir pridūrė, kad mano papasakota istorija jai labai patikusi, tad, jei scenarijus yra laisvas, norėtų jo imtis.

* Rudolph Valentino – italų kilmės amerikiečių aktorius (1895–1926), tapęs pirmuoju vyru „žvaigžde“ kino istorijoje, – *Red*.

Sutartis su *Vorwood* kino studija turėjo baigtis maždaug po savaitės. Netvėriau džiaugsmu, kad mano scenarijų ekranizuos Hillary. Paprašiau Londone gyvenantį literatūros agentą Andrew Maną, kad parengtų sutartį.

Po keleto savaitių savo pašto dėžutėje Londone radau bombą. Tai buvo Sidnėje gyvenančio kino žurnalisto Rae Franciso laiškas. Į voką įdėta ir ilgo interviu su Diane Cilento plačiai skaitomame Australijos žurnale *The Weekend* kopija. Skersai jos Rae brūkštelėjo: „Tavo agentas turėtų įsiusti.“

Perskaičiau tą interviu. Negalėjau patikėti savo akimis. Perskaičiau dar kartą. Iš pradžių jaučiausi toks priblokštas, kad nepajėgiau net paskambinti agentui. Vėliau jam vis dėlto paskambinau ir perskaičiau pagrindines interviu mintis: „...jos kitas didelis projektas – ilgo metražo filmas „Paskutinis tango su Rudolfu Valentino“. Filmo scenarijus ką tik baigtas rašyti, jis yra Diane'os ir Sidnėje gyvenančio dailininko Patricko Hockey'os bendras kūrinys: „Mudu rašėme scenarijų Karnake. Jis yra tapytojas ir imsis dekoracijų, nes tai mūsų bendras darbas ir viskas turi derėti. Pusė filmo vyks 1926 m., kai

George Mikell – Jurgis Mikelaitis
australų TV miniseriale „Stiklo kūdikiai“

Valentino mirė, o pusė – šiuolaikiniame Sidnėjyje, tai gi, reikės išgauti ypatingą kontrastą. O tą kontrastą sukuria „moters su juodais drabužiais“, kasmet Valentino mirties dieną ant jo kapo padėdavusios raudonų rožių, tikra ir įstabi istorija.“ Tame interviu mano scenarijus cituojamas kone pažodžiui.

Baigiau kalbėti. Stoju tylą. „Kokia kalė!“ – sušuko apstulbęs mano agentas. Jis nedelsdamas paskambino Hillary Linstead, ši atsiprašė ir patikino, kad daugiau niekada tai nepasikartos. Po metų susitikau Hillary Kanų kino festivalyje. Ji užsiminė vis dar ieškanti pinigų filmui statyti. Suvedžiau ją su dviem olandų bankininkais, kurie atvyko pasižvalgyti į Kanus, nes norėtų investuoti į kitokį, neholivudinį, kiną. Hillary man pasakė, kad „moterį su juodais drabužiais“ sutiko vaidinti garsi prancūzų aktorė Jeanne Moreau.

Hillary vylėsi, kad filmą pastatyti pavyks.

1982 m. pabaigoje iš Hillary išgirdau naujienas, kurios prilygo dar vienai bombai. Filmas „Žavusis meilužis“ (taip jį pervadino Diane Cilento) žlugo. Režisierė reikalavo dar vieno milijono Australijos svarų, kad Valentino laidotuvių procesiją galėtų filmuoti Sidnėjaus Jurgio gatvėje. Investuotojai duoti pinigų atsisakė. Nei jie, nei Cilento nenorėjo nusileisti. Šis aklas užsispyrimas pražudė visą projektą, o kartu ir mano kaip scenaristo karjerą.

Po kurio laiko atsidūriau Sidnėjyje ir man paskambino Anthony's Shafferis. Pasakė, kad norėtų skubiai susitikti.

Anthony'o Shafferio nepažinojau. Jis buvo brolis dvynys garsaus anglų dramaturgo Peterio Shafferio, pagal kurio pjesę „Penkių pirštų pratimas“ pastatyta spektaklyje atlikau pagrindinį vaidmenį.

Laikraščiai rašė, esą Anthony's neseniai vedė Diane Cilento. Pamaniau, gal jis ketina man pasiūlyti vaidmenį filme. Susitikimas buvo trumpas, nes tą popietę turėjau išskristi atgal į Londoną.

– Aš skambinau, nes norėčiau sudaryti sutartį dėl filmo „Paskutinis tango su Rudolfu Valentino“. Ar scenarijus dar laisvas? – pasiteiravo Anthony.

– Taip, – išlemau.

– Gerai. Ar neprieštarausite, jei filmo kūrime dalyvaus Diane Cilento?

Man tai buvo nemaloni staigmena. Patylėjęs atsakiau:

– Ne mano reikalas, kas bus jūsų partneriai.

– Gerai, – tarė jis.

Pasakiau jam savo agento Londone pavardę. Paspaudėme vienas kitam ranką. Jis palinkėjo man laimingos kelionės. Štai ir viskas. Daugiau niekada nesusitikau su Anthony'u Shafferiu. Po keleto mėnesių jis mirė. Nesulaukiau jokių žinių ir iš Diane'os Cilento.

Bėgo metai, kol vieną dieną netikėtai pamačiau išspausdintą jos autobiografiją: „Diane Cilento. Devyni mano gyvenimai“.

Ji ne tik vėl pakartojo melą, kad parašė „moters su juodais drabužiais“ istoriją, bet ir paliko manąjį pavadinimą „Paskutinis tango su Rudolfu Valentino“. Kodėl ne savąjį „Žavusis meilužis“, kurį sugalvojo bendradarbiaudama su Hillary Linstead? Ji suprato pavadinimo ir

istorijos vertę, todėl norėjo išspausinti iš to viską, kas tik galima.

Diane Cilento užtraukė man didžiulį galvos skausmą, dėl jos patyriau nemenkų išlaidų, kol susigrąžinau teises į savo sukurtą istoriją.

Padedant Didžiosios Britanijos Rašytojų gildijos vadovui Bernie'ui Corbetto ir mano advokatei Rosalindai Mackworth, autorystės reikalas buvo sutvarkytas. Dabar visos teisės į „Paskutinį tango su Rudolfu Valentino“ priklauso man. ■

Diane Cilento. Devyni mano gyvenimai

Iš anglų k. vertė Inga TULIŠEVSKAITĖ

Gražina MARECKAITĖ

TEATRE BUS NUOBODU?

Mirė Adamas Hanuszkiewiczus“, – šiemet „gruodžio penktąją paskelbė visi Lenkijos laikraščiai. Užgeso šešis dešimtmečius švietęs lenkų teatro žiburys, naujojo teatro kūrėjas, vienas originaliausių Lenkijos režisierių, žavus ir charizmatiškas artistas. Sunku aprėpti nepaprastai intensyvių jo gyvenimo ir kūrybos kelią, vedusį per epochos lūžius, istorijos vingius, politines audras, teatrinius potvynius ir atoslūgius. Gimęs 1924 m. Lvove, Hanuszkiewiczus 1945 m. lemtingai įžengė į sceną ir visiems laikams sutapo su augančiu, kintančiu, atsinaujinančiu ar gyvybingumą prarandančiu Lenkijos teatru.

Vaidinęs Jelenia Guroje, Krokuvoje, Poznanėje, Varšuvoje, ilgai dirbęs televizijos režisieriumi, nuo 1961 m. vadovavęs Varšuvos teatrui *Powszechny*, 1968 m. jis perėmė teatro *Narodowy* vairą. Kai Lenkijos Liaudies Respublikoje buvo įvesta karo padėtis, iš teatro vadovo pareigų atleistas. 1989–2007 m. vadovavo Varšuvos teatrui *Teatr Nowy*.

Pasak spaudos, šio „aukščiausios lygos žaidėjo“, „vienos originaliausių asmenybių“ įnašas į Lenkijos televizijos ir teatro raidą yra neišmatuojamas. Jis režisavo, inscenizavo dešimtis iškiliausių lenkų, rusų ir Vakarų Europos literatūros klasikų. Zigmun-

tas Krasiński, Adomas Mickevičius, Juliuszas Słowackis, Cipryanas Norwid, Aleksandras Fredro, Bolesławas Prusas, Stanisławas Źeromskis, Stanisławas Wyspiański, Julianas Tuwimas, Ildefonsas Gałczyński, Witołdas Gombrowiczus, Tadeusz Rożewiczus, Jarosławas Iwaszkiewiczus, Dante, Sofoklis, Euripidas, Jeanas Racine'as, Augustas Strindbergas, Williamas Shakespeare'as, Henrikas Ibsenas, Georgas Büchneris, Franzas Kafka, Jeanas Paulis Sartre'as, Bertoldas Brechtas, Fiodoras Dostojevskis, Nikolajus Gogolis, Ivanas Turgenevas, Antonas Čechovas ir kiti – tai vardai simboliai ir vardai ženklai. Toks pasirinkimas byloja ne vien apie režisieriaus asmenybės mastą, užmojus ir meninę estetinę jo teatro kryptį – šie vardai liudija ir nužymi europinės civilizacijos kelią. Ne mažiau įspūdingas ir spektaklių sąrašas: „Antigonė“, „Elektra“, „Nedieviškoji komedija“, „Hamletas“, „Makbetas“, „Sonetai ir monologai“, „Fredra“, „Procesas“, „Vėlinės“, „Ponas Tadas“, „Baliadina“, „Kordianas“, „Fantazis“, „Sidabrinis Salomėjos sapnas“, „Vestuvės“, „Išlaisvinimas“, „Dantono mirtis“, „Heda Gabler“, „Mirties šokis“, „Panelė Julija“, „Nusikaltimas ir bausmė“, „Broliai Karamazovai“, „Trys seserys“, „Revizorius“, „Mėnuo kaime“ ir kt.

Specialiai pateikiu tokį ilgą, bet toli gražu nepilną sąrašą, kad nors apytikriai galėtume įsivaizduoti, kokius milžiniškus teatrinės kūrybos plotus aprėpė Hanuszkiewiczius, kurdamas provokuojantį, žaižaruojantį, subtiliai ironišką, naiviai barbarišką, intelektualų ir aistringai angažuotą teatrą. Menininkas aistringai polemizavo su literatūra, su istorija, su tradicija, su visuomene, su amžininkais, su pirmtakais ir su pačiu savimi.

Laisvė, vergija, tautinės ambicijos ir netektytys, kova, valstybingumo praradimai, individo atsakomybė už tautą, už valstybę, mesianizmo ir heroizmo mitai, komplikuoti naujosios kartos santykiai su praeitimi, romantizmo prakeikimas – toks buvo Hanuszkiewicziaus kūrybos turinys.

Režisierius, klasikos spektakliuose atskleidęs magišką žodžio muziką, demonstravo ligi tol neregėtą „laisvamanybes“, legalizavo naujus raiškos būdus, praplėtė teatrinį ženklų arsenalą, buvo novatorius, pradėjęs didžius teatro pokyčius. Jis pirmasis į sceną perkėlė televizijos ir kino estetiką, publicistiką, estrados ir kabareto elementus, džiazą ir bigbitą, studentiškus skečius ir kitokius „laiko ženklus“, pavyzdžiui, garsiuosius motociklininkus Słowackio „Baliadinoje“ ar sienų dažytojo kopėčias, vaizdavusias Alpių kalnus „Kordiane“... Jo spektakliuose aktoriai tarsi išlaisvinami nuo daugelio „pareigų“: aktoriaus šauksmą pagauna ir pratęsia saksofono *forte*, o figūra, išnirusi iš tamsos, „prabyla“ ne žodžiais ar judesiais, o raudonai apšviestais drabužių draiskalais. Hanuszkiewicziaus novacijos, šiandien tokios įprastos, o tada atrodžiusios „skandalingos“, vadintos pigiomis, sukeldavo audringą kritikų reakciją, visuomenės diskusijas. Vieni juo karštai žavėjosi, kiti tulžingai smerkė. Triukšmą sukeldavo kiekvienas jo spektaklis, savaip interpretuojantis ir aktualizuojantis klasiką. Hanuszkiewiczius tapo jaunosios kartos numylėtiniu.

Be to, jis buvo nepakartojamo žavesio aktorius, vidinį temperamentą derinęs su mąslumu, elegancija su sarkazmu ir ironija. Scenoje nenaudodavo jokių išorinių vaidybos priemonių, „charakteringų“ bruožų, bet kuo tiksliausiai perteikdavo savo personažo

tiesą, vaidmens (ir spektaklio) esmę. Poetas („Vestuvės“) – Kreontas („Antigonė“) – Raskolnikovas („Nusikaltimas ir bausmė“)... Atrodė, Hanuszkiewiczius visiškai nesistengia (bent jau nepersistengia) kurdamas nepaprastai skirtingus vaidmenis – scenoje jis tiesiog *dėvėjo* vaidmenį taip laisvai, kaip aristokratas dėvi fraką... Bet visi suprato, jautė, ką išreiškia jo personažas, ką jis teigia ir įteigia kiekvienam.

1982 m. išėjusioje knygoje „Teatrinės minties pėdsakais“ rašiau apie Hanuszkiewicziaus teatrą ir išverčiau pluoštą teorinių jo tekstų, nepraradusių aktualumo iki šiol.

Vilniaus publika pamilo Hanuszkiewiczių po jo vadovaujamo teatro *Powszechny* gastrolių 1965 m. – Profsąjungų rūmuose ant Tauro kalno svečiai vaidino Wyspiańskio „Vestuves“. Lietuvių teatras tada žengė dar tik pirmuosius nedrąsius žingsnelius iš pilkos socrealizmo ir „buitinio psychologizmo“ zonos, tad varšuviečių spektaklis po rūškanu sovietinio Vilniaus dangum nušvito tarsi saulė, praplėšusi geležinę uždangą, sužėrėjo kaip vaivorykštė ar spalvotais purlais trykštantis fontanas. Tai buvo kvapą gniaužiantis reginys. „Vestuvių“ veiksmas – XX a. pradžios Krokuvos intelektualų ir jiems prijaučiančių Zakopanės kalniečių gyvenimas (pjesėje kalbama apie išsivadavimą iš austrų priespaudos) – vyko krovietiškoje lėlių „šopkoje“ (prakartėlėje) tarsi nepaliaujamai besisukanti karuselė. Žaibiškai keitėsi mizanscenos, spektaklio veikėjai, aprenkti etnografiniais drabužiais, „apsišaudydavo“ replikomis, suvaidindavo svarbiausią savo sceną ir nuskriedavo tolyn, kad pasirodytų vėl, kai ateis laikas. Spalvingo, skaidraus spektaklio veiksmas liejosi lengvai tarsi žaidimas ar šokis iki pat finalo, kai tautos sukilimas žlunga, nes žioplai muzikas prarado aukso ragą – laisvės šauklį, jam įteiktą mistinių jėgų. (Finalinę repliką: „Turėjai, chame, aukso ragą...“ ne kartą mintyse pri-taikydavome ir savo krašto realybei.)

Akinamas lenkų spektaklio grožis įkvėpė Vilniaus publika, o laisvi, intelektualūs, žodžio kišenėje nieškantys, prieš valdžią nesilankstantys varšuviečiai gero-kai supurtė apsidraudėlišką teatrinę visuomenę – dau-

gelis suvokė, kokie esame baikštūs, bevaliai, sulindę į savo kiautus.

Po spektaklio labai kūrybiškai (buvo deklamuojami monologai, skambėjo gitaros) bendravome su lenkų aktoriais, visus sužavėjo jaunas kino „žvaigždūnas“ Danielis Ołbrychskis su savo „firminiu ženklu“ – atlapotais kailiniais.

Garsusis režisierius bendruose vakarėliuose nedalyvavo.

Antrą kartą Hanuszkiewicziaus vadovaujamas teatras – šį kartą *Narodowy* – atvyko į Vilnių 1976 m. su Dostojevskio „Nusikaltimu ir bausme“, Žeromskio „Pavasarejant“ ir nauju „Vestuvių“ variantu. Tokio ekstremalaus teatro kaip 1965-aisiais jau nepamatėme: spektaklių kalba buvo nuosaikesnė, nors Lenkijoje tuo metu kritikų ietys dėl jo režisūros kryžiuosį ypač aršiai. 1970 m. Hanuszkiewiczius pastatė labai priešaringai vertinamą Słowackio „Kordianą“ (mizanscena su kopėčiomis), 1972 m. – „Baliadiną“ (su motociklininkais).

Iš Žeromskio „Pavasarejant“ prisimenu šieną ir po sceną besiblaškančias gyvas vištas... Šiandien niekas nesistebėtų net gyvą dramblių matydamas, o tada tokios naujovės stulbino, net šokiravo. Lenkų kritikai priekaištavo režisieriui, esą jis „palengvintai“ interpretuoja tautinę klasiką, pataikauja jaunimo skoniui. Daug kas jį smerkė ir už tai, kad sutiko perimti teatro *Narodowy* vadovo pareigas, kai 1968 m. už „netinkamą“ „Vėlinių“ pastatymą (ak, tos lenkams lemtingos „Vėlinės“ – amžinoji maištininkų Biblija) buvo atleistas režisierius Kazimierz Dejmekas. Tačiau Hanuszkiewiczius irgi pateko valdžios nemalonėn: 1981 m. pabaigoje Jaruzelskiui įvedus karo padėtį, jau kitąmet buvo atleistas iš pareigų.

Gastroliniai spektakliai pakerėjo gyvu veiksmo pulsavimu, užburiančia scenos magija. Temperamentingi Hanuszkiewicziaus aktoriai ir jis pats, vaidindamas Raskolnikovą, Poetą, skleidė energiją, kurios neįmanoma analizuoti, ją galima tik pajusti. Režisierius apie tai kalbėjo: „Įelektrinti energijos debesys pakimba palubėje... Kas žino, gal netrukus matuosime tų debesų tankumą koku nors aparatu?

Kas žino, gal ateityje spektakliai bus vertinami pagal tuos parodymus? Jei tokie debesys iš tikrųjų susidaro palubėje, vadinasi, intensyviai bendravimui susitiko talentingi žmonės – abiejose rampos pusėse.“

...Po vieno spektaklio man buvo patikėta misija atvesti režisierių į privatų susitikimą su keletu Lietuvos kritikų Irenos Veisaitės bute Basanavičiaus gatvėje. Su Hanuszkiewiczium, ką tik vaidinusi Poetą, vėlyvą tamsų rudens vakarą ėjome iš Profsąjungų rūmų per parką, per buvusias evangelikų kapines. Sunkiai galėjau patikėti, kad tai jau ne Wyspiańskio „Vestuvių“ Poetas, o „tikras“, labai pavargęs ir, be abejo, išalkęs Adamas Hanuszkiewiczius.

Jis pasakojo apie savo vaikystę Lvove ir viešnages Vilniuje pas dėdę, gyvenusį Antakalnyje prie Neries. Tada išgirdau ir istoriją, kurią vėliau panaudojau pjesėje apie Vilnių: Adamas pasakojo apie didįjį potvynį, kai Neryje skendo jo žaidimų draugas, tų namų sargo sūnus. Leisgyvį ištraukę iš vandens, paguldė į lovą, o gydytojas liepė namiškiams sergėti, kad vaikas neužmigtų. Adamas irgi budėjo prie bičiulio lovos. Iš dėdės buto atsinešęs porcelianinę kino skulptūrėlę, linguojančią galva ir grojančią, nuolat ją prisukinėjo, kinas vis grojo ir linkėjo, kol staiga kažkas pamatė, kad berniukas jau miręs.

Mudviem leidžiantis Basanavičiaus gatve nuo kalno, svečias paklausė, ar dar toli eiti. Atsakiau, kad jau čia pat – vartai buvo už keliolikos metrų. Tačiau įėję į didžiulį tamsų kiemą sutrikome: laiptinėje, prie pat vartų, žemutiniai butai buvo su dideliais numeriais, o mums reikėjo mažesnio.

Adam Hanuszkiewicz

Apėjome kitas (tada dar nerakinamas) neapšviestas laiptines, bet numeracija kuo tolyn, tuo didyn. Prisilapioję tamsiais laiptais po klaidžius užkaborius, gavome eiti lauk nieko nepešę. Nusprendžiau paskambinti telefonu automatu (juk mobiliųjų dar nebuvo). Kiek žemiau, kitoje gatvės pusėje, švietė Rusų dramos teatro tarnybinio įėjimo durys. Hanuszkiewiczzius nuoširdžiai apsidžiaugė atpažinęs, kad tai buvęs Pohuliankos teatras, kuriame dirbo garsusis režisierius Osterwa. Nors ilgai beldėme, durų niekas neatidarė. Žinojau, kad kiek toliau yra telefono būdelė. Nuėjome. Bet ten viskas buvo sudaužyta, laidas išplėštas. Teko leistis net į Pylimo (tada Komjaunimo) gatvę. O jeigu ir tas telefonas neveiks? (Jaučiausi taip, lyg sapnuočiau košmarą!) Prie „Lietuvos“ kino teatro radome veikiančią. Pasirodo, mudviejų klaidžiota be reikalo – butų numeriai mažėja kaip tik viršutiniuose aukštuose. Tokia „logika“ man buvo neįkandama... Vėl kopiname aukštyn Basanavičiaus gatve. Hanuszkiewiczzius vos velka kojas, o man norisi prasmegti skradžiai žemės...

Pagaliau patekome į namus, kur laukė maloni draugija, muzika ir vaisės. Svečias atkuto, pradėjo įdomiai pasakoti apie savo teatrą, režisieriaus darbą, aktorius meną ir t. t. Platus akiratis, pasaulinio teatro kontekstas, šmaikščios istorijos. Kai kas vos spėjo užsirašinėti (ketinome parengti interviu *Kultūros barams*). Režisierius talentingai improvizavo, negailėdamas duoti vertingų pamokų iš teatro teorijos.

Trečią kartą Hanuszkiewiczzius lankėsi jau laisvos Lietuvos sostinėje – 1993 ar 1994 m. Rusų dramos teatre (kurį jis vadino Pohulianka) režisavo spektaklį „Namų dainos“ pagal Stanisławo Moniuszko muzikinius kūrinius. Prabėgę metai jį pakeitė nedaug, bet vis dėlto...

Hanuszkiewiczziaus kūryba – tai nuolatinis ginčas su lenkų „romantizmo perversijomis“, kurios padarė didelę įtaką tautos mentalitetui, be to, visais laikais smarkiai veikė Lenkijos politiką. Hanuszkiewiczzius kreipė lenkų mąstymą modernesne, liberalesne vaga, į klasikos palikimą, praeities mitus ir herojiškas pozas žvelgdamas su ironija, kaip ir ži-

nomi lenkų dramaturgai modernistai/absurdistai Rożewiczzius, Gombrowiczzius, Mrożekas ir kt. Režisierius bandė išsklaidyti tirštas kolektyvinės sąmonės miglas. Vienas garsiausių Hanuszkiewiczziaus spektaklių „Kolumbai, gimę dvidešimtiniais metais“, bylojantis apie karą ir heroizmą, raginantis praeitį vertinti sąžiningai ir atvirai, rodytas net 250 kartų.

„Jeigu teatras nori išlikti gyvas, jis turi keistis“, – nuolatos kartojo režisierius.

„Namų dainos“ – taip pat savotiškas romantinės temos apie „kovas ir heroizmą“ variantas. Ne vien idiliški „namų dainyno“ garsai ir tekstai, bet ir sukilimų, žūčių, išardytų šeimų, tremčių, našlių ašarų motyvai išryškėjo skaidrios struktūros, įspūdingų mizanscenų spektaklyje. Jame sklandė ir Vilniaus dvasia, nes kai kurias dainas, skambėjusias XIX a. salonuose, vilnietis kompozitorius sukūrė lietuviškais motyvais. Seniai žinoma, kad lenkų romantizmo šaknys, jų mitai, jų „baladės ir romansai“ išaugo Lietuvos žemėje. Amžinai „Vėlinės“, amžinai „Ponas Tadas“... Net Hanuszkiewiczzius neįstengė (ar nenorėjo?) tam atsisipirti...

Dažniausiai tik netektis priverčia suvokti tikrąjį asmenybės mastą. Adamas Hanuszkiewiczzius – savamokslis teatro *guru* – buvo klasikas ir novatorius, romantikas ir avangardistas, poetas ir meistras. Kartu su kitais didžiaisiais jis rodė kryptį lenkų teatrui, šiandien vėl klaidžiojančiam nežinioje. Bertoltas Brechtas sakė: „Blogas šiandienos teatras – tai geras vakarykštis teatras.“ Kol Hanuszkiewiczziaus teatras netapo vakardiena, daugeliui jis atrodė tiesiog nepakenčiamas, o dabar visi tvirtina, kad buvęs labai geras. Ne veltui viename interviu lenkų televizijai paklaustas: „Kokie du sakiniai pirmiausia bus ištarti per Jūsų laidotuves?“, režisierius atsakė: „Mirė Hanuszkiewiczzius. Teatre bus nuobodu.“

Per laidotuvių ceremoniją (jas transliavo Lenkijos televizija) urna su palaikais stovėjo ant garsiųjų suveriamų dažytojo kopėčių, kadaise atstojučių Monblano viršukalnę. Kiek aistrų ir emocijų tas teatrinis įvaizdis keldavo prieš penketą dešimtmečių! Ar jau nebekelia? ■

KOLIAŽAI IŠ SKEVELDRŲ, NUGRIMZDUSIŲ Į LAIKO UPĘ

Su rašytoju Karlu-Jürgenu LIEDTKE kalbasi Astrida PETRAITYTĖ

Šiemet lapkritį dalyvavau seminare „Rytprūsiai be legendų“ (Ostpreussen ohne Legende), kurį surengė Liubeke įsikūrusi „Academia Baltica“, siekianti ne kokių nors revanšistinių tikslų, o savos šalies – Vokietijos ir jos kaimynių Baltijos šalių taikaus sambūvio, bet kartu nesibaidanti ir blaivaus žvilgsnio į praeitį. Gamtos prieglobstyje Sankelmarke, netoli Danijos sienos, tris dienas vykusiame renginyje pranešimus skaitė Vokietijos, Lenkijos, Kaliningrado mokslininkai ir visuomenės veikėjai. „Man labiausiai patiko jūsų pranešimas“; – pusiau juokais pasakiau Klausui-Jürgenui Liedtke'ui. Juokauti teko todėl, kad tarp tradicinių pranešimų šis rašytojas įsiterpė su „skaitymais“; Vokietijoje tokiu populiariu Lesungu. Iš knygos „Prasmegęs pasaulis“ (Die Versunkene Welt) paskaitytoji ištrauka ne tik puikiai iliustravo aptariamą temą, bet ir skleidė melancholišką būtojo laiko būtojoje vietoje atmosferą... Neištvėriau nepakalbinusi rašytojo – įrašui turėję tik trumpą valandėlę, kalbėjomės seminare ir skaitymų kontekste. Vėliau sužinojau, kad Liedtke Vokietijoje yra žinomas ir kaip vertėjas iš švedų kalbos, pelnęs ne vieną apdovanojimą – Švedijos akademijos, Paulio Celano premiją ir kt.

Rašytojas yra aktyvus literatūrinio ir visuomeninio gyvenimo dalyvis: keletą metų buvo Baltijos rašytojų tarybos (Baltic Writers' Council) pirmininkas, Trijų jūrų rašytojų ir vertėjų tarybos (Three Seas Writers' and Translators' Council) viceprezidentas, tarptautinės Johanno Bobrowskio draugijos valdybos narys... Jis įkūrė virtualią Baltijos šalių biblioteką (Baltic Sea Library) ir jai vadovauja.

Astrida Petraitytė: *Kokie Jūsų ryšiai su Rytprūsiais, kaip atsirado knyga „Prasmegęs pasaulis“?*

Klaus-Jürgen Liedtke: Mano šeima susijusi su Rytprūsiais pagal mamos liniją. Gimiau, praėjus penkeriems metams po karo, mažame Šlezvigo-Holšteino žemės (tiksliau – Šiaurės Fryzijos) miestelyje, bet nuo vienerių metų augau su mama ir seneliais (iš mamos pusės) Bylefelde, Vestfalijoje, nes tėvas, kalvis, ten gavo darbą fabrike. Ir močiutė, ir senelis mėgo daug pasakoti, per juos jaučiau ryšį su ta tolima šalimi. Jų gimtinę, dabar priklausančią Lenkijai, aplankiau gana vėlai – tik 1979-aisiais, deja, kaimo, iš kurio jie atvyko, nebebuvo, likę tik pamatai...

O kaip tas kaimas vadinosi?

Naujieji Kermušynai (*Neu-Kermuschienen*) Darkiemio apskrityje. Dar buvo dvaras, kuris vadinosi Senieji Kermušynai (*Alt-Kermuschienen*). Pasirausęs Slaptajame Valstybiniame Prūsijos archyve (jis yra Berlyne), sužinojau, kad kaimas įkurtas 1784 m., tada ten gyveno tik 10 žmonių, o XX a. abiejuose Kermušynuose – 67, įsikūrę šešiose sodybose. Darkiemio apskritis po karo buvo padalyta į Rusijai (Kaliningrado sritis) ir Lenkijai priklausiančias dalis. Mano mama ten (Lenkijoje) lankėsi 1977-aisiais, tada jos tėvų namas dar stovėjo, bet buvo tuščias, uždarytas, vidun ji nepakliuvo. Ją pasikvietė tik kaimynai ukrainiečiai, atsikraustę į Kermušynus 1947 m. Po poros metų, kai aš ten nuvykau, buvo likę vien griuvėsiai – kaimas sunaikintas, o gyventojai išsikeldami išsigabeno net plytas... Stūksojo tik molinės sienos.

Naujieji Kermušynai

Taigi knygoje prikeliate mirusį kaimą...

Knygą, vėliau pavadintą „Prasmegęs pasaulis“, pradėjau 1987 m., kai užrašiau pirmąjį sakinį: „Eidamas keliu nuo Ežerynų...“ Pagrindinis kaimo kelias vedė mokyklos link. Tai buvo mano mamos, mano senelių kelias – jiems teko eiti į gretimą kaimą Štobrikėlius (*Stobrigkehlen*). Tai kalvotos apylinkės, seminare sužinojau, kad dabar jos vadinasi *Masury-Garbate* (ir anksčiau jas vadino „kuprotomis“). Kadaisė ši vietovė priklausė ne Mozūrijai, bet Prūsų Lietuvai, valdžios centras – šiauriau esanti Gumbinė (dabar Gusevas). Gyventojai čia buvo mišrūs – po Septynmečio karo atsikėlė nemažai lietuvių, buvo zalcburgiečių... Tyrinėdamas archyvus aptikau, kad iki 1850 m. bažnyčiose pamokslai buvo sakomi trimis kalbomis: vokiečių, lietuvių ir lenkų. Taigi tai buvo riba tarp lenkiškos Mozūrijos ir Prūsų Lietuvos.

Knygą rašiau kone dvidešimt metų, nes norėjau ne tik perteikti šeimos istoriją, bet ir atkurti visą šį mikrokosmosą.

O apie šeimos istoriją daugiausia sužinojote iš mamos pasakojimų?

Taip, domėtis pradėjau nuo pokalbių su mama, kuriai dabar 88-eri, ir su teta, gimusia 1915-aisiais, ji taip pat dar gyva. Turėjau progą pasikalbėti ir su kunigu iš Žabynų (*Szabienen*) parapijos, 1988 m. aplankiau jį Getingene, kalbėjomės visą popietę, jis man daug ką papasakojo iš parapijos gyvenimo, o atsisveikindamas pasakė: „Tarsi būčiau apsilankęs gimtinėje...“ Vieną po kito susirasdavau senuosius to krašto gyventojus, Liubeke yra jų pokario adresų kartoteka. Daugumą savo interviu užrašiau tarp 1990-ųjų ir 1995-ųjų. O 1997 m. aplankiau giminaičius Kanadoje, Toronte – po karo ten persikėlė mano mamos dėdė. Taigi apklausiau beveik 40 žmonių. O tada mėginau paskirus pasakojimus susieti vieną su kitu. Knygoje tiesiogiai nebeatsekama, kas ką papasakojo; balsai įsilieja vienas į kitą. Kaip sakė vienas mano pašnekovas: „Visi ką nors žino, ir niekas nežino visko.“ Atkurdamas šį mikrokosmosą, stengiausi, kad veikėjai būtų tokie pat gyvybingi kaip ir pasakotojai. Žinoma, literatūrinę išmonę irgi teko pasitelkti, bet knygoje daug originalaus pasakojimo, esama vokiškų tarmybių (*Platt-Deutsch*), bet ne tiek daug, kad jos apsunkintų skaitymą.

Mano senelis, kuris mirė, kai buvau septynerių, aistringai domėjosi senaisiais to krašto vietovardžiais. Apylinkėje būta daug kalvų – *Kossenberg, Drosselberg, Blocksberg...*; daug pelkių, jos vadinosi, pavyzdžiui, *Daubas, Kabalis...* Tie vardai arba lenkiški, arba lietuviški, prūsiški... Įdomu, kad dabar skaitymuose tie vardai lenkų ausiai pasirodė labai egzotiški. Tai tas senasis pasaulis, kurio puikūs vardai jau išnaikinti, pavyzdžiui, rusiškoje dalyje buvę Trakėnai (*Trakehnen*), Tolminkiemis (*Tollmingkehmen*)...

O kaip vokiečių skaitytojai priima šią knygą, ar girdėjote kokių nors atsiliepimų?

Taip, gaunu laišku su palankiais atsiliepimais, padėkomis. Knyga gerai perkama – jau parduota 6000 egzempliorių. Joje nemažai senų nuotraukų, tai daugelį ypač domina.

Ar ketinate šią temą tęsti?

Taip, rašau kitą knygą, ji labiau biografinė. Turiu daug medžiagos, dokumentų, pavyzdžiui, mano dėdė karo metais kasdien rašė dienoraštį. Kai žygiavo į Sovietų Sąjungą, buvo dislokuoti Klaipėdoje (*Memel, Mažoji Lietuva*), karo kelias vedė per Lietuvą, Latviją, Estiją, ten buvo sužeistas, vėliau atsidūrė į pietryčius nuo Leningrado – Volchovo fronte... Jo dienoraštis, mano galva, yra labai vertingas dokumentas. Ten aprašomi ir baisūs dalykai, pavyzdžiui, žydų sušaudymas prie Liepojos (tada *Libau*), ir kasdieninis gyvenimas, ypač kai atsidūrė Estijos ir Rusijos pasienyje, vėliau Lenkijoje. Ten buvo ramiau ir gyvenimas tarp vietinių žmonių daugmaž normalus. Visa tai ir norėčiau perteikti naujoje knygoje.

O kokie Jūsų ryšiai su Lietuva, jau šiandienine?

1992-aisiais turėjau progą susitikti su rašytojais iš Baltijos kraštų – tai buvo kelionė aplink Baltijos jūrą, pradedant Sankt Peterburgu, trukusi dvi savaites. Laivu plaukė beveik 400 rašytojų – vokiečiai, daug švedų ir rusų, buvo ir grupelė lietuvių. Rimantas Černiauskas pakvietė mane, kad Klaipėdoje surengčiau skaitymus. Atplaukiau keltu iš Kylio tais pačiais 1992-aisiais ir, regis, buvau pirmas rašytojas iš Vakarų, skaitęs savo kūrybą Klaipėdoje, – juk anksčiau į šį miestą neleidavo atvažiuoti...

Taip, sovietmečiu užsienio turistai dažniausiai negalėdavo nė kojos iškelti iš Vilniaus...

Tą pačią vasarą nuvažiavau ir į Nidą, į Rašytojų namus. Tai buvo mudviejų su žmona (ji švedė) povestuvinė kelionė. Įspūdziai puikūs – kopos, nuostabi gamta. Tik tie namai jau kiek apgriuvę. Tąkart Nidoje sėdome į autobusą ir nuvažiavome į Svetlogorską (buvusį kurortą Raušeną). Šiaip reikėtų vizos, bet tada buvo dar per einamasis laikotarpis, lietuviai jau turėjo sieną, o rusai dar ne, ir jie net nenumanė, kad kas nors taip paprastai ims ir įvažiuos į jų šalį. Tada nuvažiavau iki pat mano mamos ir senelių gimtinės – Darkiemio, dabar Oziersko. Žmonės į mus žiūrėjo, tarsi būtume nukritę iš mėnulio, kai juos fotografuodavome, piktai klausdavo, ar mes ne iš KGB... Grįžome iš Tilžės traukiniu – tada dar kursavo traukiniai...

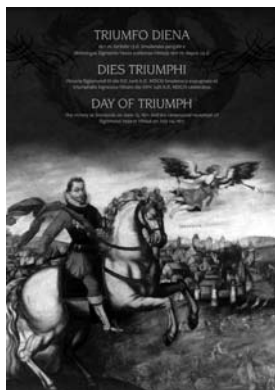
Rimantas Černiauskas yra išvertęs ir publikavęs Jūsų knygos fragmentą...

Taip, tada kai kurie knygos skyriai – pavyzdžiui, apie Pirmąjį pasaulinį karą – jau buvo baigti. Bet Rimantas fragmentą almanachui *Baltija*, kurį pats redagavo, 1995-aisiais išvertė ne iš vokiečių, bet iš anglų kalbos – kai kurios dalys buvo paskelbtos angliškai. (Deja, šią vasarą Rimantas mirė. Su juo ir su jo šeima artimai bendravome.) Ir vėliau pakviestas buvau atvykęs į Nidą, lankiausi Gargžduose. O 2006-aisiais dalyvavau festivalyje Druskininkų poezijos ruduo, ten jau kaip poetas. Mano eilėraščius festivalio almanachui išvertė Antanas Gailius. O Druskininkų festivalio organizatorių Kornelijų Platelių gerai pažįstu iš susitikimo Visbyje. Su Lietuva aš jau šiek tiek susipažinęs, lankiausi ir Vilniuje, ir Kaune. Pirmąkart į Vilnių atvažiavau dar sovietmečiu, 1989-ųjų rugsėjį. Nedidelė draugų grupelė leidomės į kelionę be jokio *Inturisto* pagalbos – nuvykome į Lvovą, Odesą, Kišiniovą, iš ten atskridome į Vilnių. Rusiją tada aplenkėme, keliavome tik po tuometines sovietines „provincijas“.

Jūsų kūryboje dominuoja poezija?

Taip, daugiausia rašau poeziją. Nesu pasakotojas, prozoje perteikiu kitų pasakojimus, užrašinėju istorijas ir dėlioju jų koliažus...

Dėkoju už pokalbį.

Ona MAŽEIKIENĖ

ZIGMANTO VAZOS TRIUMFO DIENA VILNIUJE

Šiomet rudenį Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai išleido knygą „Triumfo diena“ (Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų studijos, IX tomas). Ji skirta Smolensko atgavimo ir Zigmanto III Vazos iškilmingo sutikimo Vilniuje 400-osioms metinėms paminėti. Įvadinius tekstus parašė Vilniaus universiteto prof. habil. dr. Eugenija Ulčिनaitė ir dr. Eugenijus Saviščevas, o Zigmanto Vazos triumfo pašlovinimą unitų giesmėmis aptarė Valdovų rūmų darbuotoja Aleksandra Pister. Straipsniai paskelbti lietuvių ir anglų kalbomis. Iliustracijas iš Lenkijos, Vokietijos, Švedijos, Vengrijos, Baltarusijos, Lietuvos muziejų ir bibliotekų parinko muziejininkas Marijus Uzorka.

Į knygą įdėtos unikalios rankraščių *Dies Triumphi in faustissimum reditum Sigismundi Tertii Poloniae et Sueciae Regis de Smolensco ab ipsius Majestate expugnato, Vilnae XXIV Iulii celebrata A. D. MDCXI* faksimilės su Eugenijos Ulčिनaitės vertimu į lietuvių kalbą ir komentarais. Knygos pabaigoje – giesmė, sugiedota Zigmantui Vazai, kai po pergalės Smolenske jis įžengė į Vilnių 1611 m. liepos 24-ąją.

Eugenijus Saviščevas straipsnyje „Triumfas ir pelnai: Smolensko atkariavimo 1611 m. aplinkybės“ smulkiai

aprašo politinę padėtį ir peripetijas, siekiant pergalės. Po Kijevo Rusios subyrėjimo XIV a. pradžioje Smolenskas bandė lipdyti savo Didžiąją Kunigaikštystę, o amžiaus pabaigoje Smolensko žemei stiprią įtaką pradėjo daryti Lietuvos didieji kunigaikščiai. Ldk Algirdas per Smolenską tris kartus žygiavo į Maskvą ir, matyt, primetė savo valią kunigaikščiui Sviatoslavui Ivanovičiui, kurio sūnūs Smolensko sostą gavo jau iš Lietuvos valdovo, o dukra Ona ištekėjo už būsimo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto. Nuo 1404 m. Smolenskas priklausė LDK. Lietuvos valdovai nekeitė vietinių papročių, nesistengė išstumti religijos.

XV a. pabaigoje atsinaujino Lietuvos karas su Maskva, o 1514 m. Smolenskas pasidavė Maskvai. Dalis diduomenės pasitraukė į LDK, nuo tada Lietuvos politiniame gyvenime įsitvirtino keletas įtakingų giminų – Masalskiai, Puzinai, Oginskiai, Sapiegos...

Tolesnė kova dėl Smolensko vyko sudėtingomis aplinkybėmis. Straipsnyje smulkiai aprašyta karų ir politinių intrigų atmosfera (Livonijos karas, Riurikaičių dinastijos valdymo pabaiga, Dmitrijų Apsišaukėlių – „Lžedmitrijų“ veikla ir t. t.).

XVI–XVII a. LDK visaip stengėsi atgauti rytuose prarastas žemes. Daug nuveikė Abiejų Tautų Respu-

blikos diplomatija – 1605 m. vasarą į Maskvą buvo pasiųstas LDK kanclerio Leono Sapiegos patikėtinis Veližo seniūnas Aleksandras Gosevskis, turėjęs ištirti padėtį Maskvoje, Švedijos poziciją, kitus politinius ir ekonominius klausimus. Sapiega buvo informuotas, kad Maskvos bojarinai ketina nuversti Apsišaukėlių ir pasodinti į sostą karalaitį Vladislovą Vazą. Maskvos padėtis tuo metu buvo sunkesnė (*smutnoje vremia*) negu Abiejų Tautų Respublikos. Tarp abiejų pusių vyko derybos, o kartu buvo rengiamasi karui. Zigmantas Vaza pradėti karą dėsė dėl įvairių priežasčių – norėjo pripratinti visuomenę prie minties, kad karas su Maskva neišvengiamas, be abejo, daug lėmė ir padėtis Livonijoje. XVII a. pradžioje Smolenskas, aptvertas galinga miesto siena, buvo vienas stipriausių Maskvos valstybės bastionų ir neketino pasiduoti.

Smolensko apsuptis užsitęsė ilgai – nuo 1609 m. spalio 1 d. iki 1611 m. birželio 13 d., kai prasidėjo miesto šturmas. Birželio 26 d. Zigmantas Vaza su kariais įžengė į Smolensko pilį ir pradėjo švęsti pergalę.

Leono Sapiegos diplomatija buvo labai svarbi, tačiau po pergalės kancleris jautė nuoskaudą: „Niekas dabar neprisimena, kad jis valdovui pataręs šį žygį pradėt.“ Kovos dėl Smolensko, jo atgavimas buvo didelė Abiejų Tautų Respublikos pergalė ir paskutinis LDK teritorijos praplėtimas (nors teko žemes dalytis su Lenkija, kuri gavo Starodubą). Vis dėlto kanclerio Sapiegos pastangomis Smolenskas (tais laikais didesnė teritorija negu dabartinė Lietuvos Respublika) buvo prijungtas prie LDK.

Liepos pradžioje Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Zigmantas Vaza, pasiėmęs dalį kariuomenės, išvyko iš Smolensko švęsti pergalės į Vilnių, kur jo laukė šeima ir artimieji. 1610 m. gaisro nusiaubtame mieste triumfo arkos buvo statomos gaisravietėje: „Kiekvienas turi teisę pasirinkti, į ką žvelgt: virš galvos ar po kojomis“, – baigia straipsnį dr. Eugenijus Saviščevas.

Eugenija Ulčinaite straipsnyje „Zigmanto Vazos triumfas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų

sveikinimų kontekste“ rašo, kad Smolensko, 97-erius metus priklausiusio Maskvai, susigrąžinimas buvo labai reikšminga pergalė, nes tai ypač svarbus politinis ir karinis centras rytuose. Profesorė išvertė į lietuvių kalbą šio svarbaus įvykio literatūrinį aprašymą, išlikusį tik rankraštyje (originalas saugomas Drezdeno universiteto bibliotekoje). Parašytas lotynų kalba, dedikuotas Zigmantui Vazai. Kaligrafiška rašysena, svarbiausių asmenų vardai ir titulai išdidinti ir paauskuoti, tituliniam lape nupiešti keturi žali susipynę laurų vainikai, pernerti dviem palmių šakelėmis. Buvo parengtas vienintelis šio rankraščio egzempliorius ir įteiktas Zigmantui Vazai asmeniškai.

Tekstas „Triumfo diena“ yra iš dviejų dalių: pirmoje aprašyta Zigmanto Vazos sutikimo Vilniuje ceremonija: valdovas su jį lydintiu karių būriu liepos 24 d. išvakarėse apsistojo netoli Vilniaus (spėjama, Lavoriškėse). Ryte iš Vilniaus pasitikti kunigaikščio išvyko artimieji, senato nariai, dvasininkai, didikai, miestiečių minia ir ginkluota karių palyda. Vasara buvo karšta ir lietinga, todėl pasislėpti nuo saulės ir lietaus pastatytos keturios palapinės. Sveikinimai vyko pagal rangą. Paprastai valdovai į Vilnių įžengdavo pro Rūdininkų vartus, šįkart Zigmantas Vaza įžengė pro Medininkų (Aušros) vartus. Vykdamas į savo rezidenciją Žemutinėje pilyje, valdovas perėjo per visą senamiestį, pro įvairių konfesijų bažnyčias: unitų Šv. Trejybės, stačiatikių Šv. Dvasios cerkvę, jėzuitų Šv. Jono bažnyčią, prie kiekvienos stabtelėdamas – čia jį sveikino įvairių konfesijų tikintieji ir akademinė bendruomenė. Iškilmingas sutikimas vyko Šv. Pranciškaus ir Bernardo (bernardinų) bažnyčioje, nes Šv. Stanislovo ir Vladislovo katedrą buvo nuniokojęs prieš metus siautėjęs didžiulis gaisras. Po iškilmių valdovas nuvyko į Žemutinę pilį. Miestas irgi šventė – triukšmingai drioksėjo pabūklų salvės, skambėjo trimitai, dundėjo būgnai.

Antroje „Triumfo dienos“ dalyje aprašytas literatūrinis ir meninis šventės apipavidalinimas. Kaip ir per ankstesnius valdovų sutikimus, vienas iš svarbiausių atributų buvo triumfo arkos su skulptūromis, piešiniais, emblemomis, sentencijomis, epigramomis ir

kt. Ulčinaitė pabrėžia: „Pasakytas ir parašytas žodis bei vizualinės jo interpretacijos buvo pagrindiniai tokių renginių elementai.“ Vilniuje buvo pastatytos trys triumfo arkos: prie Žemutinės pilies – Didžiųjų kunigaikščių rūmų (bene didžiausia), prie Vilniaus jėzuitų akademijos, o trečią – prie Rotušės pastatė miestiečiai ir pirkliai.

Knygoje pateiktas valdovo sekretoriaus Rudžijerio Solomonijo triumfo arkų aprašymas ir paaiškinimai, skirti valdovei, mat kai kurios arkos ir piramidės (tikėtina, prie Valdovų rūmų) buvo pastatytos jos pavidimu. Siekta pavaizduoti Jo karališkosios didenybės dorybes, leidusias pasiekti pergalę: išvalgumą, narsą, išmintį, sumanumą, gebėjimą laukti tinkamo momento, pasiklovimą Dievo valia. Visa tai simbolizavo Antikos dievai ir herojai (Heraklis, Minerva, Junona) su atitinkamais piešiniais, įrašais ir sentencijomis. Tikėtasi, kad tai ir „palikuonims parodys ne tik kaip nugalėti, bet ir kaip išsaugoti tai, kas įgyta“, – rašo Ulčinaitė.

Triumfo arką, pastatytą prie Vilniaus Jėzaus draugijos akademijos, puošė keturių Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių: Stepono Batoro, Kazimiero Jogailaičio, Jogailos, Žygimanto Senojo atvaizdai su eilėmis, šlovinančiomis Zigmanto Vazos pergalę ir narsą. Šalia pavaizduotos valdovų žmonos, šv. Stanislovas, šv. Kazimieras ir kt. Daug antikinės mitologijos vardų, emblemų, epigramų, aliuzijų, citatų iš Šventojo Rašto, apstu siužetų, susijusių su Smolensko pergalė, su Švedijos, Lietuvos, Lenkijos ir Maskovijos tarpusavio santykiais.

Priešais Rotušę pastatytoje arkoje ant aukštų medžių buvo sukabinti Smolensko pergalės trofėjai: strėlės, maskvėnų kepurės, būgnai. Pavaizduotas parblokštas Polifemas ir triumfuojantis Uksas – tai LDK pergalės ir Maskvos pralaimėjimo atspindys.

Tekste ne kartą minima katalikų ir stačiatikių Brastos bažnytinė unija (1596), prie kurios daug prisidėjo Zigmantas Vaza. Tą reikšmingą įvykį iliustravo Senojo ir Naujojo Testamento tekstai, emblemos.

LDK sostinėje visi iškilmų scenarijai buvo panašūs, su daugybe pasikartojančių elementų. Triumfo

dienos 1611 m. naujovė ta, kad pirmąkart dalyvavo unitai – tuo siekta propaguoti teologo, pamokslininko Petro Skargos vieningos Bažnyčios idėją. Matyt, todėl valdovas ir įžengė į Vilnių pro Medininkų (Aušros) vartus.

Zigmanto Vazos triumfo aprašymą užbaigiančią giesmę unitai giedojo, valdovui einant pro Šv. Trejybės bažnyčią. Pateiktos giesmės natos, žodžiai slavų kalba, jų lotyniškas šaltinis – 20 ir 133 psalmių tekstas įrašytas paraštėse, pateiktos ir lotyniškos eilės, kurias deklamavo unitų jaunuoliai. Trijuose eilėraščiuose šlovinama pergalė, valdovui linkima ilgų gyvenimo metų, prisiekiami ištikimybė jam.

Smolensko susigrąžinimas buvo proza ir eilėmis aprašytas tiek iškart po įvykio, tiek vėliau. Iš rašysenos galima spręsti, kad tekstą užrašė trys asmenys.

Alekandra Pister straipsnyje „Zigmanto Vazos triumfo pašlovinimas unitų giesmėmis: muzikinė struktūra ir notacijos ypatybės“ rašo, kad valdovui įžygiavus į Vilnių, unitai sveikino jį giedodami: „Viešpatie, karalius džiaugsis tavo galybe“ ir „Štai dabar šlovink Viešpatį“. Kai jis ėjo pro Šv. Trejybės bažnyčią, buvo giedamos bent dvi giesmės, jų natos užrašytos rankraščio pabaigoje. LDK muzikos paveldas nėra gausus, todėl šios unitų giesmės yra labai vertingos, jos rodo, koks buvo XVII a. pradžios bažnytinės muzikos repertuaras. Giesmės parašytos dviem kalbomis: slaviškas tekstas yra penklinių apačioje, o lotyniškas atitinkmuo – paraštėse. Straipsnio autorė mano, kad giesmės buvo atliekamos greičiausiai tik slavų kalba, nes lotyniškam tekstui vietomis stinga melodijos. Išnagrinėjusi žanrą, daugiabalsiškumą, pauzes, kitas muzikines subtilybes, muzikologė padarė išvadą, kad rankraštyje užrašytas unitų giesmės iš XVII a. muzikinio rašto perkėlus į šiuolaikinę notaciją, jos tampa prieinamos šiandienos atlikėjams ir tyrėjams, besidomintiems Vilniaus senosios muzikos paveldu, leidžia prisiliesti prie muzikos, skambėjusios prieš 400 metų.

„Šviesiausiojo ir nenugalimiausiojo Pono Zigmanto III [...] laimingiausio grįžimo nuo Smolensko“, pašlovinimo ceremonijoje smulkiai aprašyta, kad „Jo

Unikalaus rankraščio *Dies Triumphi*, skirto 1611 m. birželio 13 d. Smolensko pergalei ir iškilmingam Zigmanto Vazos sutikimui Vilniuje 1611 m. liepos 24 d., titulinis lapas, SLUB

Tommas DOLABELA. Zigmanto Vazos portretas apgulto Smolensko miesto fone, XVII a. pr. ZKW-PZS

Smolensko pergalei pažymėti skirtas medalis su Zigmanto Vazos atvaizdu, XVII a. pr. KHM

1611 m. liepos 24 d. Zigmanto Vazos iškilmingos eisenos per Lietuvos sostinę Vilnių maršrutas, pažymėtas 1737 m. Johano Georgo Maksimilijano Fiurstenhofo plane, StB PK

Didenybė nugalėtojas Vilniuje sutiktas „visais šlovinimo ir džiaugsmo instrumentais.“ Miesto gatvės išpuoštos žalumynais, namai apdengti margaspalviais užtiesalais, kilimais, auksu siuvinėtais audeklais. Šviesiausioji karalienė (Konstancija Habsburgaitė), sužinojusi, kad sutikimui jau pasiruošta, dalyvavo šventose Mišiose, dėkodama už „geriausiojo galinčiausiojo Dievo pagalbą“.

LDK senatoriai ir didikai, gausiai susirinkę prie pilies, pasveikino karalienę ir apie 10 valandą ryte išvyko pasitikti „Šviesiausiojo nugalėtojo“. Karalienė su karaliaus seserimi Ona Vazaite važiavo išpuošta prabangia, šešių baltų žirgų traukiama karieta. Priekyje – karalaitis Vladislovas Vaza su Garbingiausiuoju Apaštališkuoju nuncijum, su Vilniaus vyskupu, su Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės senatoriais ir didikais. Karietą supo 100 karių ir sargybinių, ginkluotų šautuvais, paskui ją dviračiais vežimais važiavo karalienės tarnai. Už miesto ribų laukiantieji ėmė šaudyti, salvių ugnys nušvietė visą dangų. Karalių, „pernakvojusį už trijų mylių“, pasitiko miestiečiai, nešdami 40 vėliavų, procesija nusidriekė beveik per dvi mylias. Svarbūs piliečiai, apie 400 raitelių, sudarė pirmąją eilę, už jų rikiavosi įvairių luomų pėstieji...

Žvalgai ir raitieji pasiuntiniai pranešė, kad jau „atvyksta Šviesiausiojo nugalėtojo“ eskortas ir reikia skubėti prie palapinių. Palapinės iš persiško ir turkiško šilko buvo pastatytos atvirame lauke maždaug už mylios nuo miesto. Po daugybę dienų trukusių liūčių tądien nušvito saulė, o šventiškai nusiteikusių žmonių šauksmai priminė prasiveržusios upės šniokštimą. Pasveikinti karaliaus atvyko daugiau kaip 30 LDK didikų, dalyvavusių Vilniuje surengtame Aukščiausiojo tribunolo susirinkime. Karaliaus dvariškiai išsiskyrė ypatingu puošnumu, turėjo žirgus, „puoštus savo tautos ar persišku įpročiu“. Už jų žygiavo „šviesiausieji ponai“ – LDK vyriausiasis kancleris Leonas Sapiega, LDK maršalas Kristupas Manvydas Dorohostaiskis, senatoriai su savo karių būriais, dalyvavusiais Smolensko atkariavimo kampanijoje. Karalius įžengė į antrą palapinę, kur

karalienė „su derama pagarba ir nusižeminimu“ pasveikino vyrą gana ilga kalba. Visus sujaukino pasakymas: „Tik dieviška Apvaizda, stebinti ir sauganti, lėmė, kad valdovai, kurių beveik dvejus metus čia nebuvo, galėtų kalbėtis veidas į veidą, esant tokiam džiaugsmui...“ Karalius į asmeniškus žmonos sveikinimus sakė „žodžius, išreiškiančius santuokinio vyro jausmus“. Po to karalių sveikino sesuo, pagarbą išreiškė karalaitis Vladislovas.

Sutikime dalyvavo grafas Pranciškus Simoneta, Folinio vyskupas, popiežiaus nuncijus Abiejų Tautų Respublikoje (1609–1610), rezidavęs Vilniuje, ir Vilniaus vyskupas Benediktas Vaina. Jo didenybė klausėsi sveikinimų beveik visą valandą: kalbas rėžė kunigaikštis Mikalojus Kristupas Radvila, Vilniaus vaivada Jeronimas Chodkevičius, kaštelionas Teodoras Skuminas, kiti dignitoriai. Palapinėse ir lauke sveikinimo ceremonija tęsėsi ilgiau nei pusantros valandos, po to visi skubėjo prie žirgų ir karietų vykti į miestą, o karaliaus palyda, kad nekeltų sumaišties, dar liko vietoje. Iš visų pusių aidėjo trimitų gausmas ir būgnų dundesys. Šviesiausiasis karalius sėdo ant gražaus eiklaus žirgo, priekyje jojo šarvuoti totorių, kazokų kariai, senatoriai, didikai, dvariškiai, kitų luomų atstovai. Procesija artėjo prie miesto. Vilniaus kalneliai buvo užtvindyti „nesuskaičiuojamos gausybės žmonių“. Karaliaus pasitikti ir pasveikinti išėjo Vilniaus senatas. Po to karalius su palyda įžengė į miestą, ant kurio varėtų kabėjo meistriškai padarytas erelis su žodžiais: „Įženk, nugalėk, karaliauk.“

Zigmantui Vazai einant pro graikų-romėnų didžiausią Šv. Trejybės bažnyčią, graikų papročiu suskambo didieji varpai, nustelbė būgnų dundesį ir trimitų gausmą. Priešais stačiatikių cerkvę, esančią kitoje gatvės pusėje, stačiatikių jaunimas ant pakylės deklamavo graikiškas eiles. Valdovas stabtelėjo prie prabangios triumfo arkos, pastatytos Vilniaus miestiečių ir pirklių. Iš ten kelias vedė prie Jėzaus draugijos akademijos arkos, „išsiskiriančios savo didumu ir didingumu, papuoštos gausybe meniškų emblemų ir piešinių“.

Nuo gaisro nenukentėjusioje Šv. Bernardo bažnyčioje valdovas dėl „pamaldumo ir tikėjimo pirmiausia [...] išsakė Dievui maldas“, pabučiavo altoriaus relikvijas. Saulei leidžiantis, karalius pro didingas arkas buvo nuvestas į pilį, kurią užliejo muzika, giesmės, varinių būgnų, trimitų garsai. Nuo Aukštutinės ir Žemutinės pilies griaudėjo karo pabūklai. 400 karaliaus pėstininkų šaudydami sukėlė tikrą sviedinių krušą. Iki pat saulėlydžio linksmybės drebino Valdovų rūmų sienas... Taip baigėsi Triumfo diena: „...nugalėjus Dievo bažnyčiai priešą, iš prigimties baisų ir barbarišką priešą, nušvito Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, o kartu ir visam krikščioniškajam pasauliui atnešė didelį džiaugsmą“.

Toliau kitu šriftu pateikiamas smulkus pasakojimas apie triumfo arkas, kurios buvo „Jo Karališkosios Didenybės sekretoriaus Rudžijerio Solomonijo Šviesiausiosios Karalienės pavedimu pastatytos ir aprašytos“. Karalienė paprašė pateikti paaiškinimus figūrų, sentencijų, kuriomis norėta išreikšti jos mylimiausiojo vyro dvasios dorybes.

Smulkiai aprašyta arkų išvaizda, nurodyta, kas kurioje arkos vietoje pavaizduota ir užrašyta, išvardytos figūros, piešiniai. Miestiečių pastatytoje arkoje buvo pavaizduotas šv. Kazimieras, LDK globėjas, pažerta daug simbolių, įrašų, piešinių, posakių, pavyzdžiui, „*niekas negali pasiekti pergalės kitaip, kaip tik įveikdamas sunkumus*“; „*pavydas sėdi ant akmens, kadangi jis ilgalaikis, beveik amžinas*“. Tarp dviejų vainikų raidės: P.C.F.C. (*Peraemia, Constantia, Fortitudo, Concordia* – atlygis, ištvermė, narsa, santarvė).

Prasmingos sentencijos (pvz., *Neverta priešintis Herkului; Minervos sumanumu; Nesaldi šlovė be dukių; Triumfuoja, nugalėjusi nedorybę; Geriausias ir saugiausias dalykas vadovaujant – ramybė; Ištvermė spindi sunkumuose; Mokėjimas išsaugoti visuotinę ramybę; Apgalvotą delsimą lydi sėkmė; Kovojančiam Dievo pagalba* ir t. t.) paaiškina simbolių reikšmę ir prasmę. „Taigi Dievo pritarimu ir jo malone jis karą pradėjo ir jo pagalba baigė“.

Knygos pabaigoje pateiktos dviejų giesmių faksimilės ir eilės, unitų deklamuotos lotynų kalba: „*Sveikas, karaliau, didžių valdovų šeimos palikuoni, / Pergalinga ranka karo trofėjus nešęs. [...] Mūsų taip pat būrys, tikėjimą graikų išlaikęs / Nori pasveikint tave ir palinkėt sėkmės...*“

Per knygos „Triumfo diena“ pristatymą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose Ieva Gaidamavičiūtė (sopranas), Miglė Cicėnaitė (altas), Ignas Garla (tenoras) ir Nerijus Masevičius (bosas) sugiedojo XVII a. pradžios unitų giesmės fragmentą iš *Dies Triumphi...* Aleksandra Pister pasidžiaugė, kad pavyko rasti giesmių atlikėjus – nors giesmės parašytos pakankamai aiškiai, bet buvo sunkoka nustatyti jų ritmą.

Eugenijus Saviščevas pabrėžė, kad XV a. Smolenskas buvo artimesnis Vilniui negu dabar (nors Vilniuje ir esanti Smolensko gatvė). 1514–1515 m., kai jį užvaldė Maskva, LDK nebegalėjo viena atsilaukiyti ir tai atvedė prie Liublino unijos. Eugenija Ulčinaitė priminė, kad Romoje susiklosčiusi tradicija po pergalių statyti triumfo arkas gyvavo ir LDK, bet Vilniuje triumfo arkos buvo statomos laikinos, o Romoje – ilgaamžės.

Šiomet sukako 350 metų, kai po Maskvos užgrobimo buvo išvaduotos Vilniaus pilys. LDK valdovų rūmų darbuotojai kartu su kolegomis iš Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto, Lietuvos istorijos instituto ir Lenkijos instituto Vilniuje surengė tarptautinę mokslinę konferenciją „Vazų epocha Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, kurios medžiagą numatyta išleisti atskiru leidiniu.

Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų muziejainikai, nekreipdami dėmesio į jų adresu skleidžiamą šmeižtą, nors ir jaučia nuolatinę įtampą, be to, dirba vis dar nebaigtose patalpose, daro visos Lietuvos kultūrai svarbų darbą: leidžia reikšmingus leidinius, rengia tarptautines konferencijas ir įspūdingus kultūros vakarus – vaizdais, poetiniu žodžiu, muzikos garsais nukelia lankytojus ir skaitytojus į vis kitą epochą. ■

Rita REPŠIENĖ

„LIETUVIŠKOJI MIZOGINIJA“: STEBUKLAI, MOTERYS IR KITOS NACIONALINĖS NELAIMĖS

Būti nelaimingam ir apgailėtinaam yra lengva, būti laimingam yra daug sudėtingiau ir kiečiau.

Tom York

Kiekvienas yra savo šeimos, savo aplinkos, savo profesijos, savo laiko kalinys.

Jean d'Ormaesson

Viskas tapo panašu į videožaidimą, kuriame turi prisiimti kario vaidmenį ir įžengti į magišką karalystę. Skirtumas tas, kad žaisdamas videožaidimą visiškai apsvaigsti, o rašydamas visada susiduri su kritiniais momentais, kai iššoki iš lokomotyvo tik tam, kad vėl išoktum į jį kitą rytą.

Umberto Eco

Laimės indeksai šalyje, kuri pirmauja pasaulyje pagal nelaimingų žmonių skaičių, primena parabolę apie neregijų karalystę – ten nėra vietos regintiems ar norintiems išvysti saulės šviesą. Verčiau keikti tamsą, negu uždegti žiburį? Lengviau klaidžioti savo prietarų, nelaimių, dejonių labirintais, užuot siekus koku nors stebuklingu būdu išsigelbėti iš nevilties, kuri visus amžinose (paveldėtose?) sutemose skendinčių namų kalinius (atsidūrusius ten savo noru?) varžo tarsi tramdomieji marškiniai.

„Pasaulis yra didelis, bet mummyse jis gilus it jūra“ (Rainer Maria Rilke). „Pasaulis yra didelis“, bet išsigelbėjimas laukia ne už jūrų marių, o glūdi mummyse.

Nors stebuklai buvo šimtus metų atkakliai stumiami iš kasdieninio gyvenimo, tikėjimas jais tebėra mūsų kultūros dalis. Kaip ir nuostata, kad moterys „iš principo“ privalo būti nelaimingos, nes ne kas kitas, o jos yra visų nelaimių priežastis ir pasekmė, kentėjimų auka ir grėsmė tautinei demografijai. Ar pasaulis be moterų ko nors netektų? *Cherchez la femme* – tai visų detektyvų ir intriguojančių istorijų, kai priežastys neišskios ar komplikuotos, ašis, išsaugojusi magijos iliuziją. Naujoji lietuvių mitologija, valdoma nematomų dievų, deja, tebėra senųjų baimių įkaitė.

Baimė suklysti, baimė pripažinti savo silpnumą, baimė, kad nesugebėsi pateisinti lūkesčių ir vilčių,

nors net neaišku, kas sprendžia šią lygtį, kas užrašo didžiąją išlikimo formulę. Kultūros akiračiuose tam tenka tik retorinės figūros vaidmuo. „Jei kultūra nefiltruotų, ji būtų beprasmė – tokia beprasmė, kaip pats savaime yra beformis ir beribis internetas. Jei naudotumės visa jo teikiama informacija, būtume idiotai. Kultūra yra instrumentas, kuriantis intelektualinių darbų hierarchinę sistemą.“¹ Mūsų hierarchijos viršuje šįkart bus lietuviškoji ginocentrija su savosiomis paslaptimis, magija ir stebuklais, sandoriais su nelabuoju ir neįtikėtinomis sakramentalijomis, nepaprastu nuoširdumu ir santūria egzaltacija. Ar ne iš čia kildinta ir mizoginija – liguista neapykanta moterims?

Pripažinti ar ignoruoti

Apsimesti, kad pasaulyje niekas nesikeičia, reikėtų parodyti savo ribotumą. Tradicijas, paveldą, vertybes, perduodamas iš kartos į kartą, taip pat „filtruoja“ akistata su dabartimi. Svarbiausi pasikeitimai vyksta viduje, tačiau kultūrinė stagnacija ir slogi aplinka slopina entuziazmą keisti aplinką ir keistis patiems. Kaip atsikratyti patriarchalinių „didelio kaimo“ įpročių ir įtvirtinti civilizuotus santykius, kad išsivaduotume iš nuolatinės kančios būsenos? Žinoma, jeigu elsimės pagal popsininko Aro Veberio siūlomą laimės receptą („Gyventi reikia taip, kad depresija būtų kitiems“) iš pragaištingo susipriešinimo, ir ne vien tarp lyčių, niekaip neišsivaduosime. Nes kam gi lengviausia įvartyti depresiją, jeigu ne silpnesniai už save, t. y. labiau pažeidžiamam, priklausomam, jautresniam ir nuoširdesniam?

Lietuviškoji empatija, t. y. įsijautimas į kito asmens emocinę būseną, irgi reiškiasi pačiomis netikėčiausiomis formomis. Rinktinės gražuolės arba vadinamosios „žvaigždės“ tampa „kosmetinėmis“ aukomis, atseit, kad galėtų kovoti su smurtu ir kitokiu silpnosios lyties žeminimu. Ar tai padeda smurtą patiriančioms moterims? Tarptautinė socialinė akcija, pasaulyje rengiama jau dvidešimt metų su šūkiu „Šešioliką dienų be smurto“, paverčiama nacionaliniu „smurto“ podiumu miesto transporto

stotelėse, o visi kiti šiai akcijai skirti renginiai lieka nepastebėti. Moterims, patiriančioms smurtą ir atsidūrusioms uždarame rate, iš kurio daugelis neturi jėgų ištrūkti, tokia abejotina parama sukelia tik dar daugiau dvejonų ir didina nerimą dėl ateities.

„Parodomasis“ smurtas tampa beprasmybės propaganda, primityvia holivudinio naratyvo „lovoje su priešu“ interpretacija.

Kodėl moterims vis dar suteikiama kančios malonė ir priskiriamas aukos vaidmuo? Reikia keisti požiūrį, kad pagaliau suvoktume: moteris nėra pasmerkta smurtui ir išnaudojimui. „Blogiausia, kad elgiamasi visiškai atvirksčiai, nes tai, į ką apeliuojama – į tradicines „stipraus dominuojančio vyro“ versus „silpnos, pasyvios, pasiduodančios, bailios moters“ tapatybes – ir yra tokio smurto priežastis, iš čia jis ir kyla, dėl to su juo ir taikstomasi.“²

Per vieną dieną pakeisti žaidimo taisykles, kurios galioja šimtus metų, neįmanoma. Galima kalbėti „apie moterų išlaisvinimą kaip pajuokos objektą“³ arba atvirksčiai – tvirtinti, kad „moterys pabudo iš sąstingio, įgijo kovingumo, dinamiškumo, linksmyumo, humoro, o juk anksčiau jos buvo liūdnos“,⁴ tačiau „reikėtų atskirti, kas pastovu ir kas permaininga“.⁵ Papročių istorija išsaugojo nemažai paslapčių ir lemtingų, tamsių gaivalų, su kuriais dar nesame pasirengę susidoroti ar bent jau juos pripažinti, o juk ligą pradedama gydyti nuo jos diagnozės.

Kultūrinės perversijos

Archajiniai kultūros sluoksniai su vyraujančiais etiniais modeliais, kvalifikacinėmis sistemomis ir lyčių hierarchija lietuvių mąstyseną yra persmelkę „daugiau negu kitų Vakarų Europos tautų kultūrinės nuostatos“.⁶ Moterų ir vyrų priešprieša paremta gana kategoriškai vaizdiniais: „moterys identifikuojamos su gamta, o vyrai – su kultūra“,⁷ moterys atsiduria vienoje verčių grandinėje su kūnu, vyrai – su mąstymu, moterys vadovaujasi emocijomis, vyrai – protu ir t. t.⁸

Pasak Vytauto Kavolio, lietuvių pasakos irgi atskleidžia skirtingą vyrų ir moterų psichogenezę:

„vyrų iš prigimties stiprūs, o moterų charakterio stiprybę, kurios iš prigimties neturi, įgyja pasiaukodamos šeimai.“ Stiprumo paradigma, akcentuojama kaip pasiaukojimas šeimai, paverčia moterį patriarchalinių vertybių įkaite. Tartum laisva valia moteris niekada nepasirinktų šeimos ir su ja susijusių išbandymų!

Ar pasirinkimo laisvė net pasakose neįmanoma? Tiesa, kai merginai niekaip neįtinka jaunikiai ir ji užsimano vyrą su auksine nosimi, toks šaunuolis ima ir atsiranda, bet po vestuvių paaiškėja, kad jis yra velnias. Išbandymai, moterims ir vyrams tenkantys stebuklinėse pasakose, yra netolygūs. Populiariausia lietuvių pasaka apie Eglę žalčių karalienę atspindi ir archajines nuostatas, ir dabartinę situaciją: „Moterims reikia subręsti, vyras jau tobulas savyje.“⁹ Moteriai keliami reikalavimai nėra tik praeities paveldas, tobulumas yra laikomas prigimtiniu vyro bruožu, moteris gali tik *siekti* tobulumo: „Moteris ji buvo garbinga, nuolanki savo vyrui karaliui, atlaidi ir labdaringa dievobaimingiems vargšams“ (Jonas Dluogošas).¹⁰ Arba jos daliai skiriami kiti išmėginimai.

Vienas didžiausių išbandymų per visą žmonijos istoriją, tekęs moterims, buvo kaltinimas raganavimu – esą jos, sudariusios sandėrį su tamsiosiomis galiomis, piktnaudžiauja burtais ir magija. Tradicinė kultūra plačiai išplėtojo požiūrį, kad moterų geiste gėdžia pasiduoti velniui, yra jo sąjungininkės, pažadėjusios jam savo sielą, kad įgautų antgamtinių gebėjimų, o tuos burtus panaudoja arba padėdamos, arba kenkdamos kitiems žmonėms.¹¹ Elgesys su raganomis brėžia ideologinio agresyvumo kreivę moterų atžvilgiu – Lietuvoje iš visų pasmerktųjų, kurie buvo apkaltinti raganavimu ir sudeginti ant laužo, 75 proc. sudaro moterų.¹²

Apskritai raganavimas laikomas moterų piktos valios pasireiškimu. Vyrų ir moterų, nors darytų tą patį, visada vertinami skirtingai: „Vyrų raganių, ne tik moterų, taipogi buvę senovėje. Jie buvę vadina mi žyniais“,¹³ burtininkais, alchemikais, atradėjais, mokslo žmonėmis. Vyrų potraukis magijai ir burtams yra plačiai žinomas istorinis faktas,¹⁴ tačiau jie

nebūdavo kaltinami nei demonologija, nei ryšiais su šėtonu.¹⁵

Kultūros istorija savaip liudija moterų diskriminaciją: joms paliekama tik viena alternatyva, kaip išvengti kaltinimų visomis pasaulio nuodėmėmis, – reikia tapti šventąja.

Stebuklų pasaulis

Europos kultūros istorija pabrėžia, kad moters likimą yra paženklinęs gilus liūdesys. Ar įmanoma atsikratyti to tamsaus kančios šešėlio, lydinčio jas ilgus šimtmečius? Visais laikais būta išimčių.

Viduramžiais plačiai plito pasakojimas apie moteris, kurios naktį ateina pas vyrus, išplėšia jų širdis ir suvalgo. Kultūros istorija jas vadina *La belle dame sans merci* arba *mulier speciosa* – tai „visoje Europoje žinomas raganos apibūdinimas“.¹⁶ Buvo kuriami ir pasakojimai apie moteris demonus, vadinamąsias sukubes (*succubus*) – jos pasirodydavusios sapnuose

ir suviliodavusios vyrus.¹⁷ Prancūzų rašytoja Simone de Beauvoir teigė, kad raganos buvo tiesiog ypač gražios moterys. Vokiečių istorikai vieningai pripažįsta, kad raganų persekiojimai ir teismai gerokai susilpnino tautos genofondą.

Moterų atskirtis dar ir šiandien turi tas pačias konotacijas.

„Per ilgus krikščionybės tūkstantmečius moteris buvo mažiau reikšminga. Tai atsispindi ne tik krikščioniškojoje, bet ir XVIII–XIX a. pasaulietinėje filosofijoje, kur vyras tapatinimas su universaliais poreikiais, su teisingumu, su įstatymais, kurie galioja visiems, o moteris – su partikuliarumu, su specifiniais, savo šeimos interesais, su tuo, kas priklauso uždaram žmonių rateliui.“¹⁸

Patriarchalinė kultūra, uzurpavusi visas teises, paliko moterims tik nedidelę veiklos sferą. Kaltinimai dėl prigimtinės nuodėmės, dėl sandėrio su ne-labuoju, dėl paslaptingos raganavimo galios yra tik nedidelė dalis teismo arsenalo. Apšvietos amžiuje buvo gana aiškiai suformuluota: „Visuomenėje būdamos moterys greičiau pražudys savo gerą vardą. Todėl šv. Povilas moterims „amžinai liepia tylėti“. Iš vyrų to nereikalaujama, nes jie moraliai stipresni ir gali dalyvauti viešajame gyvenime, nepražudydami savo gero vardo.“¹⁹ Stiprybė grindžiama aimanavimų ir dejonų kultūra? Ar tai suteikia vyrams papildomus moralinius įgaliojimus?

Nepolemizuodamas su oficialia Apšvietos filosofija, Kristijonas Donelaitis „Metuose“ pasirinko novatorišką moterų vaizdavimo būdą, „pačios už save kalbančios moterys“ lietuvių kultūrai buvo didžiulis pasiekimas, tai atskleidė „savitą moterų mąstymo logiką, kuri skiriasi nuo oficialios valdžios vyrų laikysenos“.²⁰ Nebelaikydamas „moters moraliai silpnesne būtybe, kuri lengvai pasiduoda nuodėmei“,²¹ didysis poetas suteikė moterims lygiavertį statusą.

Norėtusi atsigręžti atgal, kad skaitymo malonumas turėtų ir dar vieną misiją – žadintų egzistencinius jausmus, kaip rašė Roland'as Barthes'as, susijusius su neįprastais, pamirštais, maloniais pojūčiais.²²

Pašaukimo ar valdžios dėlei?

Ieškoti savo vietos po saule galima ir atsigręžiant į tuos laikus, kai moterys turėjo didžiulę valdžią ir jų galia nebuvo abejojama. Jos valdė ir buvo laimingos, nes įgyvendindavo visus savo norus – Egipto kasdienybė buvo tokia trys tūkstančiai metų prieš Kristų. Dabar tai atrodo visiškai neįtikėtina.

„Egiptiečiai pripažino moterų jėgą visose gyvenimo srityse, mene valdovės buvo vaizduojamos puolančios priešus, baudžiančios kalinius, leidžiančios strėles į priešininkus vyrus.“²³ Moterys turėjo lygias teises, buvo vaizduojamos šalia ar net vietoj vyrų, vadovavo ritualinėms apeigoms, dirbo vyriškus darbus. Kaimynines šalis šokiravo Egipto moterų laisvumas, stulbino tai, kad jos „eidavo į turgų ir ten sėsdavosi prekiauti vietoj vyrų, o jie likdavo namie ir dirbdavo“. Laisvos moterys mėgavosi visais gyvenimo malonumais, turėjo neribotą valdžią, moteris galėjo pasakyti vyrui: „Neužstok man vaizdo, kol nepasiekėme kranto.“²⁴

Šimtmečiai sankcijų, apribojimų, inkvizicijos ir kaltinimų pavertė moteris tuo, kuo jos nenorėtų būti, bet nežino, kaip nusimesti amžinosios kaltės našta, todėl yra kamuojamos prieštarų jausmų. Prancūzų akademijos narys, Nobelio premijos laureatas, rašytojas François Mauriacas apie moteris yra pasakęs: „Šiaip ar taip, jos nelaimingos. Tai jų pašaukimas.“²⁵ Ar šis primestas pašaukimas kada nors bus atšauktas?

Ir šiais laikais tebėra gajus Pandoros mitas, kad „moteris, dažnai labai graži, mūsų vargšėje žemėje skleidžia ydas ir ligas“.²⁶ Jonas Basanavičius paskelbė lietuvių pasakojimus apie maro deives: „Trys jaunos dailios mergos, gražiai baltai apsirengusios ilgais drabužiais ir, saulei nusileidus, vaikščiodavusios iš namų in namus“.²⁷ Neigiamybių šleifas velkasi pasakui moteris nuo neatmenamų laikų. „Paskaitykite graikų – Aristotelio, Platono ir kitų kalbas: moteris laikoma „bloga“, „pavojinga“ vyrui.“²⁸ Tai primena vienos krypties eismą keliu, kuris taip niekada ir nebuvo rekonstruotas, šiame „pamirštame greitekelyje“

judėti kita kryptimi nėra galimybės – pernelyg daug prismaigstyta draudžiamųjų ar bent perspėjamųjų ženklų.

Literatūra moterims visada draudė net svajoti apie laimę.²⁹

Pozityviosios psichologijos korifėjus Martinas Seligmanas konstatavo, kad negatyvioji psichologija apribojo moters galimybes, skatindama pereiti į pozityvumą.³⁰

Kodėl vyrams atrodo, kad pasaulis, „kuriame moterys – iškelkime tokią hipotezę – būtų laimingos, pasidarytų liūdnas?“³¹ Laimės ir moterų sąsaja prieštarauja vyriškai pasaulio sampratai?

Ar tiesiog atsakymą žino ne moterys, o vyrai?

Mitinis paveldas

Daugybė dalykų nepriklauso nuo mūsų. Vyriškumo apoteozė lemia lyties privalumus. Būdami savosios didybės – kaip nelaimės arba prakeiksmo – įkaitai, jie negali atsisakyti turimų privilegijų. Šimtmečiais perduodamos išvalgos tik patvirtina patriarchalinę didybę: „vyrai niekada nekaltinami“ (Françoise Giroud), „vyrai dominuoja dėl paties dominavimo“ (Pierre Bourdieu), „vyriškoji kultūros sfera yra substanciali – vienatinis Dievas jai vadovauja, ir tai, kam Dievas vadovauja, yra tikra, substancialu, monolitiška“ (Vytautas Kavolis).

Laiko, istorijos ir religijos įteisinta patvaldystė negali būti pasmerkta klestėti amžinai. Jei laiką įsivaizduojame kaip pasikartojančių įvykių grandinę, vyriškoji mitologija bus nuvainikuota ir praras karaliaus saulės visagalybę. Jei remsimės linijine istorijos samprata ir iš jos kylančiu tikėjimu šviesesne ateitimi, atsidsursime postmodernybės spąstuose – ji profanuoja nuoseklų istorinį naratyvą, atmesdama liūdnos baigties galimybę. Tikėti, kad dominavimo, kurį įteisino religija ir istorija, kada nors bus atsiskyta laisva valia, reikštų žvelgiant į bedugnę įsivaizduoti, kad matyti jos dugnas.

„Sugretinę visus mitus ir ideologijas, gauname formalinį modelį, pagal kurį galime matyti, kaip žmonija gyvena ir save apgaudinėja ir kokios

prasminės žmonijos egzistencijos sąlygos duotoje kultūroje.“³² Tobuli vyrai ir nelaimingos moterys, substanciali vyriška kultūra, nuo Martyno Mažvydo laikų tapatinanti moteris su gamtos gaivalais, su burtais ir magija. Taigi moterims ir vyrams priskiriamos skirtingos reikšmės pagal vieną kvalifikacinę sistemą.³³ Todėl tikėtis, kad viskas praėjo negrižtamai, būtų naivu. Gyventi iliuzijomis, atliekant dekonstrukcinius neteisybių naikinimo ritualus, gal ir galima, bet realybę palikime mitiniam Persefonės („tos, kuri naikina šviesą“) pasauliui, kad neatrodytume pernelyg įsitikinę savo teisumu.

Skleisti šviesą ar ją laikyti paslėpus po gaubtu? Toleruoti ar niekinti? Keisti neigiamą laikyseną ir pripažinti savo ribotumą, kad patirtume stebuklingą Italo Calvino aprašytąjį *guizzo*, kuris reiškia sidaabrišką blyksnį, kai maža žuvelė išsoka iš vandens – čia susilieja įvykio staigmena, spurdėjimo elegancija ir šviesos žaismė vandens paviršiuje.³⁴

Problemos mastas

Pasirinkimo laisvė atspindi nacionalinių nelaimių mastą – lietuvės pagal santuokų su užsienio piliečiais skaičių pirmauja ES.³⁵ Apskritai santuokų su užsieniečiais procentas kasmet auga: 2010 m. įregistruota 3,1 tūkst. tokių santuokų (16,6 proc. visų santuokų). 2009 m. – 3,3 tūkst. (16 proc. visų santuokų). Užsieniečius vyrus moterys iš Lietuvos renkasi ne tik dažniau, bet ir dairosi jų po daug įvairesnes valstybes. Statistikos departamento duomenimis, iš 18 688 pernai Lietuvoje įregistruotų santuokų, savo antrąją pusę iš įvairių užsienio valstybių, priklausančių ES, pasirinko 1009 Lietuvos moterys ir 98 vyrai. Iš JAV ir Kanados užregistruoti 184 jaunikiai ir 12 nuotakų, iš Afrikos – atitinkamai 92 ir 2, iš Azijos – 186 ir 27. Iš Australijos būta tik 7 jauniškių ir nė vienos nuotakos. Kategorijai „Kitos valstybės“ priskirta 150 jauniškių ir 48 nuotakos, beje, Lietuvos moterys ištekėjo už 23 vyrų be pilietybės.³⁶

Santuokų su užsieniečiais skaičius, matyt, toliau didės. Kuo tai gresia Lietuvai? Išnykimu, nutautė-

jimu ar matriarchato atgimimu? Jaunos, mylimos, gražios moterys pradės valdyti ir sukurs kitokią tvarką?

Dauguma Vidurio ir Rytų Europos šalių seniai skelbia pavojų dėl santuokų su užsienio piliečiais gausos, tai didelė problema, ypač mažoms šalims, susijusi tiek su demografija, tiek su genofondo silpnėjimu.

* * *

Stebuklai vis dėlto įmanomi ir raštijos istorija tą paliudija:

„Tuomet pilyje atsitiko toks stebuklas. Kažkokia įkvėpta moteris laikė prieš save krauju apšlakstytus marškinius, ir jokia ietis ar strėlė negalėjo jos paliesiti. Laikydama rankoje kaulą, vyniojo ant jo siūlus ir būrė tol, kol ten stovėjo magistras“ (Vyngandas Marburgietis, XIV amžius). ■

¹ Umberto Eco, Kintanti kultūra, kritinis mąstymas ir juoko galia, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-08-29-umberto-eco-kintanti-kultūra-kritinis-mastymas-ir-juoko-galia/65868> [2011-11-28]

² Nida Vasiliauskaitė, Apie smurtą ir moteris, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=52467219> [2011-12-05]

³ Françoise Giroud, Bernard-Henri Lévy, Vyrai ir moterys: pokalbiai. Iš prancūzų kalbos vertė Stasė Banionytė. Vilnius: *Strofa*, 2002, p. 9–28.

⁴ Ten pat, p. 19.

⁵ Ten pat.

⁶ Vytautas Kavolis, Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje, Vilnius: *Lietuvos kultūros institutas*, 1992, p. 21.

⁷ Ten pat, p. 22.

⁸ Roslyn M. Frank, Shifting Identities: The Metaphorics of Nature-Culture Dualism in Western and Basque Models of Self 04/2003 <http://www.metaphorik.de/04/frank.pdf> [2008-05-23]

⁹ Vytautas Kavolis, Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje, p. 28.

¹⁰ Cit. iš Alfredas Bumblauskas, Senosios Lietuvos istorija, 1009–1795, Vilnius: *R. Paknio leidykla*, 2005, p. 69.

¹¹ Jonas Balys, Ragana, in *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas: *Lietuvių enciklopedijos leidykla*, 1961, T. XXIV, p. 418.

¹² Vytautas Kavolis, Epochų signatūros, Chicago, 1991, p. 44.

¹³ Jonas Basanavičius, Lietuviškos pasakos, Pirmą knygą, Vilnius: *Vaga*, 2001, p. 191.

¹⁴ Lara Apps and Andrew Gow, Male Witches in Early Modern Europe, Manchester: *Manchester University Press*, 2003, p. 118.

¹⁵ Witchcraft Narratives in Germany: Rothenburg, 1561–1652 by Alison Rowlands Male Witches in Early Modern Europe by Lara Apps and Andrew Gow, Prewiev by Jonathan Durrant, in *Gender & History*, August 2007, Vol.19, Issue 2, p. 390.

¹⁶ Vilmos Voigt, The Woman Who Destroys Life – *La Belle Dame Sans Merci*, in *Tautosakos darbai*, parengė Rita Repšienė, Vilnius: LLTI, 2004, p. 186.

¹⁷ <http://oxforddictionaries.com/definition/succubus> [2011-12-11]

¹⁸ Vytautas Kavolis, Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje, p. 36.

¹⁹ Ten pat, p. 45.

²⁰ Ten pat, p. 47.

²¹ Ten pat, p. 49.

²² Roland Barthes, Teksto malonumas, Vilnius: *Vaga*, 1991, p. 23.

²³ Joana Flečer, Moterų karjera Senovės Egipte, www.bbc.co.uk, <http://gyvenimas.delfi.lt/archive/print.php?id=3946340> [2011-12-06]

²⁴ Ten pat.

²⁵ Françoise Giroud, Bernard-Henri Lévy, Vyrai ir moterys, p. 10.

²⁶ Ten pat, p. 11.

²⁷ Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Surinko Jonas Basanavičius, Vilnius: *Lietuvių literatūros institutas*, 1998, p. 133.

²⁸ Françoise Giroud, Bernard-Henri Lévy, Vyrai ir moterys, p. 11.

²⁹ Ten pat, p. 10.

³⁰ Martin E. P. Seligman, Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment. New York: *Free Press*, 2004.

³¹ Françoise Giroud, Bernard-Henri Lévy, p. 13.

³² Algirdas Julius Greimas, Mitai ir ideologijos, in Algirdas Julius Greimas, *Iš arti ir iš toli: Literatūra, kultūra, grožis*, Vilnius: *Vaga*, 1991, p. 365.

³³ Vytautas Kavolis, Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje, p. 22.

³⁴ Algirdas Julius Greimas, Apie netobulumą, in Algirdas Julius Greimas, *Iš arti ir iš toli...*, p. 184.

³⁵ Lietuvės svajonių jaunikis – vokietis, lietuvių svajonių nuotaka – rusė, <http://www.londonozinios.com/v2/laisvalaikis/moterims/4078-lietuvės-svajonių-jaunikis-vokietis-lietuvių-svajonių-nuotak.html> [2011-12-07]

³⁶ Vytenė Stašaitytė, Lietuviai smerkia santuokas su užsieniečiais, bet nekonkuruoja savo geru pavyzdžiu, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuviai-smerkia-santuokas-su-uzsienieciais-bet-nekonkuruoja-savo-geru-pavyzdziu.d?id=45176381> [2011-12-08]

Kęstutis ŠAPOKA

DAILĖS TERAPIJOS DIAGNOSTINĖ FUNKCIJA: NUPIEŠK SAVO SIELA*

Emocinis atsakas pasitelkiant dailės kūrinį

Daugiasluoksniomis tarpdisciplininėmis prielaidomis besiremianti dailės terapijos teorija reikalauja, kad *diagnostinė* jos praktika irgi būtų kontekstuali. Tiriant psichinius fenomenus, estetiškos konotacijos neišvengiamai supaprastinamos, bet vis tiek susiduriama ne tik su asmenybiniais, bet ir su sociokultūriniais reiškiniais, todėl diagnostikos *objektyvumas, patikimumas, korektiškumas* priklauso ir nuo bendro kultūros konteksto.

Vizualiniam individo mąstymui daro įtaką (tarp)kultūrinė terpė. Tačiau, atmetus „estetines“ (tiek kultūrinės, tiek subjektyvios) inspiracijas, vis tiek lieka mįslingas hipersubjektyvių asmeninių ar tarpasmeninių veiksmų sluoksnis – į tai ir gilinasi diagnostinė dailės terapija. Psichoneurologinis lygmuo, kai meninės raiškos kaitą (greičiau regresiją) lemia organiniai, neurologiniai smegenų pažeidimai ir sutrikimai,¹ atsiduria už dailės terapijos ribų.

Bet koks diagnostinis dailės terapijos testas ar veiksmas yra susijęs su formaliu piešinio, tapinio, lipdinio struktūros skaidymu į paskiras konceptualias dalis, su simbolių šifravimu. Tai standartizuota kompozicijos, figūrų/objektų išdėstymo, spalvų, linijų, dėmių, stiliaus charakteristika, paremta simptominiu tam tikrų elementų pasikartojimu ar dominavimu. Tačiau neapibrėžtumas vis tiek išlieka – net siekiant išryškinti hipersubjektyvias individo ypatybes, susiduriama su psichologiniu ir kultūriniu simbolių, pvz., saulės, akies, kryžiaus ir kt., dvilypumu. Kultūrinė (estetinė) ir psichologinė sutartinių ženklų prasmė gali

daugmaž sutapti, tačiau pacientas galbūt yra tiesiog išmokęs taip komponuoti ar vaizduoti objektus. Be to, interpretacinis (ar diagnostinis) veiksmas labai priklauso ir nuo dailės terapeuto tiek subjektyvių, tiek kultūrinių polinkių. Kartais dailės terapija traktuojama kaip procesas, tiesiog sustiprinantis kūrybinę individo potencialą. Taigi diagnostiniai, terapiniai ir kūrybiniai aspektai nėra griežtai atskirti, jie nuolatos sąveikauja, net susilieja vienas su kitu.

Vis dėlto daugelis dailės terapeutų ir psichologų yra įsitikinę, kad, taikant nuodugnią analizę, įmanoma šį dvilypumą „perskelti“ ir išskirti liguistą trauminį individualų (neestetinį) turinį, kurį maskuoja kultūriškai determinuoti simboliai. Tačiau diagnostinė dailės terapija dėl pernelg kontekstualaus savo pobūdžio vis tiek nelaikytina savarankišku, griežtai apibrėžtu metodu, ji yra tik pagalbinis bendro psichoterapijos proceso sandas, padedantis pažinti gilesnius pasąmonės klodus.

Fenomenologiškai ir „hermeneutiškai“ orientuota dailės terapija paciento „kūrinius laiko vidinių jo išgyvenimų išraiška, galinčia paaiškinti ir kai kurias jo intencijas, ir vidinę poelgių logiką.“² Kai išgryninamas hipersubjektyvus liguistos psichikos paciento kūrinių turinys, remiantis diagnostinėmis prielaidomis, galima taikyti tinkamesnį gydymą.

Korekcinė kryptis, ko gero, ir yra pagrindinė, labiausiai nutolusi nuo „estetinių“ tikslų. Metaestetinės pakraipos sričių esama ir daugiau, pvz., biografinė beletristika irgi gilina į menininko gyvenimą. Tačiau „biografinė etimologija“ čia dažniausiai pasitelkiama estetiniam įvaizdžiui sukurti, o dailės terapija retrospektyviai ieško „vidinės poelgių logikos“, kad galėtų koreguoti paciento elgesį, numatytą būsimą terapijos poveikį. Dailės terapeutai, pasi-

* Tęsinys iš nr. 11

telkdami specifinį vaizduojamosios raiškos „iškodavimo“ būdą, „kūrybinius procesus gali išversti į psichologijos kalbą“³ su sava terminologija, tarkime, „bazinės linijos“ ar „rentgeninis piešinys“ – tai ne estetinės, bet psicho(pato)loginės kategorijos. „Rentgeninis piešinys“, „štricho stereotipija“ suteikia informacijos apie simptominius ar egzistencinius psichopatologijos ypatumus ir t. t.

Vertinant vaizduojamąją paciento kūrybą, atsižvelgiama į jo ir psichoterapeuto, taikančio dailės terapiją, *komunikacinį* santykį, vadinasi, diagnostinės prielaidos taip pat yra sąlyginės. Net atmetus estetinį turinį ir siekiant grynai diagnostinių tikslų, dažniausiai tenka griebtis sisteminių, kontekstualių analizės būdų, o jie negali pateikti vienareikšmių (psichosocialiniu požiūriu) atsakymų. Bet kokia dailės terapijos, nesvarbu, ar estetinės, ar diagnostinės, išvada tuo pat metu yra ir konstruktyvi, ir receptyvi, kitaip tariant, ji visada yra tik daugiau ar mažiau argumentuotas spėjimas.

Esama trinties ir tarp įvairių *vaizduojamojo kūrinio* interpretavimo metodų, kuriuos yra įteisinusi menotyra. Psichoanalitinė, formalioji, fenomenologinė analizė, feministinis arba marksistinis požiūris, poststruktūralistinė dekonstrukcija kai kuriais konceptualiais atžvilgiais vaizdinius vertina panašiai kaip ir psichoterapija. O ši savo ruožtu labai svarbiu laiko menotyros pabrėžiamą maskulinistinio ar ideologinio spaudimo poveikį. Analizuojant kieno nors, ypač vaiko, piešinį, svarbu liguistos vaizduotės poreikius atskirti nuo socialinių stereotipų, kuriuos primeta televizija, internetas ir t. t.

Kai siekiama *diagnostinių ir korekcinų* tikslų, menotyros taikomi metodai turi paklusti dailės terapijos taisyklėms, todėl net labai panašių sąvokų prasmė gali gerokai skirtis. Nesvarbu, ar vyksta diagnostinis-interpretacinis-korekcinis terapijos seansas, ar atliekami griežčiau standartizuoti piešimo testai, vaizduojamojo kūrinio turinys ir forma, simbolinės ir struktūrinės jo savybės vertinamos, atsižvelgiant į *psichosocialinį* kontekstą, kitaip tariant, į konkretaus individo *psichosomatinę* ir *psichoegzistencinę būseną*. „Dailės terapijai kūrinio forma ir turinys, kaip patirties atskleisti, yra vienodai svarbūs, jų tvarkos ir struktūros analizė labai padeda tą patirtį klasifikuoti, kad pacientas galėtų lengviau su ja susidoroti.“⁴ Bet koks

piešinys ar tapinys yra neatsiejamas nuo intropsichinių ir psichosocialinių autoriaus intencijų, todėl analizuoti jį reikia konkretaus individo elgsenos kontekste. „Dailės terapeutas turi būti lankstus, kad priimtų ir perprastų stilių įvairovę, tik tada jis ras būdą padėti, atsižvelgdamas į asmeninius individo poreikius. Dailės terapeutas privalo gilintis į nepatrauklias seksualinių perversijų ar agresyvių impulsų išraiškas, kad pajustų paciento nerimą ir kartėlį dėl nevisavertės sublimacijos.“⁵ Tai padės tą sublimaciją paversti visaverte, kitaip tariant, potraukį, kurio neįmanoma įgyvendinti, leis neutralizuoti ir numalšinti, imantis produktyvios veiklos.

Diagnostinė dailės terapija kūrinio turinį ir formą vertina ne estetiniu atžvilgiu, bet sieja su pirminėmis jo autoriaus psichinės elgsenos priežastimis. Atsiranda sąvokos „emocinis atsakas, pasitelkiant dailės kūrinį“, gynybinė atvaizdo funkcija, „įrėmintą“ ekspresija ir pan. Liguistą psichologinį atvaizdų simboliškumą dailės terapeutas tyrinėja, laikydamiesi nuostatos, kad tam tikri objektai/simboliai – žmogaus, medžio, namo, šeimos, gamtos peizažo ir kt. atvaizdai – yra glaudžiai susiję su nesąmoningu jausmų, nuojautų, troškimų perkėlimu į kitus žmones, į išorinį pasaulį, todėl turi tiesioginę diagnostinę reikšmę. Individas savo tikrąją (arba kliesesinę, kurią suvokia kaip tikrą) patirtį, gal net pats to nenujausdamas, projektuoja į jam artimus objektus – tą atspindi tiek kūrinio turinys, tiek formali struktūrinė sandara.

Pavyzdžiui, kai vaikas paprašomas nupiešti šeimą, jis dažniausiai pavaizduoja savo tėvus ir tarp jų vyraujančius santykius. Medžio ar žmogaus figūros piešinys gali suteikti žinių apie patologijos pobūdį, apie konkrečias liguisto jausmų protrūkio priežastis. Tarkime, specifinė kūno deformacija atskleidžia šizofreninius sutrikimus, tam tikrų veido (pvz., akių), kūno dalių (pvz., genitalijų zonos) „ignoravimas“ ar užtušavimas, tikėtina, yra užuomina apie patirtą seksualinę prievartą. Spalvų parinkimas atskleidžia emocinius sutrikimus ir t. t. Įdomu, kad suaugusieji, piešdami žmogaus figūrą, yra linkę ją „suspausti“, o paaugliai – „ištempti“, taip nesąmoningai vaizduodami augimą. Kurtieji kartais „pamiršta“ pavaizduoti ausis arba piešia jas labai sumažintas ir t. t. Net jei klinikiniai simptomai nepasireiškia tiesiogiai, jie gali iš-

ryškėti vaizduojamosios raiškos ir testavimo procese.

Per dailės terapijos seansą, ypač kai atliekamas piešimo testas, „kūrybinį“ procesą provokuoja pats psichoterapeutas, todėl neretai pacientas yra įspraudžiamas į tam tikrus rėmus tiek formos (pvz., piešti žmogaus figūrai gauna pušiau minkštą pieštuką), tiek turinio (pvz., jam iš anksto pateikiama standartizuota vaizdinė medžiaga, kurią reikia tik papildyti ar interpretuoti savo piešiniais) atžvilgiu.

Laikrodžio piešimo testas (*Clock Drawing Test*), paremtas struktūrizuotu požiūriu į vaizduojamąją raišką, padeda išryškinti Alzheimerio ligos simptomus – bendrųjų kognityvinių ir adaptacinių psichikos funkcijų (kaip antai atminties) sutrikimus. Dviračio piešimo testas (*Bicycle Drawing Test*), kurį prancūzų psichologas Jeanas Piaget taikė konceptualiam vaikų mąstymui tirti, tinka ir suaugusiųjų „vizualinėms grafinėms“ psichikos funkcijoms įvertinti. Goodenough-Harris piešimo testas, kai testuojamųjų prašoma nupiešti vyrą, moterį ir save, laikomas ypač informatyviu ir originaliu būdu vaikų ir paauglių intelektiniam išsivystymui nustatyti. O per pirmąjį dailės terapeuto ir paciento susitikimą siūloma atlikti testą Diagnostinių piešinių serijos (*Diagnostic Drawing Series*), skatinantį kurti piešinius pasiūlytomis temomis, taigi priartėjantį prie estetinės meninės kūrybos. Tačiau ir ši išprovokuota spontaniška ekspresija paklūsta griežtam klinikiniam struktūralizmui, nes, atsiribojus nuo simbolinio lygmens ir siužeto, dėmesys sutelkiamas į sisteminę struktūros analizę.⁶ Kūrinys išskaidomas į daugybę griežtai suklasifikuotų elementų, kuriais remiantis apibūdinama *psichosomatinė* piešėjo būseną. Tokį vaizduojamosios raiškos tyrinėjimo metodą taiko ne tik klinikinė diagnostika, bet ir ugdymo psichologija, ypač siekdama atskleisti tarpkultūrinius liguistos psichikos ypatumus.

Machovero žmogaus figūros piešimo testas remiasi atvaizdo „kokybe“ – atsižvelgiama į kūno dalių proporcijas, veido, kaklo ar kitų kūno dalių užtušavimą, galūnių asimetriją, figūros palinkimą daugiau kaip 15 % pagal vertikale, per didelę ar per mažą figūrą, kūno deformaciją. Svarbūs ir kiti požymiai – galvos dydis, užbraukta burna ar dantys, per ilgas ar per trumpas rankos, neproporcingas kojų dydis (kartais kai kurių galūnių apskritai nėra), genitalijų vaizdavimo ypatumai, figūros groteskiškumas, spontaniš-

kas trijų ar daugiau figūrų, debesų ar lietaus vaizdavimas. Atsižvelgiama ir į tai, ar piešinyje yra visi aštuoni pagrindiniai kūno elementai – akys, nosis, burna, kaklas, rankos, liemuo, kojos ir jų pėdos.⁷

Šis testas padeda įvertinti paciento temperamentą, nerimo indeksą, diagnozuoti depresiją ar kitus emocinius sutrikimus, patvirtinti arba paneigti, kad asmuo yra patyręs seksualinę prievartą.

Silver piešimo testas skirtas įvertinti vizualinį erdvinį paciento mąstymą, neverbalinės konceptualizacijos lygį, be to, parodo, kurie pažintinių ar emocinių sutrikimų turintys asmenys išsiskiria ypač aukštu intelektu. Šį testą sudaro trys užduotys, susijusios su prognozavimu, piešimu iš natūros ir vaizduote, – tai padeda įvertinti nekalbinį mąstymą, požiūrį į save. *Silver* testas ypač efektyvus dirbant su vaikais, kurie prastai mokosi, turi emocinių sutrikimų ar nusilpusią klausą. Gilinamasi ne tiek į struktūrinę kūrinio charakteristiką, kiek į turinį, kuris gali atskleisti kognityvinius ir emocinius individo psichikos bruožus, jo savivaizdį, humoro jausmą, gebėjimą rinktis, derinti, atstovauti.⁸

Du testai – Formalių dailės terapijos elementų skalė ir Žmogaus, skinančio obuolį nuo medžio, piešinys – dar atviriau pabrėžia giminybę su daile tuo atžvilgiu, kad čia atsisakoma sauso formalaus struktūralizmo ir koncentruojamasi į „meninius gebėjimus, susidomėjimą, bendradarbiavimą ir intelektą“.⁹ Testuojami ne pavieniai asmenys, bet jų grupės, dėmesys kreipiamas ne tiek į tai, *ką* jie piešia, kiek į tai, *kaip*, kokiais būdais tą daro. Individualių turinio elementų nepaisoma, svarbiausia tai, kaip visa grupė derina grafinius šablonus. Pvz., depresijos kančiam žmonės piešdami dažniausiai smulkiai detalizuoja objektus, naudoja mažai spalvų. O sulėtintos, nuslopintos psichomotorikos, smarkiai sulėtėjusio mąstymo depresyvūs pacientai, praradusieji energiją, gebėjimą koncentruotis, prislėgti niūrios nuotaikos, nedetalizuoja nei piešiamų objektų, nei aplinkos, nesistengia perteikti erdvės įspūdžio, beveik visai nenaudoja spalvų. Taigi meninė raiška ir šiuo atveju suvokiama struktūralizmo kontekste, o pavaizduoti objektai ar ženklai, vadinamieji *grafiniai simptomų ekvivalentai*, paklūsta klinikinei logikai.

Grįžtant prie simptominio/diagnostinio kontekstualumo, galima paminėti MARI kortelių testą, paremtą

mandalos menu, kuriuo labai domėjosi Carlos Gustavas Jungas, tikėjęs, kad mandala atspindi individo savastį, asmenybės esmę, todėl spontaniškas mandalos kūrimas gali atverti daugelį vidinių slėpinių. Tuo remdamasi Joan Kellogg sukūrė minėtą MARI testą – pacientams sudaromos sąlygos spontaniškai plėtoti vaizdinius ar formas, pradedant nuo centro (jei testuojamasis sutinka) ir judant spirale, kol kiekvienas sukuria savo asmeninę mandalą. (Pasak psichologų, panašaus pobūdžio vaizdinys sapnuose reiškia individualybės vientisumą, yra laikomas pilnavės simboliu.) Apskrita piešinio forma, spalvų, simbolių, judesių šablonai diskursyviai siejami su psichologijos, mitologijos, antropologijos, religijos vaizdiniais ir tarpkultūrinėmis sugestijomis. Iškiriama 12 bazinių konstruktyvų, kurie simbolizuoja gyvenimo ciklą, aprėpdami fiziologinę, psichosocialinę ir dvasinę asmens raidą. Spontaniškai kuriama mandala simbolizuoja tarpasmeninę egzistencinę erdvę, kurioje atsispindi praeitis (asmens raida), dabartis ir ateitis. Kitaip tariant, tai grafinė *sąmonės stadijų* įvertinimo sistema. Panašiu principu MARI kortelių testas veikia ir tada, kai pacientui siūloma iš kortelių su tam tikrais simboliais išsirinkti tas, kurios jam labiausiai patinka, o diagnostinės išvados grindžiamos tuo, kokius šablonus jis pasirinko.

Testų autoriai viliasi, kad žmogaus figūros (ar kokio nors kito objekto) piešimas padės atskleisti somatinius ir psichinius paciento sutrikimus. Taigi gilinamasi į struktūrą, tačiau griežta testų forma dažnai slepia struktūravimui nepasiduodantį filosofinį turinį. Be to, nepamirškime, kad daugelis piešimo testų yra atsiradę iš klasikinės psichoanalizės „struktūralizmo“ ir kultūrinio simbolinio analitinės psichologijos kontekstualizmo. Vis dėlto net ir sąlyginė psichopatologinė ir terapinė (meninė) raiška leidžia išskirti tipinius žmogaus *psichologijos* modelius, išgryninti *diagnostinius* aspektus.

Ugdymo psichologija:

socialinis kontaktas su pačiu savimi

Paradoksalu, bet ugdymo psichologija, nors taiko diagnostinio struktūralizmo metodus, yra glaudžiai susijusi su antipsichiatrijos sąjūdžiu ir humanistine psichologija.

Tą ypač gerai atskleidžia egzistencinės arba filosofinės ugdymo psichologijos funkcijos. Nors pagrindinis ugdymo psichologų objektas yra vaikai,¹⁰ o šiame tekste apie dailės terapiją cikle daugiau gilinamasi į jos poveikį psichiniams ligoniams, vis dėlto trumpai aptarsime ir kai kuriuos mokymo arba pedagoginės psichologijos aspektus.

Ugdymo procese susiduria bent keli konceptualiai svarbūs, psichoanalizės teorijoms oponuojantys požiūriai – psichobiologinis (bihevioristinis), psichokognityvinis (kognityvinis analitinis) ir istorinis kultūrinis (humanistinis). Jų tarpusavio sąveika paklojo koncepcinius ir metodologinius ugdymo psichologijos pamatus.

Dauguma psichologijos kryptių pripažįsta tradicinį psichoanalitiko ir paciento santykį, paprastai traktuojamą kaip terapiją, o ugdymo psichologija, siekianti visai kitokių tikslų, edukacinį santykį laiko tinkamesniu už terapinį (psichoanalitinį). Per tradicinį psichoanalizės seansą pacientui primetamas represuojamojo vaidmuo, nes emociškai jis yra pernelyg priklausomas nuo psichoanalitiko ir negatyvistinės jo retorikos. O edukacinis ryšys, pasak ugdymo psichologų, kuria tarpusavio pasitikėjimo ir partnerystės atmosferą. Psichoanalizė, remdamasi vien pašąmoniniais impulsais, kiekvieną pacientą traktuoja kaip amoralų savo paties fantazmų vergą, o edukologija tyrinėja *struktūrinius socialinius ryšius*, nesigilindama į negatyviąją pašąmonės plotmę, nes vadovaujasi „diagnostikos ir korekcijos“ principais.

Ugdymo psichologija remiasi tokiais struktūriniais modeliais, kurie leidžia tiek spontaniškai išlieti emocijas, tiek atsidėti meninei raiškai, atsižvelgiant į nustatytas (senomotorinių) šablonų (pvz., piešimo testų) ribas. Toji raiška reikalauja istorinių ir kultūrinių įgūdžių. Instrumentinius piešančiojo gebėjimus rodo tai, kaip, koku būdu jis naudoja *semiotinį įrankį* (pieštuką ar flomasterį), o tuo įrankiu sukuriama ženklai atskleidžia sociokultūrinės integracijos lygį. Taigi vaiko piešinys gali atskleisti tiek intropsichinį turinį, tiek socialinius ryšius.¹¹

Su išlygomis tai galioja ir psichinių ligonių (vaikų ir net suaugusiųjų) raiškai. Piešinys gali išryškinti ne tik slopinamus pašąmoninius impulsus, bet ir atskleisti individo *santykį* su socialine aplinka, o kaip tik jis ir yra edukologijos dėmesio centre. Remdamasi bihevioristinės psichologijos

patirtimi, edukologija pabrėžia *sensomotorinės* veiklos svarbą, nes individo savitumą nulemia būtent pojūčių ir atsakomųjų judesių, visuma, kuri „implikuoja veiksmų ir vaidmenų alternatyvas, kai tapatinamės su kitais ar save jiems priešpriešiname“.¹²

Kita ugdymo psichologijos pakraipa remiasi *kognityvinės* psichologijos patirtimi ir prioritetą teikia motyvaciniam santykiui tarp *intelektinės* ir *sensomotorinės* veiklos.

Nepaisant metodologinių skirtumų, akivaizdu, kad bet kokią meninę raišką galima sustruktūruoti, o gautus „modelius“ panaudoti ugdymo tikslais. Toks biheavioristinis/kognityvinis požiūris galėtų būti pritaikytas ir psichiškai neįgaliųjų (bent jau vaikų) ugdymui. Psichiškai sveikų vaikų elgseną, meninės jų raiškos specifiką ir modelius laikydami psichobiologine ir psichokognityvine „norma“, galėsime analizuoti psichiškai neįgalių vaikų meninę raišką.

Eksperimentinė psichologija kiek kitais aspektais tiria estetinės raiškos specifiką. Ji domisi, kaip įvairaus amžiaus, lyties, išsilavinimo žmonės reaguoja į meno kūrinį, kas ir kodėl jiems yra gražu, ar jų pasirinkimą lemia estetinės, ar kokios nors kitos priežastys, ir pan., bet prieina prie panašių išvadų kaip ir dailės terapija. Pasirodo, tam tikrų vaizduojamojo meno rūšių pasirinkimas, susijęs su grožio ar sudėtingesnėmis (kompleksinėmis) estetikos kategorijomis, neatsiejamas ir nuo tam tikrų psichologinių vertintojo bruožų. Pavyzdžiui, „stabilūs ekstravertai realistinės tapybos pusėn linksta labiau negu stabilūs introvertai, o nestabilius introvertus labiau traukia impresionistinė tapyba. Ekstravertai labiau mėgsta paprastesnes poezijos formas, o introvertai – sudėtingesnes.“¹³

Taigi formalūs (net kompleksiniai) raiškos būdai ir formos, nesvarbu, ar žmogus pats juos kuria, ar vartoja tai, kas sukurta kitų, yra glaudžiai susiję su tam tikrais psichologiniais šablonais, kurie priklauso nuo intropsichinės individo savasties. Egzistuoja universalūs pamatiniai psichikos modeliai su jiems būdingais formaliaisiais vaizduojamosios (taip pat ir kūniškosios) raiškos elementais. Ugdymo psichologija tai vadina asmenybiniais šablonais.

Mokymo procese meninė raiška taip pat vertinama pagal klasifikacinius šablonus ir koreguojama taip, kad atitiktų nustatytas normas, perimtų sociokultūrinės adaptacijos modelius: „Vis daugiau pedagogų, o ypač pedago-

ginės psichologijos specialistų, vadovaujasi taisykle, kad tikslus reikia formuluoti, remiantis stebima veikla, – ką mokiniai veikia su tuo, ko išmoko.“¹⁴ Ganėtina neapibrėžtą patologijos terminą šiuo atveju keičia *intelektinio atsilikimo* sąvoka. Psichiškai neįgaliųjų veikla, taigi ir meninė jų raiška, vertinama, remiantis griežtai struktūruotais pedagoginiais kriterijais ir siekiant ugdymo tikslų. Jei meninė raiška krypsta nustatytos normos link, edukacinis procesas laikomas paveikiu.

Vadinasi, keisti *individo santykį su socialine aplinka* yra įmanoma. Mokymo ar ugdymo psichologija kuria interlingvistinį kontekstą ir palaiko struktūrinius socialinės sąveikos ryšius. Psichopatologijos vieta socialinėje sistemoje taip pat struktūriškai aiškiai apibrėžta. Pasąmoniniais veiksniais šiuo atveju nesidomima. Asmenybė kaip visuma ugdoma einant socializacijos keliu. Pagal Levo Vygotskio ir Jeano Piaget įtvirtintą tradiciją, vaiko psichikos procesai suprantami kaip „socialinis kontaktas su pačiu savimi“.

Edukologija domisi kognityviniais ir instrumentiniais psichosocialinės sąveikos aspektais, kuriuos laiko objektyvesniais. Vis dėlto sunku nustatyti, kiek toji sąveika yra instrumentali, ar teigiama jos įtaka patologiškai asmenybei yra pakankamai efektyvi. Pripažįstama, kad net kognityvinių (vaiko) gebėjimų raidos negalima supaprastinti iki visiškai stabilios, nekintamos struktūralistinės sistemos, čia irgi taikytina daugialininė kontekstuali metodika.¹⁵

Ugdymo psichologai kalba apie kokybiškai naujos edukologijos būtinybę. Šis mokslas turėtų „išsilaisvinti“, kad galėtų, užuot dresavęs, ugdyti žmogaus dvasią, plėtodamas potencialius asmenybės gebėjimus.¹⁶

Edukologijos kontekstualizavimui labai pravertė Ovide Decroly XX a. pradžioje sukurtas *globalios* arba *analitinės sintetinės* pedagogikos metodas su edukacinių žaidimų teorija, akcentuojančia intelektinės (kognityvinės) veiklos svarbą. Kai kuriais aspektais ji pranoko net dailės terapiją.¹⁷ Edukacinių žaidimų teorija, viena vertus, remiasi intelektinės motyvacijos principu, kuris yra ypač svarbus ugdymo procesui, antra vertus, stengiasi įveikti tradicinio mokymo mechaniškumą. Svarbu ne tiek pateikti atsakymus ar jų ieškoti, kiek atverti kūrybines vaiko galias, siekti, kad jo santykis su socialine aplinka būtų harmoningas.

Toks *reedukacinis* metodas, struktūruojantis mąstymą, taikomas protiškai atsilikusiems vaikams lavinti, jis padeda koreguoti disleksiją ir pan. Daugelį Decroly idėjų XX a. 7-uoju ir 8-uoju dešimtmečiais perėmė humanistinė psichologija.

Antipsichiatrija ir humanistinė psichologija praturtino edukologiją, skatindamos vengti mechanistinio požiūrio į mokymą (ir į terapiją). Diskursyvi istorinė/kultūrinė psichikos procesų samprata pagrindinį vaidmenį skiria *sociokultūrinei interakcijai*. Taigi, *sociokonstruktyvistinė* ugdymo ir mokymo psichologija, perėmusi kai kurias bihevioristines, Piaget konstruktyvizmo idėjas, Decroly *žaidimų teoriją*, kognityvinės psichologijos koncepcijas, susiejo jas su antipsichiatrijos, humanistinės psichologijos kryptimis, akcentuojančiomis tarpkultūriškumą ir komunikaciją, tačiau neatmetė ir kai kurių psichoanalizės prielaidų.

Raidos psichologija ir edukologija, būdamos glaudžiai susijusios tarpusavyje, dailės terapiją irgi suvokia kaip vienos dalį. Pagal tokią paradigmą ugdymas ir terapija taip pat dažniausiai sutampa. „Dailės terapijos kryptims – psichoanalitinei, raidos (*developmental*), humanistinei, *geštaltpsichologinei* [psichinius procesus geštaltpsichologija laiko vientisais ir neskaidomais, – K. Š.], adaptacinei, pažintinei (*cognitive*), elgesio (*behavioral*) – visoms būdingas noras sumažinti skausmus ir baimes, profesionalus meno panaudojimas, skatinant (vaiko) raidą ir harmonizuojant psichofiziologinę būseną.“¹⁸

Mokymo psichologija (taip pat psichiškai neįgalių vaikų meninis lavinimas) daug kur sutampa su eklektinėmis dailės terapijos koncepcijomis ir praktiniu jų taikymu. 5-ajame dešimtmetyje meninio ugdymo teoretikai „išskėlė ypatingą meninio proceso reikšmę“, laikė jį labai svarbia „žmogaus regėjimo, suvokimo, mąstymo, emocijų, kūrybiškumo sąlyga. Tai dar labiau suartino dailės pedagogikos ir dailės terapijos konceptus.“¹⁹

„Normos“ sąvoka ir šiuo atveju nėra savaime suprantama. *Psichine liga* laikomas tam tikras struktūrinis ir funkcinis „normos“, kuri suvokiama kaip diskursyvi psichofizinio kūno visuma, pažeidimas. Tačiau psichologiškai toks instrumentinis požiūris kelia rimtų abejonių, todėl edukacinis ar terapinis procesas dažnai konceptualiai

kreipiamas spręsti *asmenybinėms problemoms*, užuot apsiribojus normalaus, „teisingo“ funkcionavimo siekiu. Tam tikra psichosocialinė „norma“, aišku, išlieka, tačiau ji yra ne galutinis, o tik orientacinis tikslas.²⁰

Edukacija, paveikta bihevioristinės ir kognityvinės psichologijos, konceptualiai gilinasi į sociopsichologinę ar vien socialinę plotmę, o terapinei praktikai (kartu ir dailės terapijai) pirmiausia rūpi psichologiniai ir psichosocialiniai veiksniai, kurie, bent jau iš pradžių, buvo glaudžiai susiję su psichoanalizės teorija ir dinamine psichiatrija. Matome, kad prioritetai šiek tiek skiriasi. Galime išskirti ir dar vieną sąlyginį (hipotetinį) skirtumą: edukacinis procesas yra laikomas darbu su vaikais (tarp jų ir su protiškai neįgaliais), o „terapinis“ – su suaugusiais. Tačiau, nepaisant skirtingų metodologinių ir koncepcinių prielaidų, dažnai gana sunku griežtai atskirti ugdymą nuo terapijos.

Raktas psicho(pato)loginiams slėpiniams atrakinti?

Kad sušvelnintume griežto analitinio struktūralistinio scientizmo įspūdį, aptarkime diagnostines ir ugdomasias dailės terapijos funkcijas. Įsitvirtinę jos metodai labai priklauso nuo atitinkamų diskursų, dažniausiai susijusių su bihevioristinėmis prielaidomis, pagal kurias individo elgsena – tai reakcijų į stimulus visuma. Vis dėlto daugelis fenomenologinės pakraipos dailės terapeutų ir pedagogų, dirbančių su protiškai neįgaliais vaikais, yra pagrįstai susirūpinę dėl mechaniško kūrybinių procesų supaprastinimo. Dailės terapija pasitelkia meninę raišką psicho(pato)loginiams procesams tirti, ligos diagnozei nustatyti ir prognozuoti, kokia bus jos eiga, todėl savaime suprantama, kad yra taikomos griežtai psichologinės koncepcijos. Vis dėlto sunku suprasti, kodėl atsisakoma tyrinėti pačios vaizduojamosios raiškos įtaką subjektui. Juo labiau kad pagrindinis dailės terapijos įrankis ir yra vaizduojamoji pacientų kūryba.

Taikant pernelyg standartizuotus modelius, kūrybinė vaizduotė, kuri yra meninės raiškos (net jeigu jos funkcija yra terapinė, o ne estetinė) variklis, jos esmių esmė, tarsi netenka galios ir tampa nereikšminga, netgi tuščia sąvoka. Geriausiu atveju, bet irgi pernelyg tiesmukai, vaizduotė pasitelkiama tam, kad būtų atskleista tiesioginė trauminė

patirtis. Kad ir kaip atrodytų paradoksalu, vaizduotė yra intelekto pradas, kūrybos procesą kreipiantis už įprastinių konvencijų ribos, diegiantis alogišką meninę tvarką, ir to nederėtų nepaisyti.

Scientistinis psichologinis mąstymas remiasi tik linijiniais (ar struktūriniais) santykiais tarp priešasties ir pasekmės. Vaizduojamoji raiška, išprausta į tokią schemą, neišvengiamai praranda vieną iš konceptualiai bene svarbiausių savo sandų, nes griežtai „mokslinis“ diskursas laiko ją niekuo nepagrįsta „kultūrinio/filosofinio“ pobūdžio retorika. Todėl kūrybos aktui neretai bandoma pristesti jam visiškai svetimą objektyvistinę logiką. Daugelis tų dailės terapeutų, kurie nėra nei psichologai, nei psichoterapeutai, nes atėjo į šią sritį iš sferų, susijusių ne su mokslu, bet su menu, teigia, kad kūryba pati savaime, be jokių standartizuotų diagnostinių modelių taikymo, tiesiog kaip *dvasinės kaitos* praktika, gali sužadinti kokybiškai naujus, net lemiamus potyrius, kurie paskatins permąstyti egzistencinius orientyrus, galbūt net numalšins sielvartą, išsklaidys depresyvią nuotaiką ir kankinantį nerimą. Argi tai nelaikytina gijimo procesu? Diagnostinių ar ugdomųjų funkcijų negalima tiesmukai apriboti kokiais nors šablonais, nes sąvoka *kūrybos paslaptis* netelpa į psichologinių diskursų rėmus. Jei pripažįstame, kad menas padeda pajusti, perprasti tai, kas peržengia įprastinį suvokimą, kodėl šis unikalus gebėjimas negalėtų tapti vienu iš raktų psicho(pato)loginiams slėpiniams atrakinti? Tai galėtų praplėsti ir diagnostinių funkcijų sampratą.

Žinoma, dailės terapija turi būti integruota į mokslinę psichologiją, tačiau, daugelio dailės terapeutų nuomone, neturėtų absoliučiai nuo jos priklausyti. ■

¹ Valmantas Budrys, Kari Skullerud, Donatas Petroška, Jūratė Lengvienienė, Dementia and Art: Neuronal Intermediate Filament Inclusion Disease and Dissolution of Artistic Creativity, *European Neurology*. 2007, № 57, p. 137–144.

² Людмила Лебедева, Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. Санкт Петербург: Речь, 2007, p. 40.

³ Линда Гантт, Арт терапевтические исследования, *Арт-терапия: современные подходы к научным исследованиям в арт терапии*. Санкт-Петербург: Речь, 2001, p. 27.

⁴ Edith Kramer, Elaine Lani (ed.), *Art as Therapy: Collected Papers*. London and Philadelphia: *Jesica Kingsley Publishers*, 2001, p. 18.

⁵ Ten pat, p. 18.

⁶ Anne Mills, „The Diagnostic Drawing Series“, *Handbook of Art Therapy*. Ed. Malchiodi Cathy A., N.Y.-London: *The Guilford Press*, 2003, p. 405.

⁷ Лев-Визель Рашель, Использование теста «рисование фигуры человека» Маховера для подтверждения фактов перенесенного сексуального насилия, *Арт-терапия: современные подходы к научным исследованиям в арт терапии*. Санкт Петербург: Речь, 2001, p. 212–213.

⁸ Rawley A. Silver, The Silver Drawing Test of Cognition and Emotion, *Handbook of Art Therapy*. Ed. A. Cathy Malchiodi, N.Y.-London: *The Guilford Press*, 2003, p. 412–413.

⁹ Linda Gantt, Carmello Tabone, The Formal Elements Art Therapy Scale and „Draw a Person Picking an Apple from a Tree“, *Handbook of Art Therapy*. Ed. Cathy A. Malchiodi, N.Y.-London: *The Guilford Press*, 2003, p. 421.

¹⁰ „Kai kurie psichologai, pavyzdžiui, Jeanas Piaget, vaikų raidos psichologiją atskiria nuo ugdymo (mokymo) psichologijos, tačiau daugelis psichologų šias sąvokas traktuoja kaip susijusius psichopedagogijos elementus, nes raidos psichologija neišvengiamai susiduria su pedagogikos problematika.“ (Gaston Mialaret, *Psychologie de l'éducation*. Paris: *P.U.F.*, 2003, p. 10.)

¹¹ Marcel Crahay, *Psychologie de l'éducation*. Paris: *P.U.F.*, 1999, p. 319.

¹² Joseph Leif, Personnalité. In: *Psychologie de l'éducation*. 1987, Vol 6, p. 38.

¹³ Charles Wilfred Valentine, The Experimental Psychology of Beauty. London: *Methuen & Co LTD*, 1962, p. 417–418.

¹⁴ Nathaniel L. Cage, David C. Berliner, Pedagoginė psichologija. Vilnius: *Alma littera*, 1994, p. 35.

¹⁵ Marcel Crahay, *Psychologie de l'éducation*. Paris: *P.U.F.*, 1999, p. 197.

¹⁶ Maria Montessori, La formation de l'homme. Paris: *Desclée de Brouver*, 1996, p. 26–27.

¹⁷ Ovide Decroly, L'initiation à l'activité intellectuelle et motrice par les jeux éducatifs. Paris: *Delachaux et Niestle*, 1978, p. 12, 24–25.

¹⁸ Audronė Brazauskaitė, Dalinis neįgaliųjų ugdymas ir terapijos įžvalgos, Kn.: *Neįgaliųjų meninis ugdymas: metodikos ir terapijos aspektai*. Vilnius: *Kronta*, 2005, p. 35.

¹⁹ Audronė Brazauskaitė, Žymaus ir vidutinio protinio atsilikimo vaikų savivokos ugdymas. *Vilniaus pedagoginis universitetas* (daktaro disertacija), 2001, p. 7.

²⁰ James C. Coleman, Abnormal psychology and modern life. Illinois: *Scott, Foresman and Company*, 1976, p. 13.

Petras STANKERAS

BIJOK VIENOS KNYGOS ŽMOGAUS

Mein Kampf – klaidingų pažiūrų ir nemokšiško žinynas, tapęs bestseleriu

Vargu ar kas nors yra suskaičiavęs, kiek per visą žmonijos istoriją parašyta ir išleista knygų. Kiekviena iš jų turi savo istoriją ir likimą. Apie programinę Adolfo Hitlerio knygą „Mano kova“ (*Mein Kampf*) girdėjo daugelis, tačiau nelabai įsivaizduoja, kas gi ten rašoma. Žinoma, yra specialistų, kuriems pagal profesiją dera būti susipažinusiems su fiurerio raštais.

Parašyti knygą sugalvojo ne pats Hitleris. Po nepavykusio 1923 m. lapkričio 9 d. mėginimo surengti ginkluotą perversmą ir užgrobti valdžią (planuota iš pradžių Bavarijoje, o vėliau visoje Vokietijoje), Hitleris ir likę gyvi, bet nespėję pasislėpti jo bendražygiai po teismo nuosprendžio atsidūrė kalėjime, įrengtame *Landsberg*

am Lech tvirtovėje. Kaliniai gyveno ten kaip viešbutyje: priiminėjo lankytojus, girtavo, pliekė kortomis, iš šalia esančio restoranėlio užsisakydavo skanaus maisto su alumi. Artimas Hitlerio bendražygis Otto Strasseris atsiminimuose rašė, kad nuteistieji būtų buvę netgi patenkinti savo likimu, jei ne „vienas ponas iš pirmojo aukšto“, kuris be perstojo plepėjo, visiems kažką aiškindamas. Kaip jį užčiaupti? Oto broliui Gregorui, kuris irgi buvo įkalintas, dingtelėjo puiki mintis: gal pasiūlyti jam, kad rašytų prisiminimus? Labai delikačiai pakišo šią mintį įkyriajam plepiui. Žuvis griebė jauką, o kiti ponai už grotų nuo tada galėjo ramiai kortuoti ir gerti alų.

Rašyti Hitleris pradėjo 1924 m. ankstyvą pavasarį.

Partiniai draugai Dietrichas Eckartas, Gottfriedas Federis, Alfredas Rosenbergas jau buvo paskelbę rašto darbų, tad jis atkakliai stengėsi jiems prilygti – įrodyti, kad nebaigęs jokių universitetų, neturintis net vidurinio mokslo atestato, daug skaito, giliai mąsto ir turi savo pasaulėžiūrą.

Iš pradžių tuos apmąstymus Hitleris diktavo asmeniniam vairuotojui ir apsaugininkui Emiliui Maurice'ui, o vėliau – Rudolfui Hessui, kurį nemaža dalis tyrinėtojų netgi laiko *Mein Kampf* autoriumi ar bent bendraautoriumi, mat šis buvo kur kas labiau išsilavinęs, studijavęs universitete, asmeniškai pažinojo kai kuriuos 3-iojo dešimtmečio

Landsberg am Lech tvirtovėje įrengtame kalėjime Hitleris pradėjo rašyti knygą

teoretikus, tarp jų geopolitikos profesorių Karlą Ernstą Haushoferį, kuris, beje, perdavė Hessui į kalėjimą Friedricho Ratzelio, vieno iš geopolitikos pradininkų, „Politinę geografiją“. Tačiau šio nacių veikėjo intelekto irgi nereikėtų perdėti: sakoma, tikėjęs astrologais, juodąja magija. Prie *Mein Kampf* jis vis dėlto prikišo nagus bent jau tuo atžvilgiu, kad su žmona Ilze taisė rankraščio stilių.

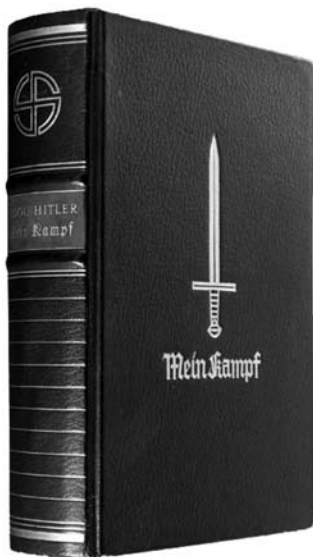
Hitlerio bendraautoriumi laikomas ir prelatas Bernhardas Steampfle, laikraščio *Miesbacher Anzeiger* muzikos kritikas. Jis ištaisė skandalingiausius istorinius nonsensusus, išbraukė akis badančias banalybes. Hitleris niekada neatleido Steampfle'ei už tai, kad šis perprato jo silpnąsias vietas: prelatas buvo nužudytas 1934 m. birželio 30 d., „ilgųjų peilių naktį“, nes garsiai ir dažnai gyrėsi redagavęs *Mein Kampf*. Tiesa, kai kurie autoriai tvirtina, esą Hitleris, sužinojęs apie smurtinę Steampfle'ės mirtį, įsakė sušaudyti tą padariusius esesininkus. Istorikas Joachimas Festas knygoje „Adolfas Hitleris“ atmeta versiją, kad *Mein Kampf* autorių galėtų būti keletas, nes veikale, pasak jo, tarsi veidrodyje atsispindi Hitlerio asmenybė.

Rankraštis buvo tikra nuvalkiotų tiesų, mokyklinių prisiminimų, asmeninių nuomonių, piktų išpuolių ir užuominų apie netvarkingai skaitytas politines knygas maišalynė. Pasak Otto Strasserio, ji nedarė intelektualios knygos įspūdžio, atrodė parašyta taip, tarsi autorius būtų penktos klasės mokinys. Istorikas Werneris Maseris knygoje „Adolfas Hitleris. Legenda. Mitas. Tikrovė“ teigia, kad *Mein Kampf* rankraštyje buvo padaryta 2500 stiliaus pataisymų. O vienas pedantas suskaičiavo daugiau kaip 164 000 sintaksės klaidų!

Kokią literatūrą skaitė Hitleris? Šis klausimas labai domina jo biografus. Pats fiureris gyrėsi, kad jaunystėje kasnakt perskaitydavo po vieną rimtą knygą ir jau nuo dvidešimt dvejų metų amžiaus spėjo rimtai įsigilinti į pasaulinę istoriją, menotyra, architektūrą ir politinius

mokslus. Esą vien gyvendamas Vienoje, miesto bibliotekos pagrindiniame fonde perskaitė 500 tomų. Hitlerio kamerdineris SS oberšturbambanfiureris Heinzas Linge memuaruose rašo, kad jo šefas turėjo privačią biblioteką, kurią vežiojosi su savimi iš Miuncheno į Oberzalbergą, iš ten į Berlyną (po karo ji atsidūrė Vašingtone, JAV kongreso bibliotekoje). Mėgo dedikuotas, puikiai įrištas knygas, kurias jam asmeniškai įrišdavo Hesso sesuo. Bibliotekoje buvo 1400 tomų knygų, sukauptų 1915–1944 m., – tai istorinė-karinė, pažintinė, informacinė literatūra, kariniai kalendoriai ir daugybė vokiečių rašytojo Karlo May'aus (1842–1912) kūrinų. Į visas knygas įklijuotas savininko ekslibrisas, vaizduojantis erelį su svastikos ženklų naguose. Kolekcijoje ypatingą vietą užima *Mein Kampf* – įvairiausių formatų, laidų, visomis kalbomis, į kurias ji buvo išversta iki 1944 m. Tačiau Hitlerio bibliotekoje veltui ieškotume bent vieno pasaulyje pripažinto literatūros klasiko kūrinio... Fanatiškas marksizmo ir socialdemokratijos kritikas niekada neskaitė ir Marxo knygų, net „Kapitalo“. Lotynų patarlė sako: „Bijok vienos knygos žmogaus.“ Ji reiškia, kaip destruktvyvu ir pavojinga apriboti intelektą.

Kalėjime sukurptą rankraštį, kuris buvo baigtas 1924 m. spalio 16 d., Hitleris pavadino „Puspenktų metų kovos su melu, kvailumu ir bailumu“ (*4 ½ Jahre Kampf gegen Lüge, Dummheit und Feigheit*), bet nacistinės lektūros leidėjas Maxas Amannas, praktiškai mąstantis žmogus, pasiūlė trumpesnę ir komerciškesnę pavadinimą – *Mein Kampf*. Perskaitęs pirmąjį knygos tomą, Amannas labai nusivylė, nes tikėjosi gyvo asmeniškio pasakojimo, kaip iš „vargšo, nežinomo Vienos darbininko“ Hitleris tapo garsiu nacionalsocialistinės darbininkų partijos vadu. Vylėsi, kad bus sensingingai atsiskaityta su asmeniniais priešais, su Bavarijos politikieriais, negailestingai demaskuojami konkretūs asmenys. Amannas tikėjosi sužinosiąs ir naujų faktų apie perversmą Miuncheno

Mein Kampf knygos, išleistos Hitlerio 50-mečiui 1939 m. balandį, kai fiureris nustojo kalbėti apie taiką, viršėję papuošė kalavijas

aludėse – juk dramatiškos aplinkybės ypač sudomintų skaitytojus. Bet nepavykęs pučas knygoje paminėtas tik probėgšmais: pirmame rankraščio puslapyje įdėtas šešiolikos Miunchene žuvusių perversmininkų nekrologas – nurodyta pavardė, gimimo data, užsiėmimas.

Hitleris nenorėjo rašyti kasdieninės publicistikos, laikydamasis šūkio: „Vienas Reichas, viena Tauta, vienas Fiureris“, jis nutarė, kad parašys Pagrindinę Knygą, kurios taip pat turėtų užtekti vienos.

Artimiausi bendražygiai, irgi nusivylę pirmuoju *Mein Kampf* tomu, ne be pagrindo kalbėjo (aišku, pašnibždomis), kad knyga nuobodi, sunkiai skaitoma, prasta kalba parašyta. Net Josephas Goebbelsas dienoraštyje 1931 m. gegužės 10 d. rašė: „...Stilius dažnai nereprezentatyvus. Reikia būti labai kilniaširdžiam, kad tai priimtum. Jis rašo lyg pasakodamas. Tai veikia betarpiškai, bet dažnai atrodo bejėgiškai.“ Kai kurie šiuolaikiniai istorikai irgi teigia, kad *Mein Kampf*, net atėjus į valdžią naciams, buvo skaitoma per prievartą. 1933 m. liepos 8 d. buvo išleistas net potvarkis, įpareigojantis III Reicho valdininkus ir pareigūnus studijuoti *Mein Kampf*.

Knygos įžangoje Hitleris reiškia lyg ir pasitenkinimą, kad kalėdamas galėjęs rašyti. Anksčiau esą tam neturėjęs laiko, be to, gyvą žodį labiau vertinęs už rašytą. Tik sėdėdamas kalėjime ir negalėdamas rėžti kalbų minioms, buvo priverstas savo mintis ir idėjas išdėstyti raštu. *Mein Kampf* parašyta pirmuoju asmeniu. Painų, alogišką knygos turinį sudaro pasakojimai apie vaikystę, jaunystę, brandos metus ir padriki samprotavimai apie valstybę, jos užsienio ir vidaus politiką, apie rases, apie žydus ir vokiečius, apie kapitalistus ir darbininkus, apie praeitį ir ateitį, apie architektūrą ir dailę (turėjo ambicijų pats tapti dailininku arba architektu), apie propagandą, teatrą, kiną, literatūrą, apie sifilį ir prostituciją, apie bažnyčią ir vaikų auklėjimą... Hitleris rašo, kad 86 proc. slavų priklauso „nešvariai“ rasei, o likutis – tikri arijai. Koku būdu jis, sėdėdamas kalėjime, sugebėjo apskaiciuoti „švariųjų“ procentą, gili paslaptis. Knyga kategoriška ir agresyvi – visi kitamaniai skelbiami „priešais“, kuriuos reikia sunaikinti. Šaltinių nuorodų, citatų, skaičių, faktų nėra, kaip ir polemikos užuomazgų. Įvykius ir datas Hitleris pateikia taip, kaip jam šauna į galvą – tarsi iki

jo nebūtų buvę jokių mokslų: nei istorijos, nei politinės ekonomijos, nei sociologijos, nei filosofijos, nei pedagogikos. Savo tiesas autorius laiko galutinėmis ir neginčytinomis, nesirūpindamas ne tik „atradimų“ logika, bet ir tuo, kad teiginiai, išdėstyti viename puslapyje, neprieštarautų tam, kas rašoma kitame.

Jei tikėsime prelatu Steampfle, kuris du kartus kruopščiai taisė knygos rankraštį, geriausiai parašyti du propagandai skirti skyriai. Pirmajame (I tomo 6 skyrius) plačiai aptariama propagandos reikšmė NSDAP nariams. Hitleris, atrodo, buvo neblogai perpratus tuos masinės įtaigos principus, kuriuos dabar masiškai taiko komercinė reklama ir rinkodara, beje, jų nevengia ir rinkimų kampanijų strategai. Hitlerio taktika akivaizdžiai populistinė, tokia, kokia garantuoja sėkmę per rinkimus nestabiliose šalyse. „Susidorok su savo priešais ypatingomis priemonėmis“, – rašo jis, siūlydamas kandidatams „sunaikinti rinkėjus, kurių negalima įtikinti“, tačiau patikslina, esą „sunaikinti“ nereikia nužudyti, o tik apriboti politinę jų veiklą.

Ar *Mein Kampf* skelbiamos idėjos turėjo kokias nors istorines filosofines „šaknis“? Atsakyti į šį klausimą ne taip lengva. Hitleris sėmėsi „įkvėpimo“ iš Friedricho Nietzsche's, Oswaldo Spenglerio, Arthuro Schopenhauerio, kitų mąstytojų. Garsiausiame savo veikle „Taip kalbėjo Zaratustra“ (*Also sprach Zarathustra*) Nietzsche apdainavo karą kaip aukščiausią žmogaus sielos pasireiškimą. Pranašavo, kad atsiras elitas, kuris pagimdys Antžmogį ir užkariaus pasaulį. Teigė, esą ateitis priklauso „žemės viešpačiams“. Posakį „žemės viešpačiai“ Hitleris dažnai vartoja knygoje *Mein Kampf*, o filosofą Nietzsche vadina didžiausiu mokslininku, nacionalsocialistinės pasaulėžiūros pirmtaku.

Tam tikrą poveikį *Mein Kampf* autoriui padarė vokiečių poetas ir dramaturgas Johannas Christophas Friedrichas von Schilleris, turėjęs ambicijų tapti Vokietijos Shakespeare'u ir teigęs „asmenybės kultą“, žinoma, ne tokį, kokį turėjo galvoje ir įkūnijo fiureris. Filosofas Schopenhaueris, neigęs pasaulio pažinimą, bet kokią mokslinę analizę ir garbinęs kažin kokią mistinę valią, Hitleriui irgi buvo patrauklus, bet ypač imponavo Spenglerio, parašiusio didelį triukšmą sukėlusią knygą „Europos saulė-

lydis“, neapykanta marksizmui. Praktiniams veiksams, matyt, paskatino vienuolis Georgas Lanzas, kuris skirstė žmones į didvyrius ir beždžiones, taip pat du užkietėję antisemitai – Vienos burmistras Karlas Lūgeris ir dešiniojo Visų vokiečių judėjimo lyderis Georgas von Scheneris.

Tačiau tikrieji jo vedliai buvo rasinio determinizmo teorijos kūrėjai prancūzas grafas Josephas Arthuras de Gobineau ir suvokietėjęs anglas Houstonas Stewartas Chamberlainas (Richardo Wagnerio žentas). Į *Mein Kampf* Hitleris perkėlė XIX a. istoriko Heinricho von Treitschke's skelbiamą jėgos ir karo kultą: paklusnumas – vienintelė žmogaus dorybė, o karas – „aukščiausia vyriškojo prado išraiška“. Pasak Treitschke's, karas sužadina „kilniausias jėgas žmogaus sieloje“, o taika veda į „tautos degradavimą“.

Detroito automobilių magnato Henry'o Fordo požiūris į žydus ir bolševizmo grėsmę sutapo su Hitlerio pažiūromis. Laikraščiuose skelbti Fordo straipsniai, sudėti į keturių tomų veikalą „Internacionalinis žydas“ ir išversti į vokiečių kalbą, padarė nemenką įtaką *Mein Kampf* autoriui, kai kurias Fordo knygos pastraipas jis tiesiog nukopijavo.

Prancūzų diplomatas, etnologas, orientalistas ir rašytojas grafas de Gobineau veikale „Esė apie žmogaus rasių nelygybę“ įrodinėjo, kad „arijinė tautų šeima“ esanti pati „aukščiausia“ iš visų. Rašytojas Chamberlainas savo veikaluose kartojo de Gobineau teiginius su kai kuriais papildymais – pavyzdžiui, skelbė, kad Kristus buvęs arijas ir kad gryniausio kraujo arijai yra vokiečiai, paveldėję geriausias graikų ir senovės germanų savybes. Jų veikalai buvo trąši dirva vešėti nacizmo ideologijai.

1924 m. gruodžio 20 d. paleistas iš kalėjimo, Hitleris vis dar buvo apimtas rašymo šišo. Jau būdamas laisvėje, bet neturėdamas teisės viešai kalbėti, Hitleris baigė antrą *Mein Kampf* tomą, pavadintą „Nacionalsocialistinis judėjimas“ (*Die nationalsozialistische Bewegung*), abi dalys turėjo 782 puslapius. Nacionalsocialistai propagandos tikslais 1936 m. suskaičiavo, kad abiejuose tomuose yra 1 841 664 raidės, matyt, tai laikyta fiurerio neprilygstamo raštingumo įrodymu.

Be daugybės straipsnių ir brošiūrų, 1926–1928 m. jis sukūrė dar vieną didelę knygą, kurią diktavo Amannui,

tačiau nusprendė jos neskelbti. NSDAP leidėjo seife rankraštis su nuoroda niekam nerodyti gulėjo paslėptas iki pat karo pabaigos. 1945 m. jis buvo rastas Berlyne ir išvežtas į JAV. 1961 m. šis rankraštis, pavadintas „Antroji Hitlerio knyga. 1928 metų dokumentas“, buvo išleistas Miunchene, tuo pasirūpino Naujausios istorijos institutas. Veikalas skirtas Vokietijos užsienio politikai, ypač daug kalbama apie ekspansijos planus, kurių užuomazgų esama jau ir *Mein Kampf*, bet šis rankraštis, autoriaus pavadintas „Gyvybinėmis erdvėmis“ (*Lebensraum*), rodo, kad užkariauti pasaulį rengtasi jau tada. Hitleris niekada neabejojo, kad, pavyzdžiui, Pabaltijys atiteks Vokietijai. Tarp kitko, nei *Mein Kampf*, nei *Lebensraum* Hitleris nė žodžiu neužsimena apie „nykštukinę Lietuvą“ (*Zwergstaats Litauen* – tai Hitlerio apibūdinimas) kaip apie nepriklausomą Europos valstybę. Žemėlapiui patvirtina, kad hitlerinės *Drang nach Osten* kelias ėjo per mūsų šalį.

Neseniai tapo žinoma, kad Hitleris, būdamas valdžioje, rašė memuarus, bet jie neišliko – rankraštis buvęs lėktuve, kuris sudegė, 1945 m. balandžio 21 d. numuštas netoli Berlyno.

Mein Kampf pirmą tomą „Atpildas“ (*Eine Abrechnung*) Franzo Eherio jaunesniojo leidykla Miunchene išleido 1925 m. liepos 18 d. 40 000 egzempliorių tiražu. Jis turėjo priedą plakatą ir kainavo 12 reichsmarkių.

Amanno teigimu, 1925 m. buvo parduoti 9473 knygos egzemplioriai, 1926 m. – 6913, 1927 m. – 5607, 1928 m. – 3015. Taigi trejus metus po *Mein Kampf* pasirodymo jos autoriaus pajamos nebuvo didelės. 1927 m. buvo parduota tik pusė tiražo. Po karo rastas „rašytojo A. Hitlerio“ (tai jis nurodė kaip pagrindinį savo užsiėmimą) susirašinėjimas su mokesčių inspekcija: jo pajamos 1925 m. buvo 19 843, 1926 m. – 15 903, 1927 m. – 11 494, 1928 m. – 11 818, 1929 m. – 15 448 reichsmarkės. Tai beveik sutampa su honorarų už *Mein Kampf* dydžiu. Parduotų egzempliorių skaičius augo drauge su partijos autoritetu – nuo 7664 egzempliorių 1929 m. iki 54 086 egzempliorių 1930 m., kai pasirodė pigesnė knygos laida (8 reichsmarkės).

Kurį laiką *Mein Kampf* buvo spausdinama dviem atskirais didelio formato (15,3 x 22,8) tomiais. 1930 m. abu tomai buvo sudėti į vieną „tautos leidinį“, kurio matmenys (12 x 18,9) įtartina priminė labiausiai paplitusį

Biblijos formatą. Per trejus metus parduota apie 287 000 egzempliorių ir tai buvo tik pradžia, vien 1933 m. išplatinta 1 500 000 knygų. Hitleris, kurio honoraras perkopė milijono reichsmarkių ribą, tapo daugiausia uždirbančiu Vokietijos rašytoju. Nuo 1925 iki 1945 m. *Franz Eher-Verlag GmbH* į Hitlerio sąskaitą Bavarijos banke *Mark, Fink und Ko* pervedė 8 milijonus reichsmarkių. Iki 1939 m. išleista 5 450 000 *Mein Kampf*, 1941 m. tiražas pasiekė 7,1 mln., 1942 m. – 8 450 000 egzempliorių.

Hitlerio „bibliją“ nemokamai gaudavo jaunimas už gerą mokslą, nuo 1935 m. Vidaus reikalų ministerijos nurodymu civilinės metrikacijos biuro darbuotojai ją įteikdavo kiekvienai jaunavedžių porai kaip valstybės vestuvinę dovaną. Vienas toks *Mein Kampf* egzempliorius su dedikacija tituliniam lape „Jaunavedžiams Friedrichui Razbrokui ir Elzei Beck su geriausiais laimingų vedybų linkėjimais. 1940.II.14 d.“ atsidūrė Niurnbergo teisme.

1936 m. Marburgo leidykla *Aukštoji mokykla* fiurerio knygą pritaikė akliesiems. 1939 m. ją pradėta spausdinti lotynišku šriftu (pirmųjų vokiškų leidimų šriftas buvo gotiškas). Nuo 1940 m. pradėta spausdinti „plona“ (20 mm) leidinių, skirtą kariuomenei. Anglų kariai Antrojo pasaulinio karo frontuose gaudavo po egzempliorių Hitlerio *Mein Kampf*, kad studijuotų „nacistinę ideologiją“, ir Karlo Marxo „Kapitalą“, kad žinotų, su kuo kovoja.

1935 m. liepos 18 d., minint *Mein Kampf* išleidimo dešimtmetį, spauda ir radijas aiškino vokiečių tautai, kad fiurerio knyga – tai germanų pasaulėžiūros pagrindas, rodyklė, nukreipianti kiekvieno vokiečio gyvenimą. Joje nurodytos net tokios to gyvenimo smulkmenos kaip vaikų ir jaunuolių apranga: po 1933 m. NSDAP jaunimo organizacijų *Jungfolk* (10–14 metų berniukai) ir *Hitlerjugend* (berniukai nuo 14 metų) nariai privalėjo nešioti šortus, kurių ilgis – pusė delno virš kelių.

Privatūs asmenys, o ypač bibliotekos ir įstaigos, pirkto *Mein Kampf*, kad pademonstruotų lojalumą fiureriui. Ši knyga kiekviename bute privalėjo stovėti matomiausioje vietoje. Aštuoni aukštos klasės dailininkai nemažai egzempliorių kruopščiai perrašė ant specialaus pergamento, įrišo į plieninius apkaustus – tokios rankų darbo knygos būdavo įmūrijamos į pastatų pamatus.

Iki Antrojo pasaulinio karo pradžios knyga, išversta į 11 pasaulio kalbų, buvo išleista Amerikoje, Anglijoje, Danijoje, Švedijoje, Ispanijoje, Italijoje, Brazilijoje, Vengrijoje, Norvegijoje, Bulgarijoje, Irake ir kituose kraštuose, o bendras vertimų tiražas pasiekė 5,2 mln. egzempliorių.

1932 m. Williamo Randolpho Hearsto sindikatas (JAV) už 25 000 dolerių įsigijo teisę spausdinti knygą anglų kalba, 1933 m. spalio 11 d. pasirodė pirmas fragmentinis 297 puslapių su 4 nuotraukomis leidinys „Mano mūšis“ (*My Battle*). Nuo 1933 m. spalio iki 1939 m. spalio buvo parduoti 15 352 šio leidinio egzemplioriai. 1940 m. rugsėjį išspausdintas antras 100 000 tiražas. Pilną (669 puslapių) leidinių 1939 m. leidykla *Stackpole and Sons* išleido be Hitlerio leidimo ir dėl to kilo tarptautinis skandalas. Tais pačiais metais leidykla *Houghton Mifflin* fiurerio knygą išleido net 1002 puslapių apimties. Abi šios leidyklos iki 1942 m. JAV pardavė 290 000 knygų egzempliorių.

Rusų emigrantų Amerikoje leidžiamas laikraštis *Фавуум* 1935 m. spausdino išsamias *Mein Kampf* ištraukas rusų kalba. 1933 m. spalio 13 d. 5 000 egzempliorių tiražu knyga „Mano kova“ (*My Struggle*) pasirodė Anglijoje, 1935 m. buvo išleista dar 14 000. Vertimas į prancūzų kalbą, pavadintas „Mano doktrina“ (*Ma Doctrine*), išėjo Paryžiuje 1938 m. Į japonų kalbą versti Hitlerio knygą pradėta 1931 m., bet dienos šviesą ji išvydo tik 1938 m., kai Japonija prisijungė prie Antikominterno pakto. Hitleris, kad pelnytų didesnes japonų simpatijas, vietoje įprastinių 10 proc. sutiko gauti tik 5 proc. pajamų, gautų pardavus knygą. Tailande *Mein Kampf* buvo išleista 1944 m. ir greitai išpirkta.

Didžiuliai tiražai ir vertimų į 16 pasaulio kalbų licencijos davė milijonines pajamas. Tuos pinigų srautus tvarkė ne pats autorius, esą buvęs abejingas pinigams, o NSDAP reichsleiteris Martinas Bormannas, valdęs specialų fondą, kurį beveik padvigubino, pasisavinęs teisę naudoti Hitlerio portretą III Reicho pašto ženklams. Pasaulinėje parodoje Paryžiuje 1937 m. *Franz Eher-Verlag GmbH* už vieną *Mein Kampf* leidimą gavo *Grand Prix*.

Sovietų Sąjungos diktatorius Josifas Stalinas įsakė Hitlerio knygą išversti į rusų kalbą iškart po jos pasirodymo Vokietijoje ir dėmesingai studijavo, domėjosi fiurerio

darbo stiliumi ir metodais. Kai buvo nužudytas SA vadas Ernstas Julius Röhm, VKP(b) politinio biuro pasėdyje Stalinas pavadino Hitlerį šaunuoliu, kuris moka susidoroti su politiniais priešais. Savo ruožtu Hitleris, perskaitęs Levo Trockio knygą, kurioje rašoma apie Stalino nusikaltimus, mosuodamas ja sušuko: „Puiku! Ši knyga mane daug ko išmokė, ji gali išmokyti ir jus.“

1942 m. birželio 1 d. Josephas Goebbelsas pasirašė įsaką dėl knygų leidybos karo metais: popieriaus kiekis sumažintas dviem trečdaliais prieškarinio lygio, buvo leidžiama spausdinti tik karui svarbias knygas, iš kurių svarbiausia, žinoma, buvo *Mein Kampf*: 1943 m. jos tiražas pasiekė 9 840 000 egzempliorių, o iki karo pabaigos perkopė 12 milijonų. Tuo metu tai buvo pasaulio rekordas. *Mein Kampf* naujos laidos nebuvo nei keičiamos, nei taisomos. Nemažai vokiečių tikėjo, kad tai knyga, parašyta pranašo, kurio pranašysčių didžioji dalis jau išsipildė.

Pats autorius palyginti kritiškai vertino savo veikalą. Vieną kartą jis pareiškė: „Aš ne rašytojas. Kokia nuostabia italų kalba rašo ir kalba Mussolini's! Man vokiškai taip neišeina, kai rašau tekstą, pinasi mintys. Todėl *Mein Kampf* – tai *Völkischer Beobachter* vedamųjų rinkinys.“ Kitą kartą Hitleris savo knygą pavadino „fantazijomis, gimusiomis už gročių“. 1942 m. vasario mėnesį jis aiškino: „Be mano įkalnimo *Mein Kampf* niekada nebūtų buvusi parašyta. Tuo laiku turėjau galimybę perprasti įvairias idėjas, kurias iki tol suvokiau tik intuityviai.“ Dažnai sakydavo, kad įkalnimas jam tapo „universitetu valstybės sąskaita“.

Mein Kampf neprarado populiarumo ir po Antrojo pasaulinio karo. Hitlerio knygą legaliai galima įsigy-

ti Australijoje, Suomijoje, Graikijoje, Indijoje, Indonezijoje, Airijoje, Japonijoje, Kanadoje, Kolumbijoje, Pietų Korėjoje, Makedonijoje, Naujojoje Zelandijoje, Portugalijoje, Turkijoje, JAV ir Italijoje.

Austrijoje *Mein Kampf* pardavinėti ir turėti draudžia-

ma. Įdomu, kad 1951 m. anglų ir amerikiečių kolekcininkai už šią knygą vokiečių kalba austrams mokėdavo iki 3 000 šilingų – gero kai daugiau, negu per mėnesį gaudavo specialistas su aukštuoju išsilavinimu. Austrų policija 1951 m. gegužės mėn. konfiskavo nemažai *Mein Kampf* egzempliorių, pasirodo, jie buvo atspausdinti Austrijos komunistų partijos spaustuviėje.

Bulgarijoje šią knygą leista pardavinėti 2001 m., o Kroatijoje išėjo jau du vertimai (1999 ir 2003 m.) ir leidimas vokiečių k. (2002 m.). Čekijoje vertimas išleistas 2002 m. Danijoje leidžiama šią knygą pardavinėti, o viešosios bibliotekos turi teisę turėti iki 50 knygos egzempliorių. Prancūzijoje knygą pardavinėti uždrausta, bet galima įsigyti istorijos studijoms skirtas versijas su specialistų komentarais. Nyderlandų Karalystėje *Mein Kampf* be išimčių draudžiama pardavinėti, tačiau leidžiama turėti. 1952 m. Beirute knyga pasirodė arabiškai. 1995 m. Libane išėjo naujas vertimas į arabų kalbą ir paplito po arabų šalis. Meksikoje

leisti *Mein Kampf* uždrausta, tačiau nelegaliai prekiaujama piratiniais 1950 m. leidimo egzemplioriais ispanų kalba. Ispanijoje ir Argentinoje knyga uždrausta, tačiau tai netaikoma egzemplioriams, išleistiems iki draudimo. Švediškai Hitlerio opusas pasirodė 1992 m. Įdomu, kad Bavarijos žemės Finansų ministerija, kuri yra NSDAP palikimo valdytoja, bandė blokuoti platinimą, tačiau Švedijos aukščiau-

Miau Kampf

Trečiojo Reicho bestselerį skaitė ne tik arijai

Mein Kampf arabų kalba

siasis teismas 1998 m. išaiškino, kad bavarų vyriausybė neturi knygos autorinių teisių, ir leidėją išteisino. Anglijoje galima parduoti ne daugiau kaip 3000 *Mein Kampf* egzempliorių per metus.

Politinionekorektiškumo viršūne galima laikyti tai, kad Danas Jaronas, nepaisydamas protestų, 1991 m. išvertė knygą į hebrajų kalbą, o 1992 m., beje, remiant Izraelio švietimo

ir kultūros ministerijai, ją išleido. 1995 m. profesoriaus Zimmermano iniciatyva *Mein Kampf* pakartotinai išleido Vokiečių istorijos tyrimų centras prie Jeruzalės Žydų universiteto.

2011 m. Hitlerio knyga buvo išleista Pekine kinų kalba 10 000 egzempliorių tiražu.

Lenkiškai *Mein Kampf* 1992 m. išleido Krokuvos leidykla *Werset*. Andrzejus Socha buvo apkaltintas fašizmo aukštiniu, bet vėliau kaltinimai atmesti, nes šią knygą jis išleido su kritiniu įvadu. Rašytojas Stanisławas Lemas pavadino Hitlerio kūrinį „politine pornografija“, o žinomas lenkų publicistas Adamas Michnikas ragino savo tėvynainius studijuoti Stalino ir Hitlerio palikimą. Įsiplieskusi diskusija sukėlė didelį šurmulį ir pavertė knygą bestselleriu. 2005 m. lenkiškas vertimas buvo pakartotas.

Neįtikėtina, bet faktas: komunistinė „demokratinė“ Vokietija iki savo subyrėjimo susikrovė nemažai valiutos už tarptautiniuose knygų aukcionuose parduotus retus *Mein Kampf* egzempliorius. Daug kas mano, kad Vokietijoje ji uždrausta, bet taip nėra. Po Antrojo pasaulinio karo naujoji Vokietijos valdžia perėmė NSDAP leidyklą kartu su visų jos išleistų kūrinių, tarp jų ir *Mein Kampf*, leidybos teisėmis. Kad neskatinėtų nacistinio ekstremizmo, šalies valdžia atsisako leisti šią knygą.

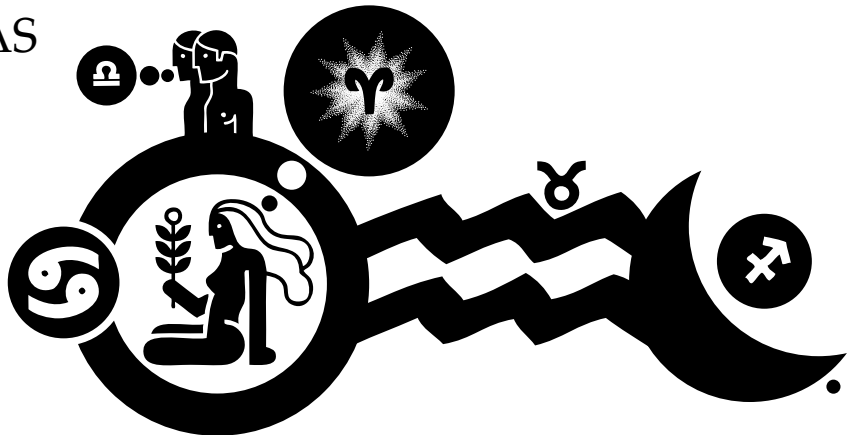
Romos popiežius Paulius IV, prieš tai buvęs Vyriausysis inkvizitorius, 1559 m. išleido pirmą draudžiamų knygų indeksą (oficialiai Vatikanas jį panaikino tik 1966 m. balandžio 9 d.). Į jį buvo įtraukti Bažnyčiai neįtikę teologų, mokslininkų ir rašytojų veikalai. Į paskutinį indeksą sąrašą, sudarytą 1948 m., buvo įrašyta 4 tūkstančiai pavadinimų. Tarp draudžiamų autorių atsidarė Giordano Bruno, Benedictus de Spinoza, Honoré de Balzacas, George Sand, Denis Diderot, Émile'is Zola, beveik visi Vakarų Europos filosofai, tarp jų ir tikintys, pavyzdžiui, René Descartes'as, Immanuelis Kantas, George'as Berkeley's. O tokie ateistai kaip Schopenhaueris ir Nietzsche nebuvo uždrausti. Į indeksą nebuvo įrašyta ir Hitlerio *Mein Kampf*.

Bandžiau sužinoti, kokia yra kosmopolitinės Europos Sąjungos nuostata – ar galima *Mein Kampf* leisti, viešai platinti ir t. t. Gavau ES informacinio centro labai konkretų atsakymą, informuojantį, kad rasizmas ir ksenofobija, kaip ir su jais susiję simboliai, įskaitant knygas, prieštarauja principams, kuriais remiantis sukurta ES ir kurie yra bendri visoms valstybėms narėms. Knygos *Mein Kampf* leidimas ir platinimas gali būti vertinamas kaip rasizmo ir žiaurumo kurstymas.

Cesaras C. Aronsfeldas Žydų reikalų instituto mokslo žurnale 1972 m. rašė: „Vokiečių valdžia daro kliūtis šiai knygai publikuoti, nes baiminasi, kad ji pakenks draugystei ir tarpusavio supratimui. Mes galime suprasti šias abejones, tačiau nepritariame joms. Hitlerio kilmė nėra aptarimo objektas. Svarbu tik tai, kad jis egzistavo, kad atnešė nelaimę savo tautai ir visam pasauliui, be to, įvairiuose kraštuose vis dar turi pasekėjų. *Mein Kampf* yra jų klaidingų pažiūrų ir neišsiauklėjimo žinynas, nepaisant to, ar jie germanai, ar britai, ar kurios nors kitos nacijos atstovai. Todėl būtina suprasti [...], kas yra Hitleris. Jo knyga yra įžanga į jo dvasinį pasaulį ir veiklos metodus ir kaip tokia privalo egzistuoti, kad galėtume atsakyti į šiuos klausimus.“

Nors istorija iš esmės nėra taikomasis mokslas, tačiau praeities įvykių pažinimas padeda suprasti savo klaidas tiems, kurie mano, kad nauja diena visiškai nesusijusi su vakarykšte. ■

ELITO KALIBRAS

Artėjant trumpiausiam dienai ir, savaime suprantama, ilgiausiam nakčiai, plika akimi pastebimas aktyvus žvaigždžių subruzdymas, net intymus suartėjimas tiek danguje, tiek ant žemės, ne tik tiesiogine, bet ir perkeltine prasme. Astrologai tik Avinams pranašauja liūdną perspektyvą, esą, jei tikrą meilę būtų lengva rasti, visi (ypač Aviniai) būtų įsimylėję, todėl pataria daugiau laiko skirti tam, ką jie jau ir šiaip turi po ranka. Bet visi būrėjai perspėja, atseit moterys (ypač Mergelės su Svarstyklėmis) labai primena parašiotą, kuris reikiamu momentu ima ir neišsiskleidžia, todėl prie šono privaloma turėti atsarginį.

Suartėti galima ne tik iš meilės, bet ir dėl pinigų, nors tą padaryti sekasi toli gražu ne visiems, antai svajonių dragūnas Egidijus su svajonių gyvanašliu Marijonu viešai aiškinasi, kuris iš jų didesnis šunsnukis – švelniai tariant, nesutaria dėl kalibro. O jis, tas kalibras, rūpi (gal net labiau) ir dailiosios lyties atstovėms, mėgstančioms klausinėti: veidrodėli, veidrodėli, pasakyk, kas pasaulyje gražiausias, geidžiamiausias, raštingiausias? Kartais gaunamas visiškai netinkamas atsakymas, todėl konfliktas sprendžiamas pasitelkiant jurisprudenciją. Pavyzdžiui, advokatų kontora „Lawin“ lavina mažaraščius pavyduolius (rašytojus ir kitus menkai apmokamus kritikus), kad apie jos klientės *romaną su istorija*, kodiniu pavadinimu „Silva Farerum“ (o gal „Ferarum“?) viešai kalbėti galima tik gerai arba nieko. Antraip bus nuplėšta josios garbė, net orumas, o plėšikai atsidurs

areštinėje, nes jie, būdami ubagai, žinoma, neįstengs deramai atlyginti už tuodu neįkainojamai brangius ir nepataisomai sugadintus daiktus, kaip neįstengė viena namų tvarkytoja, išūliai apiplėšusi vieną tituluotą vienos Vilniaus tarpuvartės gražuolę.

Apskritai pastebimos dvi žvaigždžių judėjimo dangaus skliautu tendencijos: advokatų aktyvumas sparčiai didėja, o elito gyvenimas darosi vis blankesnis. Advokatai ne tik lavina (kaip „Lawin“) visokio plauko beraščius, ne tik atvirai demonstruoja savo silikonines grožybes (kaip Pronina), bet ir tapo garsių žmonių, galbūt tapsiančių klientais, portretus (kaip Moterų advokačių klubo įkūrėja). Žodžiu, vadovaujasi nuostata, kaip pasakytų Viktoras U., *всё могу делать лишь бы не работать...* O elitui visai riesta, kai ryškesnėmis už svajonių jaunikius, nuotakas ir t. t. žvaigždėmis tampa advokatai. Maža to, dar ir elitiniai pinigai įšalo nacionalizuotame „Snore“. Šis likimo smūgis net svajonių sukirpėjui Juozui ilgam išmušė žirkles iš nagų! Nusprendžiau žmogui padėti. Nugirdusi, kad paskambinti Ramonui į Ispaniją dabar taip pat pigu kaip Ramūnui į Šakius, susigundžiau, paskambinau ir rūsčiai paklausiau: „Ramonai, kodėl leidai dvigalviui Baranovui sudeginti elito pinigus „Snoro“ banke, o pats dabar slapstaisi, šlaistaisi po šiltus kraštus, kai mes čia, Lietuvoje, likę be vyriausiojo prabangių drabužių siuvėjo, esame priversti dangstyti šimtasiūlėmis?“

METINIS TURINYS

Bet Ramonas, pasak gandų, dabar prižiūrintis keletą dar nebankrutavusių Ispanijos bankų, liepė man verčiau skambinti Ramūnui į Šakius... Veltui sakoma, kad sąžinė yra kaip žiurkėnas – arba snaudžia, arba graužia. Ramono sąžinė yra (kietai) Miegančioji gražuolė, kuri neatsibudo net karštai pabučiuota Vito Vasiliausko! Kol saldžioji porėlė, kodiniu pavadinimu *Baranov* (Baranuskas su Antonovu), kasdien registruojasi britų policijoje ir neaišku, ar bus deportuota į Lietuvą, tol Ramonui ramu. Užtat neramu pačiam Putinui Raudonajam – sako, jo rėmėjo Deripaskos pinigai irgi sudegė „Snore“, ir dabar Prezidento rinkimus gali laimėti toks Prochorovas, kuris Senio Šalčio kojineje turi paslėpęs daug daugiau „babkių“ (ne veltui jis – geidžiamiausias Rusijos jaunikis), vadinasi, papirks daug daugiau rinkėjų.

Neramu ir kitiems prezidentams ar pretendentams – antai Saakašvilis bijo Ivanišvilio, Chitryj Dmitrij nerimauja dėl Putino Raudonojo smukusio reitingo (anam netapus prezidentu, šitas netaps premjeru), Sarkozy keikia Cameroną dėl antausio ES, o Komorowskis nori uždaryti sieną su Lietuva (slaptos operacijos kodinis pavadinimas – „debiljų blokada“)...

Bet antausių, nuoskaudų ir blokadų fone esama ir išsipildymo akcijų – antai kultūros ministras, iš pradžių laidęs žaibus ir perkūnus Panevėžio statybos tresto pušėn, žadėjęs net per teismus iš jo atimti (dar nebaigtus, o vietomis jau griūvančius) Valdovų rūmus, staiga, ištiktas dosnumo priepuolio, paliko ne tik juos, bet atidavė dar ir Gedimino kalną su tam skirtais milijonais. Ne veltui tresto valdytojas vietoj Kalėdų giesmės tylią naktį ketina garsiai užtraukti smagią lietuvišką „Ant kalno mūrai“... O plačių pažiūrų amerikietis Danielis, nors žino, kuo jo žmonai Inarai anksčiau baigdavosi grožio konkursai (*Stiliaus* duomenimis, pirmojo, vykusio Palangoje, rezultatas – pirmasis vyras, antrojo, vykusio Kaliningrade, laimėjimas – antrasis vyras), vis tiek siunčia ją į grožio konkursą Orlande ir tikisi, kad šįkart vertinimo komisiją lietuvių „pavergs savo vidiniu švytėjimu“... ■

Tiesiai iš raudono
Ferario saulėtuose Fareruose
Krescencija ŠURKUTĖ

Bendrieji kultūros klausimai

Apie laiko dvasią, švelnias utopijas ir agresyvias fikcijas po nežinomybės skraiste. *Su Borisu Kapustinu kalbasi Tomas Kavaliauskas*. Nr. 3, p. 6

Arvydas Juozaitis: Šiandieninė lietuvių arogancija latvių atžvilgiu – gėdinga. *Su filosofu kalbasi Robertas Šimkus*. Nr. 6, p. 54

Assmann A. Čia esu aš, o kur esi tu? *Vienatvė komunikacijos amžiuje*. Nr. 9, p. 19

Balkevičius V. „Kitaip manantis tai dar ne slibinas.“ *Ar Vincas Kudirka buvo bedievis?* Nr. 7/8, p. 42

Balkevičius V. Žemiškasis Kristus. *Apie tikėjimą ir netikėjimą, kuris irgi neatstoja žinojimo*. Nr. 4, p. 67; Nr. 5, p. 66

Baltijos šalių posovietinė kaita ir dilemos: vykti [į Mskvą] ar nevykti, išlikti ar išnykti? *Su Maria Mälksoo kalbasi Tomas Kavaliauskas*. Nr. 7/8, p. 91

Bauman Z. Apie dialogo nekasdieniškumą ir nekasdieninį dialogą. *Tekstas pagal pranešimą, skaitytą teatro festivalyje Dialog*. Nr. 12, p. 19

Čelutka S. Laisvės dialektika: kelios kritinės pastabos. *Apie vidinę laisvę, kuri yra išorinės arba politinės laisvės garantas*. Nr. 1, p. 24

Daianu D. Rinkos ir visuomenė. *Kai aukštieji finansai žaloja ekonomiką ir niokoja demokratiją*. Nr. 10, p. 5

de Sousa Santos B. Universitetas XXI amžiuje. *Demokratiškos ir išlaisvinančios universiteto reformos link*. Nr. 9, p. 9

Degutienė E. Ar Jerzy'ò Giedroyc propagauta santarvė išsklaidys liguistą antipatiją? Nr. 5, p. 9

Franck G. Garsenybės: medijų visuomenės elitai. *Apie naująją informacijos rinką ir nemedžiaginę gamybos turbokapitalizmą*. Nr. 7/8, p. 23

Istorija yra nepertraukiama. *Pokalbis su latvių istoriku Kasparu Zelliū*. Nr. 11, p. 57

Jackūnas Ž. Viešasis interesas ir (pseudo)autonomija. *Apie savivaldos principus, eliminuojančius visuomeninę kontrolę*. Nr. 4, p. 5

- Kavaliauskas T.** Nepriklausomųjų kelias etnokosmopolitizmo link. *Ar leistina Lietuvai turėti savo požiūrį, laikytis savų vertybių?* Nr. 2, p. 2
- Kuzmickas B.** Tapatumo ieškokime kultūroje. *Apie idealiųjų ir pragmatinių motyvų disproporciją.* Nr. 4, p. 2
- Kuzmickas B.** Tradicijos ir inovacijos: ką įgyjame, ko netenkame. *Apie socialinį ir kultūrinį tapatumą.* Nr. 6, p. 2
- Lankauskas R.** Jei esate ne airių autorius... *Apie vargas menininkų gyvenimo ir kūrybos sąlygas Lietuvoje.* Nr. 1, p. 31
- Liesis M.** Eutanazija diskusijų spąstuose. *Apie spekuliaciją mirtimi, tapusią gyvenimo kasdienybe.* Nr. 7/8, p. 16
- Mikelinskas J.** Dviveidis Janas ar šventa karvė? *Apmąstymai apie holokausto šešėlį.* Nr. 2, p. 22
- Mikšionienė R.** Skaitmeninės revoliucijos purtomame pasaulyje menininkai neturėtų mąstyti kaip inžinieriai. *Kultūros horizontai 2020.* Nr. 11, p. 7
- Ozolas R.** Be jokios tolerancijos, arba Nepaisant nieko. *Reformacija Lietuvos istorijoje.* Nr. 12, p. 26
- „Pasaulėžiūrinių ginčų ir pažiūrų susikirtimų negalima spręsti draudimais ir priežiūra“.** *Su Gintautu Mažeikiu kalbasi Tomas Kavaliauskas.* Nr. 5, p. 14
- Patackas A.** Apie garbę ir menkystę. *Keletas minčių po skandalo vienoje itin riteriškoje sporto šakoje. Kam reikalingos pseudopergalės ir pseudomedaliai.* Nr. 1, p. 29
- Plavin Z.** Apie lemties asociatyvumą. *Padėka lietuvių literatūros mokytojais.* Nr. 11, p. 12
- Plavin Z.** Apie pagiežą ir bendradarbiavimą tarp kultūrų. *Kaip išgydyti sielą nuo pykčio.* Nr. 7/8, p. 11
- Plavin Z.** Visavertiškumo mirasas. *Apie individualios brandos perspektyvą ir santykius su „savąja“ bendruomene.* Nr. 2, p. 8
- Repšienė R.** „Lietuviškoji mizoginija“: stebuklai, moterys ir kitos nacionalinės nelaimės. *Apie moterų diskriminaciją.* Nr. 12, p. 67
- Repšienė R.** Kūrybingos Lietuvos vizija, arba Kaip kultūra laimės ieškojo. Nr. 5, p. 2
- Repšienė R.** Patriarchalinės kultūros ypatumai: lietuviška *camera obscura* ir verkiančio vyro pozityvas. Nr. 9, p. 2
- Rowlands C.** Europos periferija. *Ekonomika: teorija ir realybė.* Nr. 4, p. 11
- Samalavičius A.** Ar leisime šėtono malūnams nusavinti ateitį? *Branduolinės energetikos akligatvis ir Lietuvos dilema.* Nr. 6, p. 12
- Samalavičius A.** Išmintimi grįsta ekonomika. *Kas lemia Ernsto Fritzo Schumacherio idėjų tvarumą.* Nr. 10, p. 10
- Samalavičius A.** Mirtinai nusipramogavusi televizija, virtualūs politikai ir į užribį išstumta politika. Nr. 3, p. 2
- Samalavičius A.** Universitetų reformos bankrotas. Nr. 11, p. 2; Nr. 12, p. 2
- Samalavičius A.** Vidurio kelias, ekonomikos prietarai ir Europos periferija. *Apie „laisvosios rinkos“ našną ir budistines ekonomikos pamokas.* Nr. 5, p. 21
- Schnack H.** Nepadėta rožė Loretai. *Apie kelionę į Lietuvą ir svarstymai, kodėl vokiečiai abejingi svetimų žmonių kančioms.* Nr. 1, p. 2
- Sluckaitė-Jurašienė A. M.** Pietų Kryžiaus šalyje. *Kelionė kaip intelektualinis nuotykis.* Nr. 4, p. 50
- Sovietmečio** istorikų priedermė – ieškoti baltos varnos? *Diskutuoją istorikai Saulius Grybkauskas, Vilius Ivanauskas, Valdemaras Klumbys, Aurimas Šukys, Aurimas Švedas ir Tomas Vaiseta.* Nr. 1, p. 16
- Spraunius A.** Palaiminti, kurie niekuo nesistebi, arba Vadybininkų rojus. *Poleminės pastabos.* Nr. 10, p. 2
- Šiurkus V.** Naujoji Lietuvos kairė: tarp politinio protesto ir religinio bendruomeniškumo. *Kokia yra „naujų idėjų ir vertybių revoliucijos“ Lietuvoje politinė filosofija.* Nr. 2, p. 24
- Technologijos** ir žiniasklaida: pokyčiai ir kultūros mitai. *23-iasis Europos kultūros žurnalų susitikimas Lince. Parenegė Marius Gaučys.* Nr. 7/8, p. 31
- Trilupaitytė S.** Apie kietą ir minkštą nusileidimą, arba Muziejai „križės“ kultūroje. *Parenegta pagal pranešimą Santaros Šviesos suvažiavime.* Nr. 7/8, p. 2
- Wittig-Marcinkevičiūtė E.** Europiečių dilema. *Apie būtinumą komunistinius nusikaltimus prilyginti nacistiniams.* Nr. 2, p. 15; Nr. 3, p. 15; Nr. 4, p. 11
- Wittig-Marcinkevičiūtė E.** Nacionalinės etikos griuvėsiai, arba Kaip nužudyti valstybę jos intelektualų rankomis. Nr. 12, p. 8
- Wittig-Marcinkevičiūtė E.** Naujoji seno sukirpimo kairė. *Apie „šiaudinę toleranciją neapykantos fone ir marksistinių-populistinių laisvosios rinkos ekonomikos supratimą.* Nr. 1, p. 4

Filologija. Literatūra. Kalba

Aleksas Girdenis: „Šiurpiausias dalykas, kuris labiausiai kenkia mūsų kalbai...“ *Ištraukos iš baltisto raštų.* Nr. 12, p. 51

Atsisveikinimas su Poetu. „Nenorėčiau, kad tai būtų pesimistinis siužetas“. Su *Justinu Marcinkevičium kalbasi Aurimas Švedas*. Nr. 2, p. 39

Justinas Marcinkevičius: „Žmogus iš esmės yra istorija“. *Aurimo Švedo pokalbis su rašytoju apie tai, kad istorija pakeis beletristiką*. Nr. 1, p. 34

Kalėda A. Mitinė ar tikroji Tadeuszo Konwickio tėvynė. *Apie lenkų rašytojo sąsajas su Lietuva*. Nr. 9, p. 40

Keturakienė E. Apie poezijos grožį ir prasmę. *Lituanisto Juozapo Girdzijausko įžvalgos apie lietuvių literatūrą*. Nr. 4, p. 39

Koliažai iš skeveldrų, nugrimzdusių į laiko upę. *Su rašytoju Karlu-Jürgenu Liedtke kalbasi Astrida Petraitytė*. Nr. 12, p. 59

Mickūnas A. Lietuviškos kalbos pasaulis. *Apie lietuvių kalbos magišką patrauklumą ir grožį*. Nr. 6, p. 6; Nr. 7/8, p. 6

Mostauskis S. Sigita Geda: „Aš pats žinau, ką reiškiau savo tautai“. *Poeto pasaulėžiūros studija*. Nr. 3, p. 33

Mūsų kursas buvo ypatingas: daug poetų, daug savižudžių. „Su *Justinu Marcinkevičium kalbasi Violeta Davoliūtė*. Nr. 2, p. 43

Stundžia B. Sunku rašyti būtuojau laiku... *In memoriam Aleksui Girdeniui (1936–2011)*. Nr. 12, p. 47

Valionis A. Nuo Gutenbergo iki *Project Gutenberg*. *Apie skaitmeninės knygos privalumus ir trūkumus*. Nr. 2, p. 58

Dailė, architektūra, fotografija

Aleksandravičiūtė A. Magiškasis naktinių plaštakių renesansas. *Apie keramikės Dalios Laučkaitės-Jakimavičienės parodą*. Nr. 4, p. 33

Brazauskaitė V. Justinas Vaitiekūnas: 2006–2011 m. ataskaita. Nr. 10, p. 16

Civinskienė K. Arūno Vaitkūno ir Eugenijaus Varkulevičiaus legenda. Nr. 9, p. 46

Civinskienė K. Pasiklydusios kartos atradimai. *Jovitos Aukštikalnytės ir Agnės Deveikytės-Liškauskienės tapyba*. Nr. 7/8, p. 73

Civinskienė K. Paveikslų kodas: temperamentas ir charakteris. *Audronės Petrašiūnaitės ir Laimos Drazdauskaitės tapyba*. Nr. 10, p. 33

Diržys R. Kam reikalingas Lietuvos paviljonas Venecijos bienalėje? *Poleminės pastabos*. Nr. 3, p. 26

Dvilinskaitė A. Užsisiklendusio menininko atviras vaizduotės pasaulis. *Valdo Simučio tapyba*. Nr. 12, p. 43

Eidrigėvičius S. Pašto dėžutės paslaptis. *Dailininko esė*. Nr. 11, p. 44

Eidrigėvičius S. Su kauke ant veido. *Dailininko esė*. Nr. 6, p. 31

Eidrigėvičius S. Tarp gimtadienių ir mirčių. *Dailininko esė*. Nr. 10, p. 45

Fischer H. F. Aloyzo Stasiulevičiaus paveikslų teologija. Nr. 11, p. 31

Giniūnaitė R. „12 mėnulių“ – Europos ir Kinijos kultūrų kryžkelė. Nr. 12, p. 38

Grigaliūnas K. 1941. *Apie instaliaciją, paremtą Lietuvos ypatingojo archyvo KGB bylomis*. Nr. 6, p. 52

Juškutė V. Prano Gailiaus ženklų ir reikšmių visetas. *Iš pokalbių su dailininku*. Nr. 6, p. 49

Juškutė V. Ten, už horizonto. *Vytauto Pakalnio kūryba*. Nr. 7/8, p. 77

Kodėl negalima nušauti padavėjo prieš pietus. *Su Gėranu A. Ohldieku Tomas Kavaliauskas kalbasi apie Dogu Bankovo koliažų parodą*. Nr. 1, p. 46

Mikučionytė R. Sapno veidrodyje. *Apie Kunigundos Dineikaitės tapybą*. Nr. 1, p. 49

Nefaitė K. Komercinė estetika: šiandienos fenomenas ar sena meno tradicija? Nr. 10, p. 28

„**Objektyviausiai** meno kūrinio vertę nustato rinka“. *Su Meno rinkos agentūros direktore Simona Makseliene kalbasi Kęstutis Šapoka*. Nr. 6, p. 35

Poška L. Idealojo Vilniaus atlasas. *Apie Aloyzo Stasiulevičiaus jubiliejinę parodą*. Nr. 11, p. 30

Purvinaitė R. M. Pėdsakai laike. *Apie tekstilininkės Rūtos Teresės Luckienės kūrybą*. Nr. 11, p. 48

Repšytė M. G. „Aš parodysiu tau baimę rankoje, pilnoje dulkių“. *Apie kelias parodas ir Lietuvos paviljono Venecijos bienalėje repeticiją ŠMC*. Nr. 5, p. 36

Repšytė M. Prorečiais. *Keletas žodžių apie Justino Vaitiekūno tapybą*. Nr. 10, p. 17

Rusinaitė V. Šešios pažintys, arba Penki tarpininkai. *Kauno meno bienalės tarpdisciplininė programa „Judanti tekstilė“*. Nr. 12, p. 35

Stančienė K. (Ne)mirtini „Angies“ nuodai. *Apie retrospektyvinę dailininkų grupės parodą*. Nr. 2, p. 46

Stančienė K. Abstrakcija iš kūno ir kraujo. *Vytauto Šerio retrospektyva Nacionalinėje dždailės galerijoje*. Nr. 11, p. 33

- Stančienė K.** Akvilė Zavišaitė: hedonizmo nuodėmė ir laikinumo kančia. Nr. 7/8, p. 75
- Stauskaitė J.** Be stiklo: (as)meninės deklaracijos ŠMC. *Apie grafikos parodą*. Nr. 9, p. 49
- Stauskaitė J.** Dešimt dienų tylos su Kajoku. *Dailininkės pasakojimas, kaip ji iliustravo Donaldo Kajoko eilėraščių knygą „Kurčiam asiliukui“*. Nr. 5, p. 50
- Stauskaitė J.** Sesuo (tekstilinė Rūta Teresė Luckienė). Nr. 11, p. 49
- Sudarytė V.** Kur (prasideda ir baigiasi) tekstilė. *Apie Kauno bienalę*. Nr. 12, p. 32
- Šapoka K.** Apie peraugusį buožgalvį ir budistų nušvitėlių. *Roko Dovydeno „Plėviakojis vs Luohanas“*. Nr. 10, p. 35
- Šapoka K.** Beprotybė – tai sapnas, virtęs tikrove? *Dailės terapija: ištakos ir įtakos*. Nr. 10, p. 52
- Šapoka K.** Dailės terapijos diagnostinė funkcija: nupiešk savo sielą. *Dailės terapija: ištakos ir įtakos*. Nr. 12, p. 73
- Šapoka K.** Dvi beretės – trys diagnozės. *Dainiaus Liškevičiaus performansas ir ekspozicija Akademijos galerijoje*. Nr. 4, p. 35
- Šapoka K.** Genialumas – demoniškas būties matmuo? *Dailės terapija: ištakos ir įtakos*. Nr. 9, p. 66
- Šapoka K.** Kas prasmego kiaurymėse? *Stasio Eidrigevičiaus kūrybos paroda Nacionalinėje dailės galerijoje*. Nr. 6, p. 28
- Šapoka K.** Kūriniai turi skambėti. *Grafikės Sigutės Valiuvienės kodas*. Nr. 5, p. 47
- Šapoka K.** Laisva ekspresija už fantazijų normatyvo ribos? *Dailės terapija: ištakos ir įtakos*. Nr. 11, p. 61
- Šapoka K.** Lapės gyvenimas ir mirtis. *S&P Stanikų projektas „Vartų“ galerijoje*. Nr. 1, p. 51
- Šapoka K.** Pasaulis absoliuto šviesoje. *Algimanto Švėgždos kūrybos retrospektyva NDG*. Nr. 2, p. 62
- Šapoka K.** Pasijusti saugiam. *Eugenijaus Antano Cukermano kūrybos paroda galerijoje „Meno niša“*. Nr. 5, p. 33
- Šapoka K.** Pleneras kaip metafizinis siaubas. *Vidmanto Ilčiuko projektas „Vartų“ galerijoje*. Nr. 11, p. 36
- Šapoka K.** Polifoniniai reikšmynai, tikrosios būties ūkai ir galinė *Moskvičiaus sėdynė. Žilvino Kempino instaliacijų paroda „Vartų“ galerijoje*. Nr. 3, p. 41
- Šapoka K.** Tarp melancholijos ir absurdo. *Giedriaus Jonaičio kūrybos paroda Akademijos galerijoje*. Nr. 12, p. 41
- Šapoka K.** Ugniaus Gelgudos (ne)kriminaliniai peizažai. Nr. 7/8, p. 71
- Verona F.** *Toiletpaper. Kaip Stasys Eidrigevičius patobulino Maurizio Cattelano katalogą*. Nr. 3, p. 58
- Visuotinis** psichodarbininkų ir duomenkasių kongresas Alytuje – futbolas, organos ir karo žaidimas. Nr. 10, p. 49
- Žukauskienė O.** Šiuolaikinis Baltarusijos menas politinės žiemos peizaže. *Apie ŠMC parodą „Durys atsidaro? Baltarusių menas šiandien“*. Nr. 1, p. 78

Iš dailės, architektūros ir fotografijos istorijos

- Rožankevičiūtė A., Leonenko G.** Žakas Lipšicas žemiečiams. *Skulptoriaus gimimo 120-osioms metinėms*. Nr. 7/8, p. 80
- Stankevičius R.** Dar vienas dailininkas litvakas sugrįžo į gimtinę. *Apie Neemijos Arbitblato kūrybą*. Nr. 9, p. 61
- Stasiulevičius A.** Minčių ir spalvų žaismas. *Tapytojo Juozo Bagdono 100-mečiui*. Nr. 11, p. 88
- Šapoka K.** Susiejęs dvi epochas. *Zenono Varnauskio (1923–2010) kūrybos paroda „Kunstkameros“ galerijoje*. Nr. 4, p. 65

Muzika

- Balsytė D.** Pamąstymai Fausto Latėno muzikos tema, arba Pri(nu)kabinkim etiketes. Nr. 6, p. 47
- Gaidamavičiūtė R.** Ar pradėsime labiau vertinti sutartines? Nr. 3, p. 54
- Gaidamavičiūtė R.** Prasmės, kurias suteikiame mes patys. *Ką apie praėjusį laiką laiką byloja Fausto Latėno muzika*. Nr. 6, p. 44
- Gruodytė V.** Muzikologinė 1990-ųjų artikuliacija. Nr. 4, p. 26
- Peleckis M.** Eksperimentinės muzikos ištakos ir subkultūra. *Nuo tylos iki triukšmo, nuo klasikos iki šokių aikštelių*. Nr. 10
- Peleckis M.** Jauno vyno negalima pilti į senus vynmaišius. *Eksperimentinė muzika Lietuvoje*. Nr. 11, p. 39
- Savukynas V.** Kodėl Vilniui reikia kariliono? *Apie garso kultūrą ir santykį su praeitimi*. Nr. 2, p. 33
- Vaclovas Augustinas:** „Man pasaulis – kelias, man pasaulis – upė“. *Mindaugo Peleckio interviu su kompozitoriumi, choro dirigentu, Nacionalinės premijos laureatu*. Nr. 1, p. 43
- Viačeslavas Ganelinas:** „Tikėjimas ir meilė džiazui įveikdavo visas kliūtis ir draudimus“. *Kalbėjosi Mindaugas Peleckis*. Nr. 3, p. 51

Zuozaītė D. Viltis sostinės karilionui. *Apie planus Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčios pietiniame bokšte įrengti 61 varpo instrumentą.* Nr. 12, p. 44

Iš muzikos istorijos

Gedgaudas E. Jau iš toli? *Beatričės Grincevičiūtės 100-mečiui.* Nr. 11, p. 90

Girdzijauskaitė A. Dvi lemtingos Andrejaus Volkonskio klaidos. Nr. 6, p. 83

Trilupaitienė J. Menininkas istorijos verpetuose. *M. K. Čiurlionio 100-osioms mirties metinėms.* Nr. 3, p. 78

Teatras. Šokis. Kinas. Televizija

Akistata su laiku: ar įmanoma išlikti laisvam? *Istorikų diskusija su filmu „Kai apkabinsiu tave“ kūrėjais.* Nr. 9, p. 30

Bitinaitė-Širvinskienė R. Nauji Prahos scenografijos kvadrantalės įvaizdžiai. Nr. 7/8, p. 64

Dean E. Suomiškos variacijos nužudymo tema. *Apie monospektaklį „Liūdnos dainos iš Europos širdies“.* Nr. 5, p. 40

Donata Wenders – fotografė filmavimo aikštelėje. *Su fotografe kalbėjosi Paulius Petraitis.* Nr. 7/8, p. 85

Gerbutavičiūtė I. Šiuolaikinio šokio projektas *kečja*: žvelgiant atgal ir į priekį. Nr. 3, p. 47

Girdzijauskaitė A. Rūta Staliliūnaitė: „Argi aš ne Barborą?!“ Nr. 9, p. 73

Jauniškis V. Po 20 metų: festivalis vis dar reiškia norą keisti ir keistis. *Pokalbis su Darina Karova, festivalio Divadela Nitra (Slovakija) vadove, ir su Krystyna Meissner, Vroclavo teatro festivalio Dialog direktore.* Nr. 11, p. 51

Jauniškis V. Publika? Tegul užaina... *Teatro sezono apžvalga.* Nr. 7/8, p. 50

Jevsejevas A. Endšpilis, arba Kūrėjo sielos audra. *Oskaro Koršunovo spektaklio „Miranda“ recenzija.* Nr. 9, p. 57

Jevsejevas A. Teatro antiutopija. *Vido Bareikio spektaklio „Telefonų knyga“ recenzija.* Nr. 3, p. 44

Jūratės Paulėkaitės scenovaizdžiai – meninių, socialinių ir pilietinių idėjų lydinys. *Parengė Daiva Šabasevičienė.* Nr. 11, p. 23

Kalpokaite V. Žaidimas vyšnių kauliukais. *Naujosios dramos akcija'11.* Nr. 7/8, p. 67

Kūryba, įtemptas darbas ir pakantumo pratybos. *Su Akvile Mel-*

kūnaite, tekstų ir spektaklių vertėja, kalbasi Daiva Šabasevičienė. Nr. 5, p. 42

Klaidos atitaisymas: dėl redagavimo klaidos atsirado netikslumas – interviu rašoma, kad Akvilė Melkūnaitė spektaklį „Liūdnos dainos iš Europos širdies“ vertė į suomių kalbą. Iš tikrųjų ji kalbėjo apie tai, kad stebėjo režisierių Kristianą Smedsą, per repeticijas vertusį tekstą į suomių kalbą.

Marcinkevičiūtė R. Stipresnė už save pačią. *Režisierės Dalios Tamulevičiūtės kūrybinis portretas.* Nr. 1, p. 56

Marekaitė G. Teatre bus nuobodu? *In memoriam Adamui Hanuszkiewiczui.* Nr. 12, p. 55

Mažeikienė R. Apie šiuolaikinį šokį, vyrų choreografiją, kūno vaizdinius ir festivalį *AURA'11.* Nr. 10, p. 18

Meno ir mokslo sandūroje. *In memoriam Algimantui Galiniui.* Nr. 7/8, p. 79

Mozūraitė V. Abejonių atmosfera: vyrų paslaptys ir sapnų žemėlapiai. *Naujasis Baltijos šokis '11.* Nr. 6, p. 21

Šabasevičienė D. „Ofvidrid“ – islandiška Oskaro Koršunovo „Audra“. *Apie premjerą Reikjavike.* Nr. 2, p. 50

Šabasevičienė D. Pagrobtasis Oskaras, arba Veiksmas Karaliaus Saulės sode. *Režisieriaus Oskaro Koršunovo „Tartufo“ premjera Danijoje.* Nr. 6, p. 39

Trinkūnaitė Š. Aktoriaus atsitraukimai, arba Rolandą Kazlą skandinantis Mobi Dikas. Nr. 7/8, p. 59

Trinkūnaitė Š. Gintaro Varno atsivėrimai publikai. *Apie antrąjį „Publikos“ variantą.* Nr. 1, p. 63

Trys pokalbiai *Scanoramoje* 2010. *Irena Alperytė kalbasi su islandų aktorium Tomas Lemarquis, pristačiusiu filmą „Gruodis“, su Kon-Tiki muziejaus (Norvegija) rinkodaros direktoriumi Halfdanu Tangenu, pristačiusiu filmą apie Turą Hejerdalą, ir su jaunu lietuvių režisieriumi Paulium Gvildžiu, pristačiusiu savo dokumentinį filmą „Ryšys“.* Nr. 1, p. 67

Vasiliauskas V. Paskutinė Lietuvos teatrologų vakarienė. *Poleminės pastabos.* Nr. 5, p. 28

Vasinauskaitė R. Atminties teatro peizažas: *(Apsi)valymas.* *Rež. Jono Jurašo spektaklio „Apsivalymas“ recenzija.* Nr. 11, p. 17

Vilkaitis R. Atviras laiškas kolegoms, sergantiems perdėta išskirtinumo liga. Nr. 9, p. 28

Iš teatro ir kino istorijos

Girdzijauskaitė A. Monika Mironaitė – mažas eskizas dideliam portretui. Nr. 3, p. 71

- Mikell G. / Mikelaitis J.** Kodėl nenunešiu rožės ant Dianės Ciento kapo. *Aktoriaus ir scenaristo esė*. Nr. 12, p. 53
- Mikell G. / Mikelaitis J.** Kodėl Zsa Zsa pasakiau „Ne, ne“. *Aktoriaus ir scenaristo esė*. Nr. 7/8, p. 89
- Replika** Audronei Girdzijauskaitei. *Atsiliepiamas į straipsnį apie Moniką Mironaitę*. Nr. 4, p. 23
- Žvilgsnis** į Lenkijos šiandieną dokumentinio kino fone. *Su Varšuvos dokumentinių filmų festivalio direktore Dorota Roszkowska kalbasi Tomas Kavaliauskas*. Nr. 10, p. 39

Grožinė literatūra

- Kasparavičius R.** Eilėraščiai: *Atvirkščias sprogimas; Tu panaši į pilnatį Blue Moon; Sapno metodika; Aouūt; Latako gatvės pantoumas; Ashero piešinys; Gyvoji klasika*. Nr. 4, p. 24
- Keleras J.** Eilėraščiai: *Septyniadešimtieji; kambarys; tiltas; į prarają; vėliau, gerokai vėliau; laukiant; dainuojančio Kamajuos; keturiasdešimtieji, Ukmergė, prisimenu; išbraukta eilutė; senyvos skalbėjos; nežinomo autoriaus paveikslas*. Nr. 1, p. 40
- Ostrauskas K.** Spec(tac)ulum mundi. *Minidramos*. Nr. 3, p. 29
- Sluckaitė-Jurašienė A. M.** Teresės rankraštis. *Iš ciklo „Vieno pavasario istorijos“*. Nr. 6, p. 18
- Soldati M.** Trečiasis pragaro ratas. *Apsakymas. Iš italų k. vertė Inga Tuliševskaitė*. Nr. 4, p. 44
- Šimkutė L.** Iš ciklo „Usnies dangus“. Eilėraščiai: *Žodžiai mikrojoja... Nenusigręžk... Dievas mano galvoje... Kadaisė... Druska... Bangos sperma... Jie nulupo... Dumblinas kranatas... Mirę pergamentai...* Nr. 2, p. 66
- Šurkutė K.** Tamsuomenės priešų galas. Nr. 1, p. 94; Bėdų turgaus klastotės ir šešėliai. Nr. 2, p. 94; Politinis poltergeistas. Nr. 3, p. 94; Mažoji žemė. Nr. 4, p. 93; Meilės šaknys saldžios, o vaisiai kartūs. Nr. 5, p. 94; Nori politinės taikos – įsigyk parabelį! Nr. 6, p. 93; Streso testas. Nr. 7/8, p. 126; Politinis afrodisiakas. Nr. 9, p. 92; Šnipų patarimai. Nr. 10, p. 93; Kokainas, kompromatas ir Vladimiras III. Nr. 11, p. 93; *Elito kalibras*. Nr. 12, p. 87

Paveldas ir paminklai

- Glemža J., Katilius A.** Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmų atkūrimas Vilniuje. Nr. 4, p. 46

- Gražulis A.** Vertybės, išmetamos į sąvartynus. *Išskirtinė absurdo istorija – Kazokiškių sąvartynas*. Nr. 7/8, p. 34
- Kušlys G.** Kultūros paveldo kankinystė XXI a. Lietuvoje. Nr. 9, p. 64
- Stepanauskas L.** Rašytojo Thomo Manno „namai“ ir jų problemos. Nr. 11, p. 79
- Stepanauskas L.** Tolminkiemio analogija – Liucenas. *Apie kultūrų suartėjimo būdus*. Nr. 3, p. 31

Iš kultūros istorijos

- Matvejevič P.** Viduržemio jūros brevijorius. *Ištrauka iš knygos*. Nr. 4, p. 60
- Savukynas V.** Apie buvusią, bet užmirštą „dviejų tautinių sielų“ dermę. *Skiriama Czesławo Miłoszo 100-osioms gimimo metinėms*. Nr. 5, p. 58
- Savukynas V.** Kaip tampama lietuviu? *Kokią įtaką kolektyviniam tapatumui daro pasididžiavimo ir garbės jausmas*. Nr. 6, p. 59
- Šlivinskas A.** Lietuvis – „šiauciu, kriaučiu ir tarnaičiu“ prusintojas, Mikaldos pranašysčių leidėjas. *Apie Liudviko Jakavičiaus asmenį ir veiklą*. Nr. 4, p. 75
- Urbanavičius V.** Vytauto Didžiojo kapavietės. *Nauja hipotezė, kur palaidotas Lietuvos didysis kunigaikštis*. Nr. 1, p. 81
- Vasiliauskas E.** Vertingas 1702 m. šaltinis apie Šiaurės Lietuvos tiltus ir kraštovaizdį. Nr. 10, p. 81
- Žuravskaja M.** Išgyvenęs Sidabro amžių, triskart areštuotas ir sušaudytas. *Apie dailininko Juozapo Jurkūno gyvenimo kelią ir jo kūrinių likimą*. Nr. 5, p. 82

Istorijos puslapiai

- Čepaitis V.** Kodėl pristigome drąsos įvertinti savo praeitį. *Kaip buvo atmetas desovietizacijos įstatymo projektas*. Nr. 10, p. 62
- Danilowicz R.** Tautų maišatis. *Apie šeimyninius lietuvių ir lenkų vaidus ir vidinį konfliktą*. Nr. 2, p. 68
- Grigaravičius A.** Jonas Basanavičius – politikas iš reikalo. Nr. 9, p. 79
- Grigaravičius A.** Jono Basanavičiaus trakologija: impulsai ir kontekstai. Nr. 3, p. 61
- Iš diplomatijos šefo Stasio Lozoraičio laiškų, rašytų 1945–1947 metais. Parengė Rimantas Morkvėnas. Nr. 2, p. 73**

Patikslinimas: Tarp laiškų adresatų minimas Julius Viktoras Kaupas,

medicinos daktaras, rašytojas. Iš tikrųjų Stasio Lozoraičio laiškas buvo adresuotas kitam Viktorui Kaupui, žurnalistui, 1932 m. baigusiam Miuncheno universitetą, dirbusiam Eltos korespondentu Berlyne. Vėliau kaip *Associated Press* karo korespondentas jis lankė pabėgėlius DP (*displaced persons*) lageriuose. 1947 m. atvykęs į JAV, dėstė politinius mokslus ir kalbas Stanfordo, Palo Alto, Berkeley'o ir kituose Kalifornijos universitetuose. Pastaba dėl vardo: studijų metais Miunchene jis vadino save Vladislais, pasirašydavo „*cand. phil. VI. Kaupas*“

Lyginti nereiškia dėti lygybės ženklą. *Su istoriku, genocidų tyrinėtoju Uguru Umitu Ungoru kalbasi Violeta Davoliūtė.* Nr. 3, p. 21

Manusadžianas T. Ar Julija Tymošenko taps Ukrainos Mor-ta Boreckaja? Nr. 7/8, p. 96

Rudokas J. Baudžiava Lietuvoje – sąlygos, žlugimas, pamokos. Nr. 3, p. 82

Rudokas J. Kaip išsiskyrė kaimynų keliai. *Apie lietuvių ir baltarusių santykius.* Nr. 1, p. 72

Rudokas J. Permaininga Vilnijos istorija: savas ir svetimas melas. Nr. 6, p. 68

Savukynas V. Miestelio gyvenimas ten, anapus. *Apie mergaitę su raudona suknete ir paskutinį Kęstučio–Gedimino giminės palikuonį.* Nr. 11, p. 68

Stankeras P. Bijok vienos knygos žmogaus. *Mein Kampf – klaidingų pažiūrų ir nemokšiško žinynas, tapęs bestselleriu.* Nr. 12, p. 80

Stankeras P. Fašizmas – bjaurus (išsigimęs) komunizmo vaikas? *Benito Mussolini'o skrydis ir krachas.* Nr. 11, p. 82

Stankeras P. Ispanijos pilietinis karas – generalinė Didžiojo pasaulinio karo repeticija. Nr. 6, p. 74; Nr. 7/8, p. 113

Stankeras P. Planas, kurio neįgyvendino vienas galvažudys, bet įdiegė kitas. *Apie Rytų Europos teritorijų kolonizavimo generalinį planą Ost.* Nr. 5, p. 74

Šalkauskas J. Tautų ir sąvokų maišatis. *Atsiliepiamas į Roberto Danilowicziaus straipsnį „Tautų maišatis“.* Nr. 4, p. 22

Ščavinskas M. Mindaugo krikštas ir jo reikšmė. Nr. 7/8, p. 104

Terleckas V. Nauji mitai, išplaunantys ribą tarp gėrio ir blogio, arba Nesaikingai nupudruotas Justas Paleckis. Nr. 10, p. 71

Recenzijos

Aleksaitė I. Nelaikina dovana. *Apie Rasos Vasinauskaitės knygą „Laikinumo teatras“.* Nr. 4, p. 87

Berenis V. Latvijos praeities ir dabarties skersvėjai. *Knygos „Nuo pripažinimo iki atkūrimo: Latvijos kaip tautinės valstybės istorija“ recenzija.* Nr. 1, p. 91

Berenis V. Modernusis šimtmetis ir žydai. *Apie Yuri Slezkinė'o knygą „Žydų šimtmetis. Žydai šiuolaikiniame pasaulyje“.* Nr. 7/8, p. 123

Berenis V. Paminklas mecenatams. *Apie knygą „Pamirštoji mecenatystė“.* Nr. 10, p. 91

Burba D. Menininko žvilgsnis į Liubavo dvaro istoriją. *Apie knygą „Liubavas“.* Nr. 10, p. 87

Gaučys M. Ar bendrumo siekiančiam Europos kontinentui pavyks išvengti istorinės atminties keršto? *Apie knygą „Europe Talks to Europe: A Polylogue on Culture and Politics“.* Nr. 6, p. 90

Jauniškis V. Pavėluotai išugdytų jausmų romanai. *Apie knygą „Patirčių realizmas. Dalios Tamulevičiūtės kūrybinės biografijos studija“.* Nr. 4, p. 83

Kiauka T. Aktualus balsas, ataidintis iš tolimos praeities. *Apie Dalios Marijos Stančienės ir Juozo Žilionio knygą „Ankstyvoji scholastika: ugdymo filosofijos metmenys“.* Nr. 3, p. 92

Kinčinitis V. Avangardinio kino montažas kompiuterio ekrane. *Apie Levo Manovichiaus knygą „Naujųjų medijų kalba“.* Nr. 9, p. 88

Mažeikienė O. Istorijos vingė. *Apie Vytauto Merkio knygą „Atminties prošvaistės“.* Nr. 3, p. 87

Mažeikienė O. Zigmanto Vazos Triumfo diena Vilniuje. *Apie knygą „Triumfo diena“ (Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų studijos).* Nr. 12, p. 62

Petraitytė A. Taip XVII amžiuje mūsų gentainių gyventa... *Apie Teodoro Lepnerio knygą „Prūsų lietuviai“.* Nr. 10, p. 84

Repšienė R. Lituaniškos kitapus: akistatos su praeitimi, praradimai ar atradimų džiaugsmas? *Apie knygą „Lituaništinis Augusto Schleicherio palikimas“.* Nr. 2, p. 90

Samalavičius A. Filosofo žvilgsniu į verslą ir jo etiką. *Apie Tomo Kavaliausko knygą „The Individual in Business Ethics: An American Cultural Perspective“.* Nr. 5, p. 92

Žemaitaitis A. Nepagydoma liga. *Apie knygą „Diagnozė: bibliofilija“.* Nr. 4, p. 92

KULTŪROS BARAI

2011. 12 (604)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3

01125 Vilnius

Lithuania

E-mail: kulturosbarai@takas.lt

SUMMARIES

Almantas SAMALAVIČIUS. *Bankruptcy of University Reform*. The second part of the article focuses on further bureaucratization of universities and academic research - a common tendency that was forecasted by sociologist William H. Whyte already decades ago and which meets little resistance from local academics. The author argues that the so called reformers of Lithuanian university system are strengthening bureaucratic ethos and at the same time a present schemes of university funding threatens to turn universities into commercial shopping malls, moreover so that the minister of education and his team are ardent supporters of neoliberal ideology. The ministry's policy of assuring the quality of higher education represents the ill habits of consumer society and threatens to lower academic standards (page 2).

Eglė WITTIG-MARCINKEVIČIŪTĖ. *The Ruins of National Ethics or How to Kill the State Using the Hands of Intellectuals*. The author asks what is civic responsibility and goes on to discuss the genealogical roots of the nation. She claims that the meaning of the term has become ambiguous and this ambiguity was conditioned by our past. One can not praise Soviet establishment claiming that it has not turned to revenge. The former establishment can also not be praised for inclination towards compromise, because they always were ready to give up their values. By choosing compromise the Soviet elite has lost nothing but it robbed its former victims of justice (page 8).

Zygmunt BAUMAN. *About Uncommonness and Dialogue*. The author discusses the problem of uncommonness, dialogue and relationship between people in modern times. Uncommonness is a journey through everyday. Zygmunt Bauman notes that the dialogue must be informal, open-ended cooperation, which means that no rules of communication are fixed in advance, they are trusted to self-develop as they are anyway bound to change in parallel with communication growing in its range, depth, and substantiality, that different parties all gain by exchanging, rather than one part gaining at expense of others. The author concludes that we need to accept that gaining, as much as losing, is in this particular game conceivable only together. Either we all gain, or we all lose. *Tertium non datur* (page 19).

Romualdas OZOLAS. *Without Any Tolerance or Withstanding Nothing*. Reformation in Lithuania's History. When I think about Lithuanian history, writes Ozolas, philosopher and politician of former Sąjūdis, I can not but wonder that we have been always accompanied by a strange flippancy that had cruel consequences, however. Perhaps we could ask ourselves what have we lost as we did not manage to implement strifes of Reformation? (page 26).

Vėjūnė SUDARYTĖ. *Where Textile Starts and Ends*. The mission of biennial according to the author is more important than just representing the exhibitions of textile art in traditional sense. The organizers of Kaunas' biennial attempt to provoke and establish a discussion with society where new ideas come into being and new acquaintances are established - thus an active social net is being made (page 32).

Viktorija RUSINAITĖ. *Experiences Of Kaunas Biennial: Interdisciplinary Program "Moving Textile"*. The curators of this exhibition interpret textile as a kind of myth. According to curator Virginija Vitkienė, if we need textile as a myth, as a hint, as connotation, then interdisciplinarity comes into being in such pieces of art (page 35).

Rūta GINIŪNAITĖ. *"12 Moons" - the Crossroads of Europe and China culture*. About the installation "12 Moons" of GAO YUAN in Kaunas Biennial (page 38).

Kešutis ŠAPOKA. *Between Melancholy and Absurdity*. Review of exhibition of Giedrius Jonaitis in Akademija Gallery (page 41).

Anelė DVLINSKAITĖ. *Imagination Fly over Everyday*. Valdas Simutis painting (page 42).

Dovilė ZUOŽAITĖ. *Hope for City Carillon*. Eight concerts during the festivity in Vilnius disseminated the message about Vilnius carillon, urged society to support this idea. A festival of religious music held for the first time in the of Phillip and Jacob church extended and invitation to exceptionally beautiful and melodious "Children Mass" by British composer John Rutter performed by choir Vilnius and choir of Lithuanian National TV and radio as well as instrumental ensemble (page 44).

Bonifacas STUNDŽIA. *It is Hard to Write in the Past Tense*. In memoriam Aleksas Girdenis (1936-2011). Baltic studies scholar of international reputation, professor of Vilnius University and member of Lithuanian Academy of Sciences Aleksas Girdenis has passed away. This scholar of immense erudition has contributed a lot to make Lithuanian linguistic studies to match the standards of world linguistic studies (page 47).

George MIKELL. *Why I Refused to Bring Rose on the Grave of Diane Cilento*. Actor's essay about his film script *The Last Tango With Rudolph Valentino* that was misappropriated (page 53).

Grażina MARECKAITĖ. *If Theatre Wants to Stay Alive*. Adam Hanuszkiewicz died - these news were disseminated in block letter by the Polish daily papers on December 5 this year. He was one of the most important theatre directors in Poland, a creator of new theatre, charismatic actor who worked in theatre for six decades. Hanuszkiewicz was born in Lviv in 1924 and entered Polish theatre to make it new, fresh, changing phenomenon. The theatre critic writes about his visits to Lithuania and impact on Lithuanian theatre (page 55).

The Master of Collage of Time. Writer Carl-Jürgen Liedtke is interviewed by Astrida Petraitytė about his connections with *Ostpreussen* and his book *Die Versunkne Welt* (The World that has Vanished) (page 59).

Ona MAŽEIKIENĖ. *Review of the book The Day of the Triumph* - Volume IX of the research works on Vilnius Palace of the Grand Dukes dedicated to the 400th anniversary of the recapture of Smolensk and solemn meeting of Sigismund Vasa in Vilnius (page 62).

Rita REPŠIENĖ. *"Lithuanian Misogyny": Miracles, Women and Other National Disasters*. Everyone is a prisoner of his or her own family, environment, profession and time, writes the author. According to her the index of happiness in a country which takes top positions in the index of unhappy people reminds a story about the country of the blind in which there is no room for those who see or want to see the daylight (page 67).

Kešutis ŠAPOKA. *Diagnostic Function of Art Therapy: Paint Your Soul*. Theory of art therapy demands that its diagnostic practice remains contextual. While studying psychic phenomena aesthetic connotations are simplified, but one faces not only personalized but sociocultural phenomenon as well. Thus diagnostics of objectivity, reliability depends on common cultural context. The art therapy should be integrated into academic psychology but should not depend on it (page 73).

Petras STANKERAS. *Beware a Man of One Book*. *Mein Kampf - a compedium of False Opinions and Ignorance that Became a Best-seller*. Every book has its own history and fate. Many people have heard about Adolf Hitler's *Mein Kampf* but few have any idea about what it was. However, there are specialists who should be aware of its contents (page 80).

Krescencija ŠURKUTĖ. *Caliber of Elite*. Ironic essay on Lithuania's cultural and political life (page 97).

**Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):**

Violeta DAVOLIŪTĖ, Ugur Ümit ÜNGÖR

Genocides? (En) (Lt)

An interview with historian Ugur Ümit Üngör

The comparison of genocides is neither a crude equation nor an equivalence of evil, argues historian Ugur Ümit Üngör. Rather, comparative study enhances understanding of individual cases and counters political manipulation of genocide under hierarchies of uniqueness.

Boris KAPUSTIN, Tomas KAVALIAUSKAS

In search of a post-communist future (En) (Lt)

How was it possible in too many post-communist countries that incredible riches accumulated in the hands of the parasitic few? Why is political power so often fused with wealth? Two philosophers search for an answer as to what went wrong in the post-communist world after 1989.

Vasilijus SAFRONOVAS

Rewriting history in Kaliningrad: Facts on the ground (En) (Lt) (Ru)

Why is the Orthodox Church of Russia reclaiming the castles and churches in the Russian enclave of Kaliningrad? The question is posed by a Lithuanian "outsider" in the light of recent changes in the ownership of important heritage sites in Kaliningrad.

Anna KARPENKO

Kaliningrad's architectural heritage: An insider's view (En) (Lt) (Ru)

What is the threat implied in the handover of the symbolically significant architectural heritage of the Kaliningrad region to the Orthodox Church of Russia? Local historian Anna Karpenko examines the social and cultural aspects of the conflict.

Almantas SAMALAVIČIUS

The vanishing genius loci of Vilnius (En)

ARCHITECTURE Vilnius's Baroque and Gothic urban heritage was once a rallying point for Lithuania's independence movement following the architectural ravages of Soviet modernism. Now it is subject to a new onslaught from local finance capital – and no one seems to care.

Dalia LEINARTĖ

On emotions (En) (Lt)

The correspondence between Algirdas Julius Greimas and Aleksandra Kašuba, 1988-1992

The sociologist Zygmunt Bauman finds unstable families a threat to society. Anthony Giddens opens for negotiation and change. Dalia Leinarte finds Giddens more in keeping with the times and uses the correspondence between two Lithuanian intellectuals to illustrate her point.

Tomas VENCLOVA

Vilnius as an object of nostalgia (Pl) (Lt) (En)

Vilnius is often seen as a mysterious, magic and strange city, one that inspires myths and poetry, writes Tomas Venclova. Its closeness to nature makes Vilnius a pastoral city, while its multicultural character brings it close to Prague, Trieste or Sarajevo.

Kazys VARNELIS

The meaning of network culture (En) (Lt)

As digital computing meshes with mobile networking technology, society is undergoing a cultural shift. In postmodernism, being was left in a fabric of intensities; today, the self is affirmed through the net. What does this mean for the democratic public sphere?

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

„Kultūros barų“ projektui „Lietuvos kultūra:
stiprybės, silpnybės, galimybės, grėsmės“

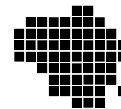
SRTRF 2011 m. suteikė 180 000 litų paramą.

SRTR fondas remia rubrikas: Rūpesčiai ir lūkesčiai; Reminiscencijos;
Kūryba ir kūrėjai; Kaimynystė; Pro publico bono

**KULTŪROS
RĖMIMO
FONDAS**

Remia rubriką *Dailės terapija: ištakos ir įtakos*

MOKSLAS • EKONOMIKA • SANGLAUDA

EUROPOS SĄJUNGA
EUROPOS SOCIALINIS FONDAS

Kuriame Lietuvos ateitį

Projektas AKIM (Aukštoji kultūra į mokyklas) finansuojamas Europos socialinio fondo pagal Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ priemone VP1-2.2-ŠMM-10-V „Neformaliojo švietimo paslaugų plėtra“.

www.eurozine.com

Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką

Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais

Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešoji erdvė

Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliniam bendravimui ir diskusijoms.

Geriausi straipsniai iš visos Europos

eurozine

Spaudė akcinė bendrovė *Spauda*, www.spauda.com

Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius

Tiražas 2920 egz.

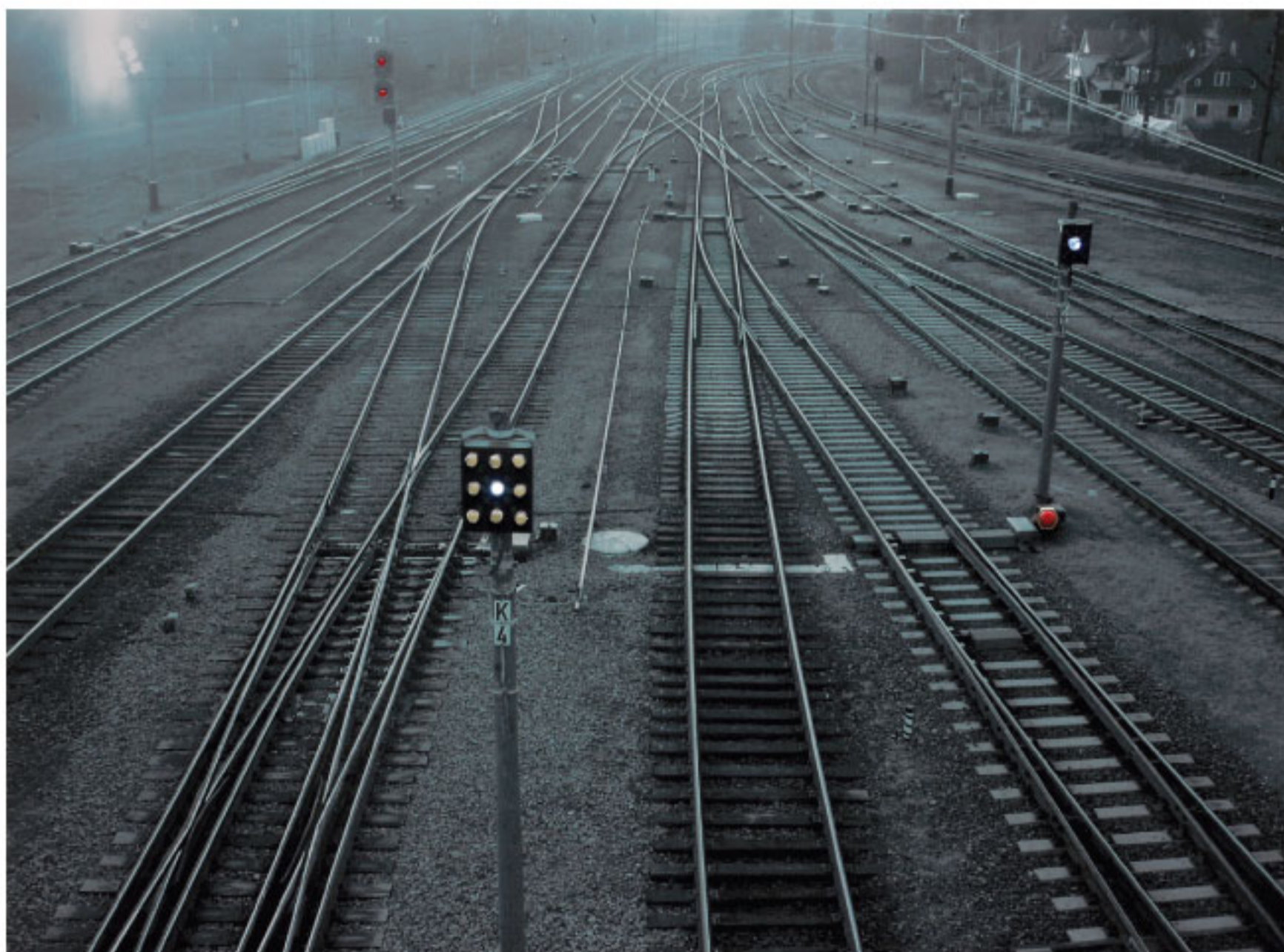
Kaina – 4,99 Lt

Giedrius JONAITIS
Peizažas
2011

Giedrius JONAITIS
Peizažas
(industrinis)
2011

Apie Giedriaus
Jonaičio parodą
„Klasika 2,0“
skaitykite p. 41

Kaina – 4,99 Lt
KULTŪROS BARAI 2011. Nr. 12 (1–96)
Indeksas 5031

ISSN 0134-3106

9 770134 310009